

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	2
1. Historia Mniszego Lasu koło Górzynica.....	4
1.1. Powierzchnia Mniszego Lasu.....	9
2. Źródła kartograficzne.....	11
2.1. Mapa Curta Liebicha, rok 1750.....	13
2.2. Mapa Meßtischblatt, rok 1877.....	15
2.3. Mapa Forstreviere Seiffershau, rok 1886.....	17
2.4. Mapa Meßtischblatt, rok 1911.....	19
2.5. Mapa Spezial-Karte von Schreiberhau, rok 1918.....	21
2.6. Mapa topograficzna, rok 1965.....	23
2.7. Mapa topograficzna, rok 1992.....	25
2.8. Mapa Spittelwaldes Mappœ.....	27
2.9. Mapa Waldparzellenkarte am Zackenfluß, rok 1701.....	31
a) Tłumaczenie legendy mapy Waldparzellenkarte.....	33
b) Próba rekonstrukcji przebiegu granicy.....	39
3. Kamienie graniczne.....	43
3.1. Wykaz kamieni granicznych z początku XVIII wieku.....	43
3.2. Rekonstrukcja lokalizacji kamieni.....	52
3.3. Historia odnalezienia kamieni z 1708 roku.....	64
3.4. Zachowane kamienie z XVIII wieku.....	66
a) Kamień XXV.....	66
b) Kamień XXVI.....	69
c) Kamień XXVII.....	71
d) Kamień XXX.....	73
3.5. Próba rekonstrukcji wyglądu herbów z kamieni.....	77
3.6. Inne zachowane znaki graniczne.....	87
4. Nazwy Mniszego Lasu.....	92
Bibliografia.....	93

WSTĘP

Od wielu lat amatorsko interesuję się historią krzeszowskiego opactwa, zazwyczaj kojarzącego się z pięknymi zabytkami. Jednak o historii wielu miejscowości należących do tutejszego zakonu zaświadczają nie tylko monumentalne budowle, niewątpliwie będące najbardziej rozpoznawalną wizytówką okolicy. Mnie zainteresował niegdyś o wiele bardziej niepozorny rodzaj śladów po dawnym zakonie, mianowicie znaki graniczne wyznaczające zasięg ziem należących do cystersów.

Kilka takowych kamieni znajduje się w Krzeszowie, kilka w miejscowościach należących niegdyś do krzeszowskiego zakonu. Niekiedy można napotkać je nie tylko w muzeum, ale i gdzieś w ogrodzie, przy jakiejś ulicy w centrum miasta, czy na pewnym starym zamku. Znakomita większość zachowanych kamieni granicznych została, już po likwidacji zakonu, przeniesiona z dawnych granic. Jedynie nieliczne znaki do dziś trwają w miejscu ich pierwotnego ustawienia, a zaledwie parę z nich nadal pełni funkcję znaków granicznych.

Podejmowane próby odszukania kolejnych kamieni granicznych często wymagają sporego wysiłku. Niekiedy drobna wzmianka w jakimś źródle staje się inspiracją do wyprawy w odległe góry. Wówczas to wybieram się, zazwyczaj razem z moim synem Franciszkiem, na ekspedycję wzdułż dawnej granicy. Zazwyczaj niczego nie znajdujemy, lecz same wyprawy w nieznane nam dotychczas okolice warte są podejmowanego trudu. A kiedy już znajdziemy jakiś kamień graniczny, to natychmiast rodzą się liczne pytania: kto go ustawił, kiedy, w jakich okolicznościach?

Próba odczytania i zinterpretowania dawnych inskrypcji na kamieniach nie jest jedynym sposobem na poznanie ich dawnych losów. Niekiedy można natrafić na inne źródła: granicznik mógł być już wcześniej opisany, albo zachowały się dokumenty z czasów jego ustawienia, czasami też sama jego lokalizacja świadczy o pełnionej przez niego funkcji.

Kamienie z Mnisszego Lasu koło Górzyna po wielokroć mnie zaskoczyły. Pierwszą niespodzianką był dla mnie fakt, że w gdzieś w Górzach Izerskich znajdują się kamienie wyznaczające granice dóbr należących do krzeszowskich cystersów; dotychczas byłem przekonany, że ich najbardziej wysunięte na zachód posiadłości znajdowały się w Cieplicach i Wojcieszycach. Jednakże są to kamienie prepozytury cieplickiej, będącej filią Krzeszowa, a więc kamienie opactwa krzeszowskiego.

Zaskoczyła mnie też mnogość materiałów archiwalnych, które opisują losy tegoż lasu i kamieni wyznaczających jego granicę.

Niniejsze opracowanie jest próbą podsumowania mojej aktualnej wiedzy o losach i granicach Mniszego Lasu koło Górzynca. Przy czym nie wyczerpałem tu do końca wszystkich znanych mi źródeł. Niektórych materiałów (np. kilku archiwalnych map) nie mogę wykorzystać, gdyż nie mam zgody na ich publikację. Z kolei niektóre teksty źródłowe wymagałyby dalszych badań, żmudnego tłumaczenia i opracowania.

Jestem też przekonany, że w przyszłości o wiele dokładniej zostanie rozpoznana nie tylko historia tego obszaru, ale i odnajdę się kolejne ślady odzwierciedlające przebieg dawnej granicy. Naprawdę warto wybrać się w piękne okolice Górzynca i idąc przez las wypatrywać, czy na jednym z napotkanych głazów nie znajdują się ryty będące śladem po dawnej granicy Mniszego Lasu.

Pragnę też złożyć podziękowania wszystkim osobom, które pomogły mi w zbieraniu materiałów wykorzystanych do przygotowania tego opracowania. Podczas próby poznania losów tego obszaru dane mi było spotkać wyjątkowo życzliwych ludzi; niektórych z nich miałem okazję poznać osobiście, niektórzy znani są mi jedynie z prowadzonej korespondencji. Jednak wszyscy dosłownie zaskakiwali mnie swoją otwartością i życzliwością, za którą bardzo dziękuję!

Marian Gabrowski

Polkowice, marzec 2021 roku

I. HISTORIA MNISZEGO LASU KOŁO GÓRZYŃCA

Najstarsza znana mi wzmianka o Mniszym Lesie pochodzi z 1403 roku, kiedy to Gotsche Schoff ufundował dla krzeszowskich cystersów prepozyturę w Cieplicach. Częścią składową tegoż daru był las określany mianem *Spittelwald*. Wystawione w tamtym okresie dokumenty, związane zarówno z samą fundacją, jak i z jej potwierdzeniami, nie określają ani dokładnej lokalizacji lasu, ani też jego wcześniejszych losów. Wiadomo jedynie, że w momencie fundacji właścicielem lasu był Gotsche Schoff, a sama darowizna nie obejmowała albo prawa połowy ryb w strumieniu określonym jako *Wenige Zacken*¹ lub *Wenig Czagk* (*Zacken*)², albo też samego strumienia³.

Jednak na tej podstawie można stwierdzić, że las ten musiał znajdować się nad strumieniem *Wenige Zacken*. Potok ten należałoby zidentyfikować jako późniejszy *Klein Zacken*, noszący w języku polskim nazwy Mała Kamienna lub też Pleśna⁴.

Również nazwa tegoż lasu, czyli *Spittelwald*, zapewne jest przesłanką dokumentującą jego wcześniejsze losy. Samą nazwę należałoby przetłumaczyć jako „*las zwany »szpitalnym«*”⁵, a określenie to niewątpliwie powiązane jest z joannitami. Zakon ten obecny był w Cieplicach od 1281 roku, kiedy to otrzymał od księcia Bernarda lwóweckiego 250 wielkich łanów ziemi, a dalszych 100 łanów dokupił wkrótce⁶.

1 K. Wutke, *Das Schicksal der Warmbrunner Propsteikunden*, [22]s.276. „*Gotsche Schoff (...) daruje im swój las, nazywany Spittelwald, bez prawa połowy ryb w strumieniu nazywanym Wenige Zacken (pol. Mała Kamienna)»; w oryginale: „*Gotsche Schoff (...) schenkt er seinen Wald, Spittelwald gen., ohne die Fischerei in dem Flusse gen. der Wenige Zacken.*”*

2 Tamże, [22]s.279. „*Gotsche Schoff (...) prepozyturę w Warmborne (pol. Cieplice) (...) ufundował, którym w tym celu ofiarował (...) Spittelwald bez prawa rybołówstwa w tamtejszym Wenig Czagk (Zacken) (pol. Mała Kamienna)»; w oryginale: „*Gotsche Schoff (...) eine Propstei zu dem Warmborne (...) gegründet, wobei derselbe zu diesem Zwecke stiftete (...) den Spittelwald ohne die Fischerei das. im Wenig Czagk (Zacken)».*”*

3 Tamże, [22]s.277. „*Gotsche Schoff (...) oddaje (...) swój las, zwany Spittelwald, wraz z terenem i gruntami, jednakże z wyłączeniem płynącego w nim strumienia, zwanego Wenige Zacken (pol. Mała Kamienna)»; w oryginale: „*Gotsche Schoff (...) schenkt (...) seinen Wald, Spittelwald gen., mit dem Grund und Boden, jedoch mit Ausnahme des darin fließenden Flusses, der Wenige Zacken gen.*”*

4 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 1, Góry Izerskie, [19]s.71.

5 D. Adamska, *Rozwój osadnictwa wiejskiego w dystrykcie jeleniogórskim od XIII do początku XVI wieku*, [1]s.9. „*(...) do cieplickiej prepozytury przynależeć miał las zwany »szpitalnym«.*”

6 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 4, Kotlina Jeleniogórska, [20]s.95.

Przy czym nazwę tę można odnieść albo do prowadzonego przez zakonników szpitala, którego jednym ze źródeł utrzymania mógł być akurat tenże las⁷, albo też do nazwy samego zakonu, gdyż joannitów określano podczas mianem „bracia szpitala św. Jana z Jerozolimy”⁸, a i dziś używa się dla nich nazwy „szpitalnicy”⁹.

W 1571 roku hrabia Hans von Schaffgotsch zawarł dwunastoletnią umowę dzierżawy dóbr cieplickich¹⁰, która obejmowała prepozyturę cieplicką wraz z wszelakim przynależnościami¹¹, a więc zapewne także i Spittelwald.

Po raz kolejny prepozyturę cieplicką wydzierżawił w 1608 roku Merten Süßenbach, sołtys wioski Voigtsdorf (pol. Wojcieszycy), jednak tym razem przedmiot dzierżawy nie obejmował opisywanego tu lasu¹².

-
- 7 D. Adamska, *Rozwój osadnictwa wiejskiego w dystrykcie jeleniogórskim od XIII do początku XVI wieku*, [1]s.10. Autorka opisuje tutaj jeden z jeleniogórskich szpitali: „Na Przedmieściu Zamkowym (...) wznowiły się zabudowania szpitala-przytułku pw. Bożego Ciała (Zum Leichnam Christi) – poświęconego w 1317. Przy infirmerii była zapewne kaplica i cmentarz. Należący do miasta szpital utrzymywał się z powstałej pod koniec XIV w. fundacji, czerpiąc dochody z lasu i łąk położonych na ob. wzgórzu Siodło (lasы te zwano wówczas »szpitalnymи«)”.
- 8 J. Wendt, *Die Thermen zu Warmbrunn im Schlesischen Riesengebirge*, [21]s.21. „(...) Odpis z odnośnego dokumentu zawiera: Książę śląski Bernhard, pan na Löwenberg (pol. Lwówek Śląski) nadaje w 1281 roku braciom szpitala św. Jana z Jerozolimy (...) miejscowości, którą nazywa się Warmbrunn (pol. Cieplice) (...) wraz z 250 łanami (...); w oryginale: „(...) Auszug aus der bezüglichen Urkunde mit: Herzog Bernhard von Schlesien, Herr von Löwenberg verleiht im Jahre 1281 den Brüdern des Hospitals St. Johannes von Jerusalem (...) den Ort, welcher Warmbrunn genannt wird (...) mit 250 Hufen (...).”
- 9 D. Adamska, *Rozwój osadnictwa wiejskiego w dystrykcie jeleniogórskim od XIII do początku XVI wieku*, [1]s.7-8. „Już w 1281 r. książę lwówecki Bernard Zwinny nadał joannitom 250 łanów i sprzedał kolejnych 100 łanów ziemi w Górzach Izerskich, a siedem lat później zakonnicy dokupili dochody z Malinnika. Miejscowość tę wraz z częścią terenu (wydaje się, że już wówczas gospodarowanego) przejęli więc szpitalnicy, ale ich wkład w kolonizację obszaru jawni się jako niewielki”.
- 10 F. Mahner, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau*, [7]s.29. „(...) klasztor zdecydował się zrezygnować z prepozytury. Z tego powodu zakonnicy zastąpili ją w 1571 roku za 10000 talarów na 12 lat hrabiemu Hansowi von Schaffgotschowi. Za następnego opata Caspara zostały dobra te ponownie wykupione”; w oryginale: „(...) entschloß sich der Konvent, die Propstei preiszugeben. Die Mönche verpfändeten sie deshalb im Jahre 1571 für 10000 Taler auf zwölf Jahre an den Grafen Hans von Schaffgotsch. Unter dem folgenden Abte Caspar wurde das Gut wieder eingelöst”.
- 11 K. Wutke, *Das Schicksal der Warmbrunner Propsteikunden*, [22]s.289. „Prepozyturę Warmbrunn (pol. Cieplice) wraz z wszelakimi przynależnościami”; w oryginale: „Propstei Warmbrunn nebst allen Zugehörungen”.
- 12 F. Mahner, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau*, [7]s.29. „Jednak w 1608 roku sołtys z Voigtsdorf (pol. Wojcieszycy) dostał w dzierżawę na cztery lata prepozyturę wraz z wyszynkiem piwa. Umowa ta, w roku 1612 przedłużona o dwa lata, przynosiła klasztorowi rocznie 550 talarów czynszu, jednakże opactwo zachowało sobie patronat, Spittelwald i sądownictwo”; w oryginale: „Im Jahre 1608 erhielt aber der Voigtsdorfer Schulze die Propstei mit Bierschank auf vier Jahre zur Pacht. Dieser Ver-

Sama umowa wprawdzie wyłączała Spittelwald z dzierżawy, jednak pozwalała sołtysowi na pobieranie z niego drewna przeznaczonego na opał, ale jedynie zgodnie z instrukcjami leśniczego¹³. Zapewne miało to zabezpieczyć las przed rabunkową wycinką w czasie trwania dzierżawy.

W 1664 roku hrabia Christoph Leopold Schaffgotsch i opat Bernard Rosa zawarli ugodę, w której znalazło się 26 punktów z polubownymi uzgodnieniami. W czwartym puncie strony stwierdzili, że „Spittelwald powinien być starannie obejrzany i wygraniczony”¹⁴. Skoro obie strony planowały przeprowadzenie wspólnej inspekcji w celu jednoznaczniego ustalenia jego granic, to zapewne w owym czasie granice tego obszaru albo nie były jeszcze jednoznacznie wyznaczone w terenie, albo też brak było zgódności co do ich przebiegu.

Ponieważ Spittelwald nie przylegał do pozostałych dóbr cieplickiej prepozytury, toteż pozyskiwane w nim drewno musiano przewozić przez sąsienną wioskę. Wymagało to właściwych uzgodnień, w tym też celu „7 czerwca 1677 roku (...) Opat Bernhard z Grüssau (pol. Krzeszów) zawarł umowę z pewnym rolnikiem z Kaiserswaldau (pol. Piastów) w sprawie dróg przewozowych z należącego do prepozytury lasu”¹⁵.

Obszerny opis Mniszego Lasu zawarł Curt Liebich w swoim opracowaniu opisującym powstanie i rozwój miejscowości Piechowice, gdzie natrafiam między innymi na następujący fragment:

„Tutaj można dodać kilka kolejnych uwag na temat położonego naprzeciw Mönchswald, znanego już z ustanowionej przez ród Gotsches fundacji z 1403 roku (patrz strona 22) pod nazwą »Spittelwald« i opisanego na mapie lasów z lat 1754/56 jako »należący do probostwa Warmbrunn (pol. Cieplice)«. Przylega on na zachodzie do pół miejscowości Petersdorf (pol. Piechowice) w okolicach młyna w Hartenberg (pol. Górzyniec) i obejmuje obszar o powierzchni 121 hektarów w jednej części na północnych zboczach Hohen Iserkammes (pol. Wysoki Grzbiet). W nim i za nim mieszkań-

---

trag, der im Jahre 1612 um zwei Jahre verlängert wurde, brachte dem Kloster jährlich 550 Taler Zins ein, das Stift behielt sich aber Patronat, Spittelwald und Gericht vor”.

13 K. Wutke, *Das Schicksal der Warmbrunner Propsteiurkunden*, [22]s.291. „(...) jednakże z wyłączeniem (...) lasu Spittelwald, z którego sołtys może pobierać jedynie drewno opałowe zgodnie z instrukcjami leśniczego”; w oryginale: „(...) ausgenommen jedoch (...) den Spittelwald, woraus der Scholze nur Brennholz nach Anweisung des Försters entnehmen darf”.

14 K. Wutke, *Das Schicksal der Warmbrunner Propsteiurkunden*, [22]s.294; w oryginale: „4) Der Spittelwald soll ordentlich besichtigt und begrenzt werden”.

15 K. Wutke, *Das Schicksal der Warmbrunner Propsteiurkunden*, [22]s.295; w oryginale: „1677 Juni 7. Amt Giersdorf, Kr. Hirschberg. Abt Bernhard von Grüssan macht einen Vertrag mit einem Bauer zu Kaiserswaldau wegen des Fuhrweges in den propsteilichen Wald”.

cy miejscowości Petersdorf (pol. Piechowice) często dzierżawili łąki, co doprowadziło do późniejszego wykształcenia się enklaw leśnych (patrz strona 43). Christian Ansorge w swojej niestety zginionej kronice miejscowości Petersdorf (pol. Piechowice) pisze: »W roku 1708 graf Schaffgotsch przekazał za darmo kawałek lasu klasztorowi w Warmbrunn (pol. Cieplice), wyłącznie w celach pozyskiwania drewna, nie na polowania, który to 28 sierpnia starannie wygraniczono kamieniami granicznymi, dlatego też od tego czasu nazywany jest on Mönchswald«. Przedstawienie to jest niepoprawne i prawdopodobnie opiera się na niedokładnym opisie następującego zdarzenia: na podstawie akt specjalnych urzędu kameralnego w Hermsdorf (pol. Sobieszów) (sekcja 1, regał 9, numer 8) w 1692 roku odbyła się kontrola granicy, ponieważ przeor z Warmbrunn (pol. Cieplice) Matteus Alt rościł sobie prawo aż do sześć razy większej powierzchni lasu, niż jemu przynależało, między innymi także obszary Hartenberg (pol. Górzyniec) i Heidelberg (pol. Wrzosówka) aż po Kratzberg¹⁶. W 1701 roku przed manremchem w Schweidnitz (pol. Świdnica) odbyło się przesłuchanie leśników z Petersdorf (pol. Piechowice) oraz niektórych mieszkańców w sprawie wytyczenia granicy, tak więc zdarzenia, o których wspominał Ansorge, były prawdopodobnie wynikiem tego sporu prawnego. W każdym razie nazwa Mönchswald czy też Propsteiwald była powszechnie używana już wiele wcześniej przed 1708 rokiem, co ukazują opisy okolicznych dóbr gospodarskich 9, 10 i 11 w księgach zakupów, po raz pierwszy w roku 1639, według księgi zakupów 3/126¹⁷.

16 Prawdopodobnie góra Kratzberg to dzisiejszy Mały Ciemiak. Wprawdzie „Słownik geografii turystycznej Sudetów” stwierdza, że Mały Ciemiak to niegdysiejszy Untern Nebelberg ([19]s.72), jednak tamten wierzchołek znajduje się ok. 500 metrów od szczytu określanego mianem Małego Ciemiaka.

17 C. Liebich, *Werden und Wachsen von Petersdorf im Riesengebirge...*, [6]s.49-50; w oryginale: „Hier können noch einige Betrachtungen über den gegenüberliegenden Mönchswald angeschlossen werden, der schon aus der Stiftung Gotsches Fundator von 1403 als »Spittelwald« bekannt ist (s. S. 22) und der in der Forstkarte von 1754/56 als der »Probsttey zu Warmbrunn gehörig« bezeichnet wird. Er stößt westlich an die Flur Petersdorf in der Gegend der Hartenberger Mühle an und umfaßt in einer Größe von 121 ha einen Teil vom Nordabhang des Hohen Iserkammes. In und hinter ihm hatten die Petersdorfer Bewohner vielfach Zinswiesen, was zu der späteren Bildung von Forstenklaven führte (s. S. 43). Christian Ansorge schreibt in seiner leider verschollenen Chronik von Petersdorf: »Anno 1708 schenkte der Graf Schaffgotsch ein Stück Wald dem Kloster in Warmbrunn zu freyer, eigener Beholzung, aber nicht zur Jagd, welches den 28. August ordentlich mit Rainsteinen begrenzt, daher es von der Zeit an der Mönchswald genannt wird.« Diese Darstellung ist nicht richtig und beruht wahrscheinlich auf ungenauer Berichterstattung über folgendes Ereignis: Nach Sonderakten des Kameralamtes Hermsdorf (Sekt. 1, Fach 9, Nr. 8) hatte 1692 eine Grenzbesichtigung stattgefunden, weil der Warmbrunner Prior Matteus Alt sechsmal so viel Wald beanspruchte als ihm zustand, unter anderem auch die Flächen des Harten- und Heidelberges bis zum Kratzberge. Im Jahre 1701 fand vor dem Mannrecht in Schweidnitz die Vernehmung der Petersdorfer Förster und einiger

Z powyższego cytatu wynika, że nie udało się dokonać wzmiankowanego w ugodzie z 1664 roku wygraniczenia Mniszego Lasu. W 1692 roku, a więc 28 lat później, obie strony w dalszym ciągu nie były zgodne co do przebiegu granicy tegoż obszaru, a w roku 1701 nadal trwał proces w sprawie wytyczenia granicy.

Wiemy jednak, że Christian Ansorge miał stwierdzić w swojej kronice: „*W roku 1708 graf Schaffgotsch przekazał za darmo kawałek lasu klasztorowi w Warmbrunn (pol. Cieplice), wyłącznie w celach pozyskiwania drewna, nie na polowania, który to 28 sierpnia starannie wygraniczono kamieniami granicznymi, dlatego też od tego czasu nazywany jest on Mönchswald*”.

Z kolei Curt Liebich stwierdza, że przedstawienie to jest niepoprawne i prawdopodobnie opiera się na niedokładnym opisie innych zdarzeń. Wydaje się jednak, że prawda leży pośrodku i faktycznie sporny las mógł być przekazany przez hrabiego Schaffgotscha dopiero w 1708 roku, aczkolwiek lasem zakonnym był on od dawna, jak to słusznie zauważa Curt Liebich.

Otoż 28 października 1707 roku hrabia Johann Anton Schaffgotsch zawarł z prepozyturą cieplicką ugodę, która w jednym ze swoich punktów stwierdzała: „*Tak zwany Spitalwald zostaje przekazany prepozyturze*¹⁸; dokument ten został 27 czerwca 1708 roku potwierdzony w Wiedniu przez cesarza Józefa I. Ponieważ obie strony od dawna znały zawarte w nim postanowienia, toteż mogły przygotować kamienie graniczne, które ustawiono 28 sierpnia 1708 roku, jak stwierdza Christian Ansorge.

Tak więc Mniszy Las mógł być przekazany cystersom w 1708 roku, gdyż takie właśnie kroki przewidywała zawarta rok wcześniej ujeta. Jednak tutejszy las już od początku XV wieku był własnością cystersów, tak więc „*darowizna*” z 1708 roku była w pewnym sensie jedynie obojętnie uzgodnionym zwrotem lasu jego prawowitemu właścicielowi. Las był w posiadaniu zakonu aż do jego sekularyzacji w 1810 roku¹⁹.

Einwohner über die Grenzziehung statt, und so wird der von Ansorge erwähnte Vorgang wohl das Ergebnis aus diesem Rechtsstreit gewesen sein. Der Name Mönchs- oder Propsteiwald war jedenfalls schon viel eher gebräuchlich als 1708, wie die Lagebeschreibungen der anliegenden Bauerngüter 9, 10 und 11 in den Kaufbüchern zeigen, erstmalig 1639 laut Kaufbuch 3/126”.

18 K. Wutke, *Das Schicksal der Warmbrunner Propsteikunden*, [22]s.289; w oryginalu: „(...) Vergleich zwischen der Propstei Warmbrunn und dem Grafen Johann Anton Schaffgotsch: (...) c) Der sogen. Spitalwald wird der Propstei übergeben”.

19 J. Bergemann, *Beschreibung und Geschichte von Warmbrunn...*, [2]s.203.

I.I. POWIERZCHNIA MNISZEGO LASU

Franz Mahner, w piątym rozdziale swojego opracowania omawiającego gospodarkę opactwa krzeszowskiego, opisuje lasy należące do tegoż klasztoru, które dzieliły się na sześć odrębnych części, a ostatnia z wymienionych to „Spittelwalde bei Warmbrunn”²⁰. Brak tu jednak bardziej szczegółowych informacji na temat tej posiadłości, na koniec rozdziału autor jedynie wzmianka jej szacunkową powierzchnię: „Lasy na innych obszarach klasztoru najwyraźniej nie miały własnej administracji leśnej. Jeśli porównamy istniejące mapy z tamtych czasów z aktualnymi mapami i informacjami o własności gruntów, powinniśmy oszacować las w Raaben (pol. Kruków), Würben (pol. Wierzbna) i Warmbrunn (pol. Cieplice) na około ½ km² każdy”²¹.

Jak widać, powierzchnię lasu w Warmbrunn (pol. Cieplice) autor oszacował na około 0,5 km², a więc zaledwie 50 hektarów.

Z kolejnego opisu Mniszego Lasu autorstwa Curta Liebicha zawiera stwierdzenie: „(...) Mönchswald (...) obejmuje obszar o powierzchni 121 hektarów w jednej części na północnych zboczach Hohen Iserkammes (pol. Wysoki Grzbiet)”²².

Próba określenia powierzchni Mniszego Lasu na podstawie niemieckiej mapy katastralnej²³ daje wynik równy 1.358.960 m², a więc blisko 136 hektarów, co względem wspomnianych przez Curta Liebicha 121 hektarów daje różnicę 15 hektarów, a więc aż kilkunastu procent. To dość duża rozbieżność i raczej nie sposób jej wytłumaczyć błędami związanymi z kalibracją archiwalnych map.

Natomiast Johann Bergemann w 1830 roku stwierdzał: „Zasoby prepozytur w czasie wprowadzenia sekularyzacji to: (...) b) las oddalony stąd o 1½ mili, leżący koło Seifershau (pol. Kopaniec), zwany Mönchswald lub

20 F. Mahner, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau*, [7]s.91; „Fünftes Kapitel. Stiftsforsten. Verwaltung und Einkünfte (...) Das Nadelholzgebiet zerfiel in sechs getrennte Teile (...) und dem Spittelwalde bei Warmbrunn”.

21 F. Mahner, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau*, [7]s.95; „Die Wälder in den andern Klostergebieten hatten anscheinend keine eigene Forstverwaltung. Wenn wir die vorhandenen Karten der damaligen Zeit mit den jetzigen Karten und den Grundbesitzangaben vergleichen, so dürfen wir den Wald bei Raaben, Würben und Warmbrunn auf etwa je ½ qkm schätzen”.

22 C. Liebich, *Werden und Wachsen von Petersdorf im Riesengebirge...*, [6]s.49-50; w oryginale: „(...) Mönchswald (...) umfaßt in einer Größe von 121 ha einen Teil vom Nordabhang des Hohen Iserkammes”.

23 Mapa Kreis Hirschberg, Gemarkung Forst Seifershau, Blatt 3, z 1905 roku, [9].

też Hartenberg, o powierzchni 542 mórg i 40 przętów kwadratowych, średnim rocznym dochodzie 424 reichstalarów i 19 srebrnych groszy”²⁴.

Jedna morga pruska to 180 przętów kwadratowych lub też 0,2553 ha²⁵, tak więc 542 morgi i 40 przętów to inaczej 542,222 morgi, czyli 138,43 ha. Porównując tę wartość do powierzchni 136 hektarów, uzyskanych z pomiaru obszaru ukazanego na mapie katastralnej, otrzymujemy różnicę niecałych 2%, a więc w przybliżeniu można uznać, że mowa tu o tych samych wielkościach.

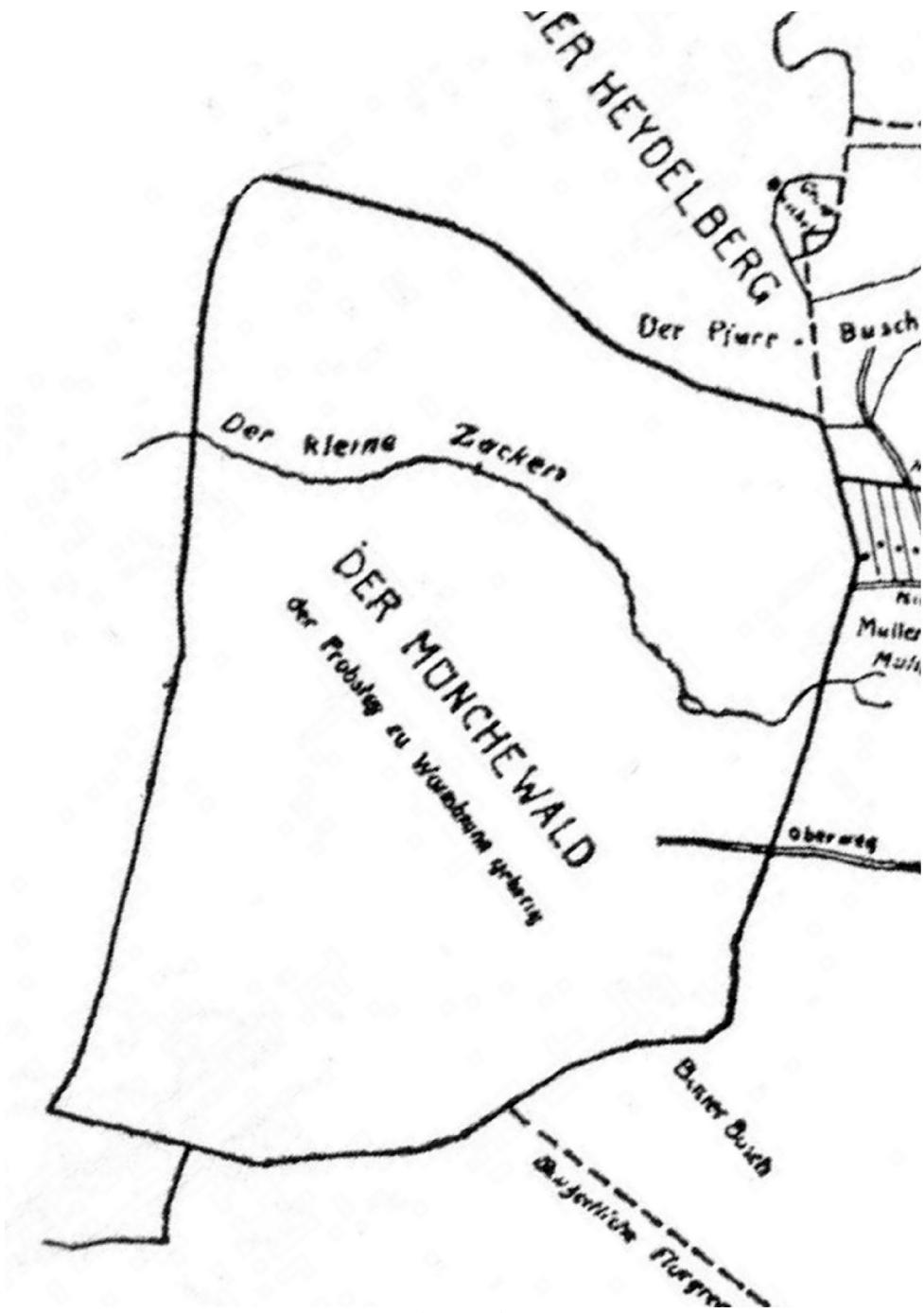
24 J. Bergemann, *Beschreibung und Geschichte von Warmbrunn...*, [2]s.203; w oryginale: „Die Probstey bestand bei Eröffnung der Säcularisation: (...) b) dem 1½ Meile von hier entfernen, bei Seifershau gelegenen Forst, der Mönchswald oder Hartenberg genannt, von 542 Morgen 40 [] R. Flächeninhalt, und im Durchschnitt 424 rtlr. 19 sgr. jährlicher Nutzung”.

25 <https://pl.wikipedia.org/wiki/Morga> – dostęp styczeń 2021 roku.

2. ŹRÓDŁA KARTOGRAFICZNE

Na kolejnych stronach zamieszczam fragmenty kilku znanych mi map przedstawiających Mniszy Las. Niemal wszystkie te źródła kartograficzne zostały poddane kalibracji, a więc przekształceniom wykonanym za pomocą specjalistycznego oprogramowania, polegającym np. na zmianie ich skali czy orientacji, tak aby przedstawiały one ten sam obszar.

W ten sposób łatwiej porównać ze sobą różne źródła, których skala i orientacja zazwyczaj bywa odmienna. Należy jednak mieć na uwadze, że nie zawsze i nie każdej mapie można nadać właściwą georeferencję. Niekiedy planom czy szkicom brak właściwej dokładności, niekiedy dostępne są jedynie zniekształcone zdjęcia archiwalnych map, a niekiedy zwyczajnie brak doświadczenia osobie dokonującej kalibracji.

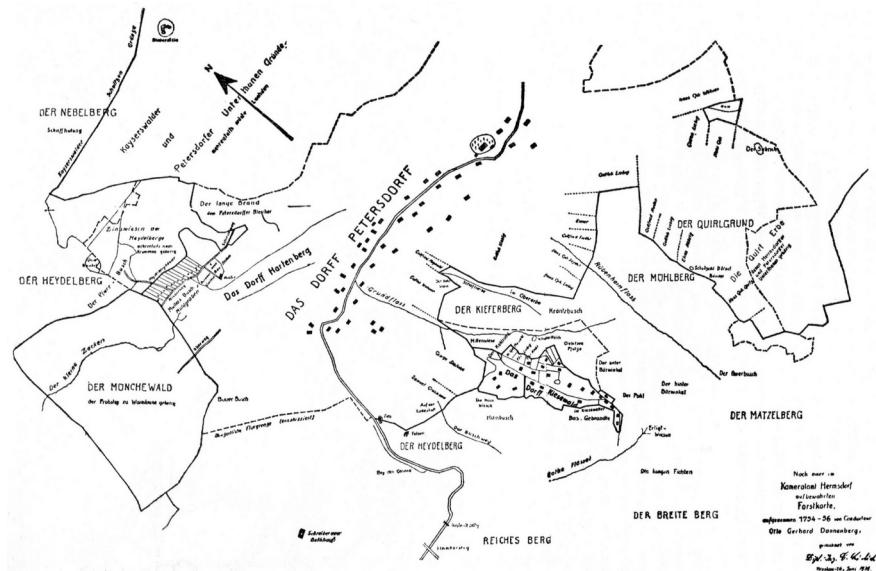

Ilustracja 1: Wykadrowany i poddany georeferencji fragment odrysów przedstawiający „Wycinek mapy leśnej dóbr przynależnych do zamku Chojnik w 1750 roku” (niem. „Ausschnitt aus der Forstkarte der Herrschaft Kynast um das Jahr 1750”). Źródło: C. Liebich, Werden und Wachsen von Petersdorf im Riesengebirge..., [6]s.42.

2.I. MAPA CURTA LIEBICHA, ROK 1750

Curt Liebich, w swoim opracowaniu opisującym miejscowości Piechowice, zamieszczają mapkę przedstawiającą odrys mapy ukazującej fragment dóbr leśnych przynależnych do zamku Chojnik w 1750 roku²⁶ (patrz ilustracja 2). Mapa ta, sporządzona w 1939 roku, opracowana została na podstawie przechowywanych w sobieszowskim urzędzie kameralnym map leśnych z lat 1754/56. Ukazany jest tu między innymi obręb Mniszego Lasu, który został podpisany: „DER MÜNCHEWALD der Probstei zu Warmbrunn gehörig”. Widać więc, że nie umieszczono tu nazwy Mönchswald, lecz Münchewald. W północnej części las ten przecina ciek wodny, opisany tu jako „Der kleine Zacken” (pol. Mała Kamienna lub Pleśna²⁷)

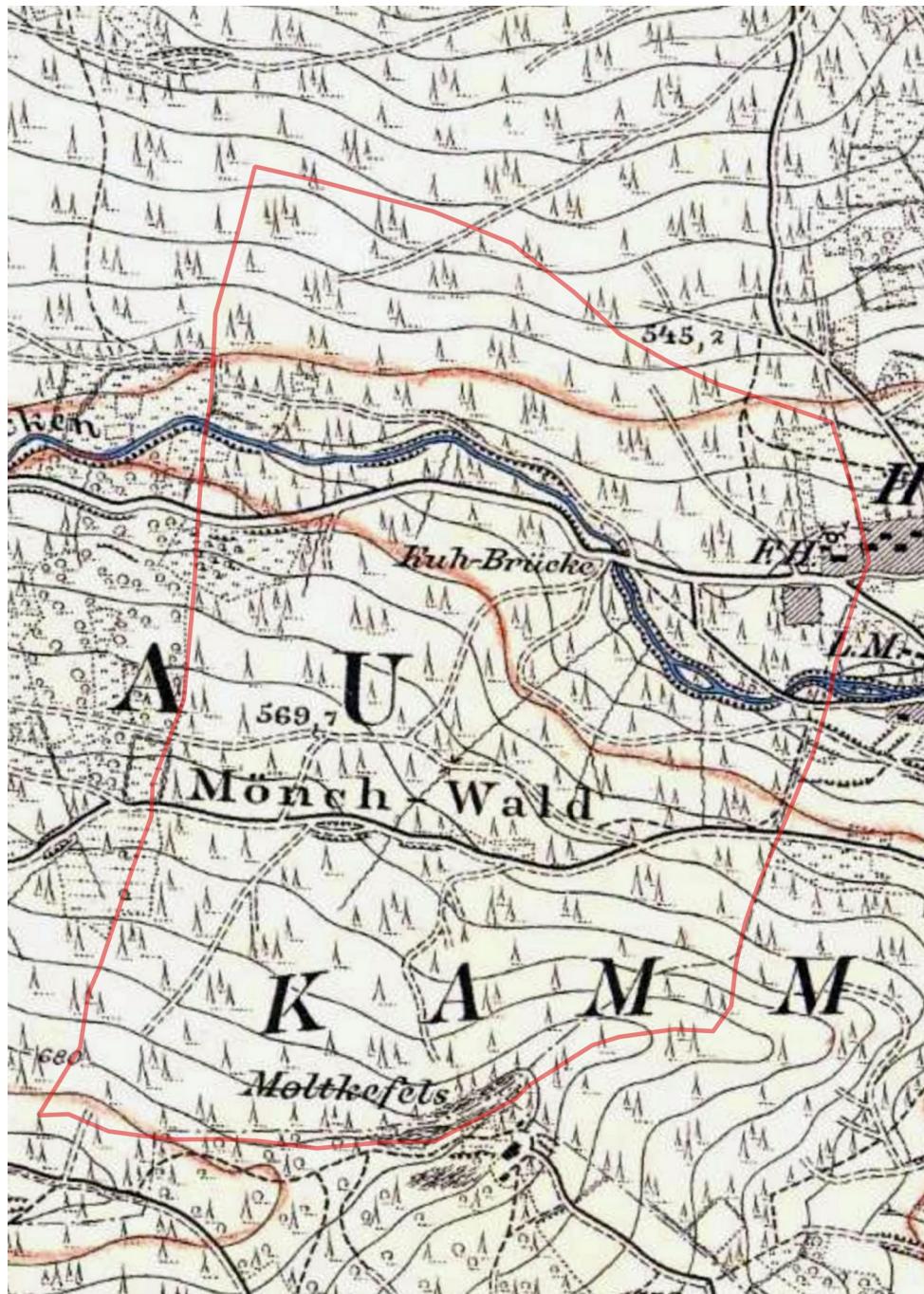
Na wschodzie Mniszego Lasu oznaczona jest droga nazywająca się Oberweg (pol. góra droga).

Ilustracja 2: Grafika przedstawiająca „Wycinek mapy leśnej dóbr przynależnych do zamku Chojnik w 1750 roku”. Źródło: C. Liebich, Werden und Wachsen von Petersdorf..., [6]s.42.

26 C. Liebich, Werden und Wachsen von Petersdorf im Riesengebirge..., [6]s.42.

27 M. Staffa (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 1, Góry Izerskie, [19]s.71.

Ilustracja 3: Fragment mapy Meßtischblatt, arkusz Schreiberhau 3008, rok 1877, [10]. Czerwoną linią oznaczono przybliżony przebieg granic Mniszego Lasu.

2.2. MAPA MEJSTISCHBLATT, ROK 1877

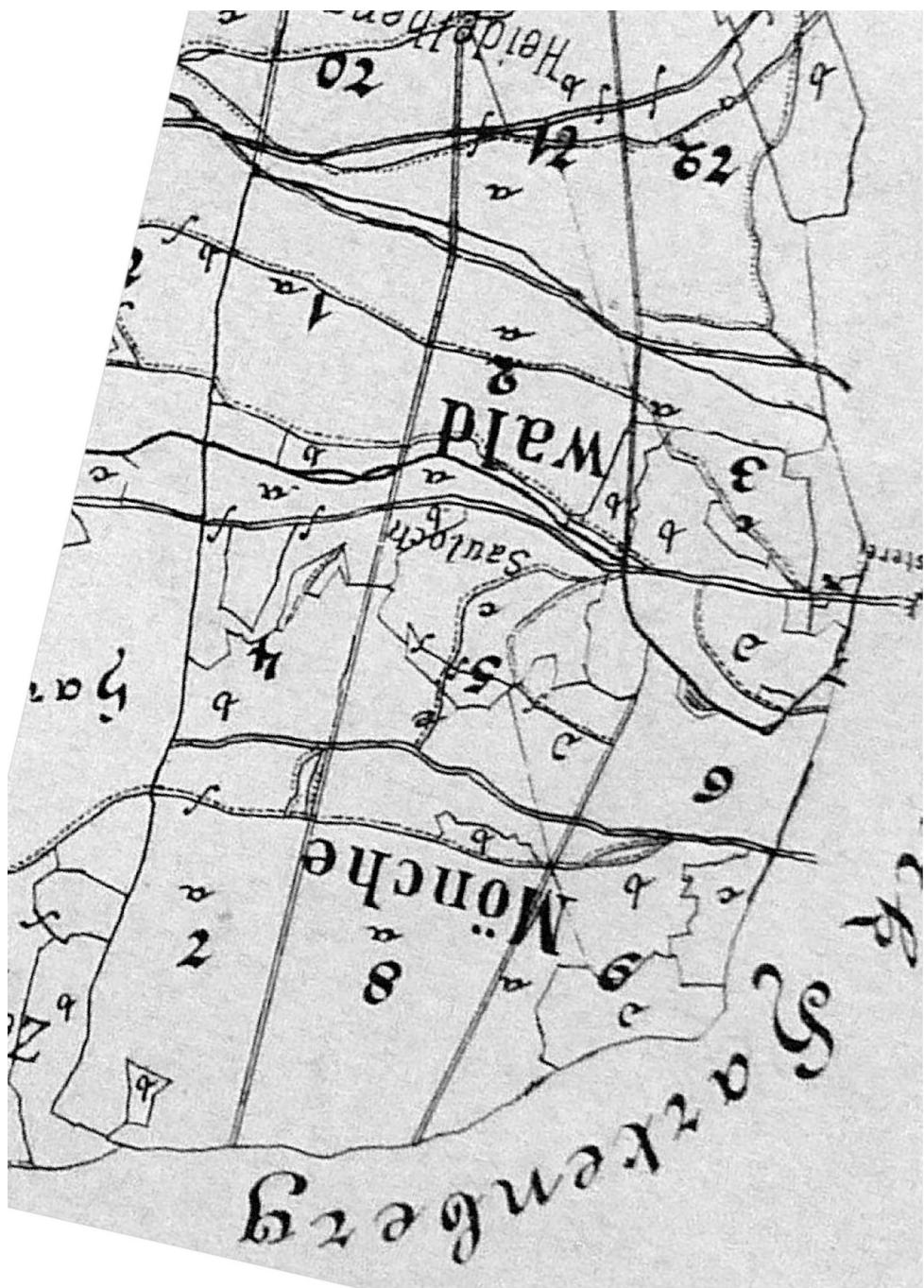
Prezentowana na sąsiedniej stronie mapa to fragment archiwalnej mapy *Meßtischblatt*. Źródło z jakiej pochodzi fragment – strona internetowa mapire.eu – opisuje ją jako mapę z 1877 roku, tak więc można przyjąć, że jest to fragment arkusza *Meßtischblatt* o numerze 3008, noszącego nazwę *Schreiberhau* (pol. Szklarska Poręba)²⁸.

Interesujący jest tu przebieg granicy Mniszego Lasu względem granic miejscowości. Na zachód od *Moltkefels* (pol. Zbójeckie Skały) granice te przebiegają bardzo blisko siebie. Ze względu na pewien błąd związany z kalibracją map można nawet przyjąć, że granice te się pokrywają. Jednak na wschód od Zbójeckich Skał granica miejscowości przebiega zdecydowanie bardziej na północ, aniżeli granica Mniszego Lasu. Jest to o tyle zaskakujące, że z mapy katastralnej z 1905 roku wynika, że granica miejscowości pokrywała się w tym miejscu z granicą Mniszego Lasu.

Także nazwa należącego do zakonników lasu zapisana jest tu nieco inaczej, niż zazwyczaj spotyka się to w innych źródłach: nie *Mönchwald*, lecz *Mönch-Wald*.

---

28 Mapa *Schreiberhau*, *Meßtischblatt* 3008, 1:25.000, 1877, [10].

Ilustracja 4: Fragment mapy Wirthshafte Karte der Forstreviere Seiffershau und Hartenberg Oberförste-rei Petersdorf, rok 1886, [13].

2.3. MAPA FORSTREVIERE SEIFFERSHAU, ROK 1886

Na sąsiedniej stronie przedstawiam fragment mapy katastralnej, jaką na swojej stronie zamieścił Patryk Charydczak²⁹, przy czym tenże niepodpisany wycinek odnalazł on przed laty w serwisie Facebook. Jak udało mi się ustalić³⁰, pochodzi on z „mapy dóbr rewirów leśnych Seiffershau (pol. Kopaniec) i Hartenberg (pol. Górzyniec), nadleśnictwo Petersdorf (Piechowice)”³¹, opracowanej w sierpniu 1886 roku.

Jest to mapa o orientacji południowej, a więc niejako obrócona o 180 stopni w stosunku do map używanych współcześnie. Warto zwrócić tu uwagę na nazwę Mniszego Lasu, która zapisana jest tu w nietypowej formie jako Mönchewald – o wiele częściej las ten określano nazwą Mönchwald.

Cały obszar Mniszego Lasu został podzielony na dziewięć oddziałów leśnych, a jeszcze w momencie powstawania przedstawionej tu mapy numeracja ta była odrębna w stosunku do sąsiadujących lasów Seiffershau (pol. Kopaniec), gdyż tutejsze numery to liczby od 1 do 9, całkowicie nieprzystające do dwucyfrowych numerów w przyległym lesie.

---

29 <https://sciezkaubok.wordpress.com/2019/06/19/w-mniszym-lesie/> - dostęp październik 2020 roku.

30 L. Różański, Kamień graniczny z Mniszego Lasu, [18]s.55.

31 Mapa Wirthshafsts Karte der Forstreviere Seiffershau und Hartenberg..., rok 1886, [13].

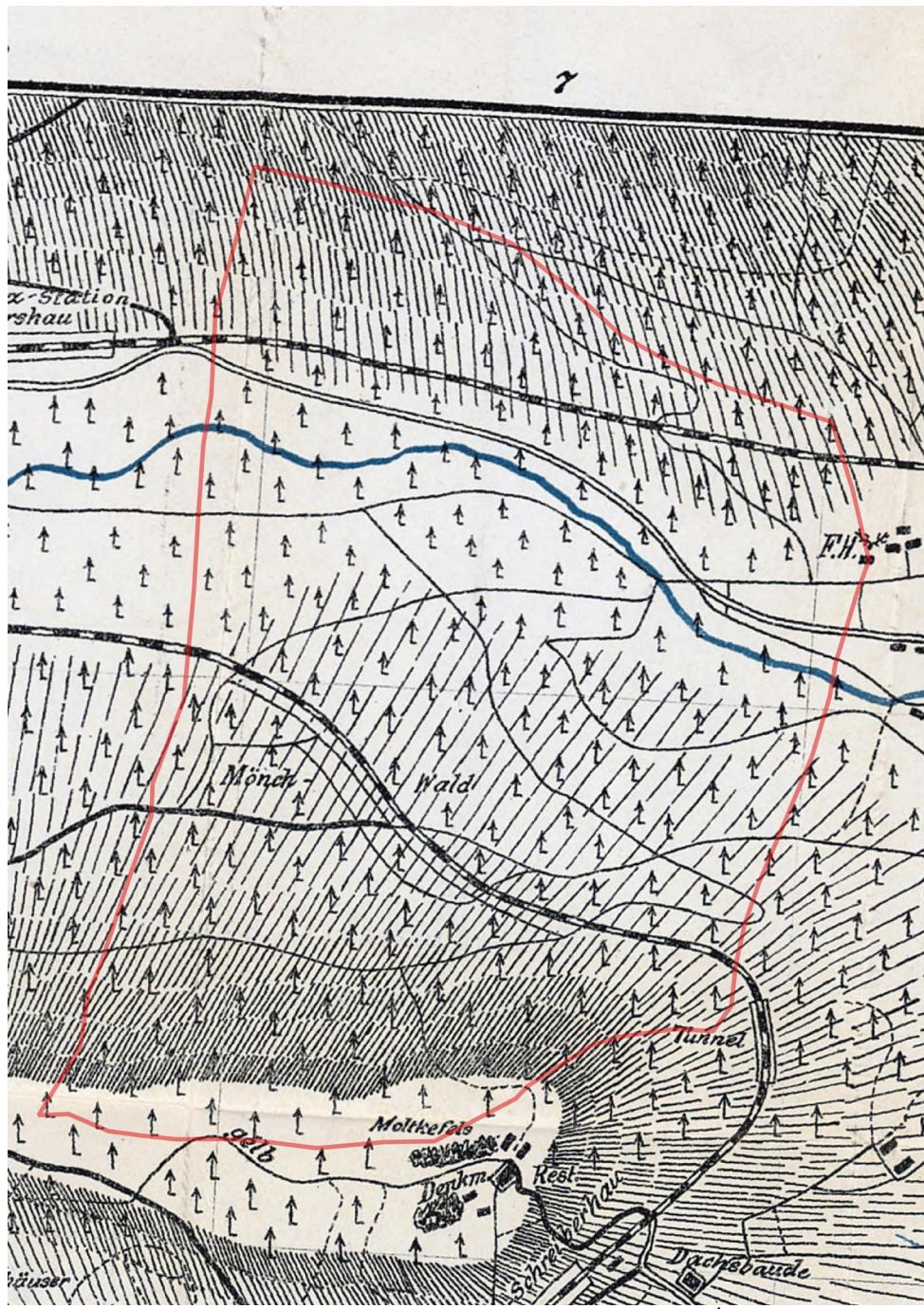
Ilustracja 5: Fragment mapy Meßtischblatt, arkusz Schreiberhau 3008, rok 1911, [11]. Czerwoną linią oznaczono przybliżony przebieg granic Mniszego Lasu.

2.4. MAPA MEßTISCHBLATT, ROK 1911

Na poprzedniej stronie przedstawiony jest fragment mapy *Meßtischblatt*, arkusz *Schreiberhau 3008* z 1911 roku³², po jej porównaniu z tym samym wydawnictwem z 1877 roku (patrz ilustracja 3) bardzo czytelnie dostrzegalne są zmiany, jakie nastąpiły na obszarze Mnisięgo Lasu wraz z budową linii kolejowej.

---

32 Mapa *Schreiberhau, Meßtischblatt 3008, 1:25.000, 1911*, [11].

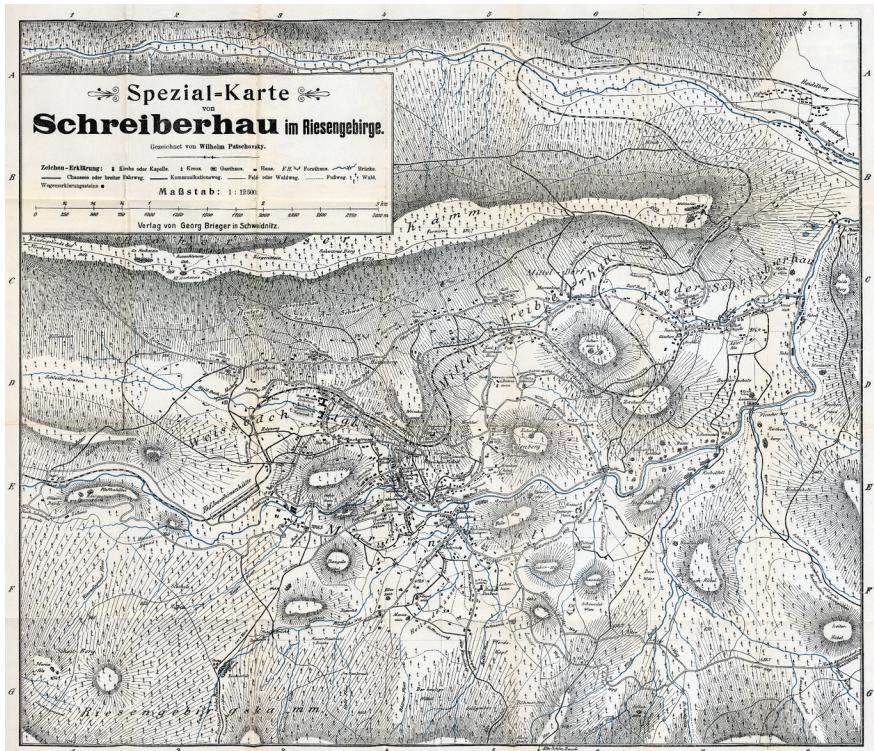

Ilustracja 6: Fragment mapy Spezial-Karte von Schreiberhau im Riesengebirge. Źródło: W. Patschovsky, Führer durch den klimatischen Kurort für Sommer und Winter Schreiberhau, [16].

2.5. MAPA SPEZIAL-KARTE VON SCHREIBER-HAU, ROK 1918

Wilhelm Patschovsky w swoim przewodniku³³ po Schreiberhau (pol. Szklarska Poręba) zawarł mapę przedstawiającą tę miejscowości i jej najbliższe okolice. Jak widać, teren Mniszego Lasu został tutaj podpisany jako *Mönch-Wald*, jednak w samym lesie brak było turystycznych atrakcji, jedynie przy południowej granicy tego obszaru znajdowały się *Moltkefels* (pol. Zbójeckie Skały) z restauracją i pomnikiem.

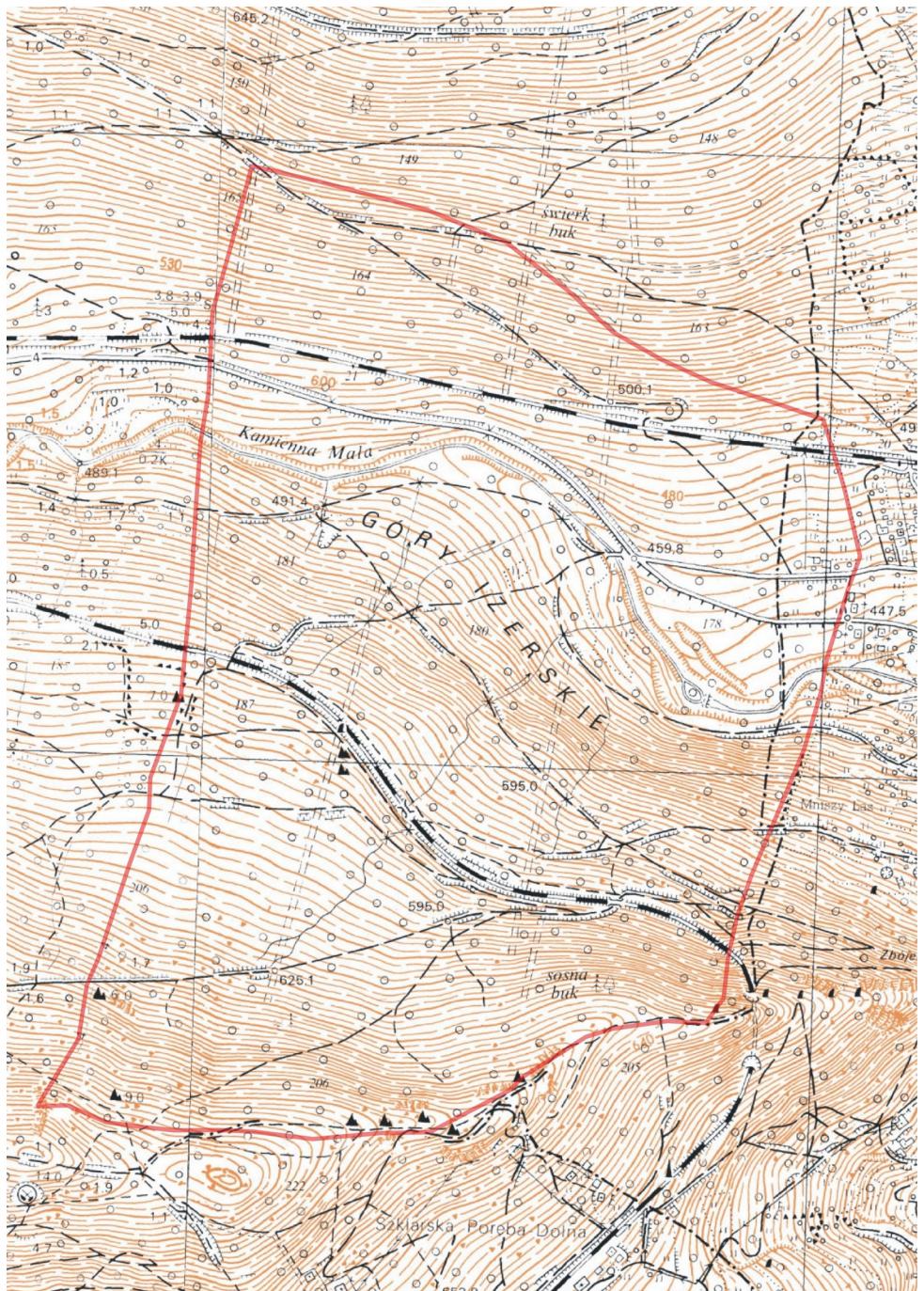
Był to pomnik feldmarszałka Helmutha Moltkego (1800-1891), ustanowiony tu w 1896 roku³⁴.

Ilustracja 7: Mapa Spezial-Karte von Schreiberhau im Riesengebirge. Źródło: W. Patschovsky, Führer durch den klimatischen Kurort für Sommer und Winter Schreiberhau, [16].

33 W. Patschovsky, Führer durch den klimatischen Kurort für Sommer und Winter Schreiberhau, [16].

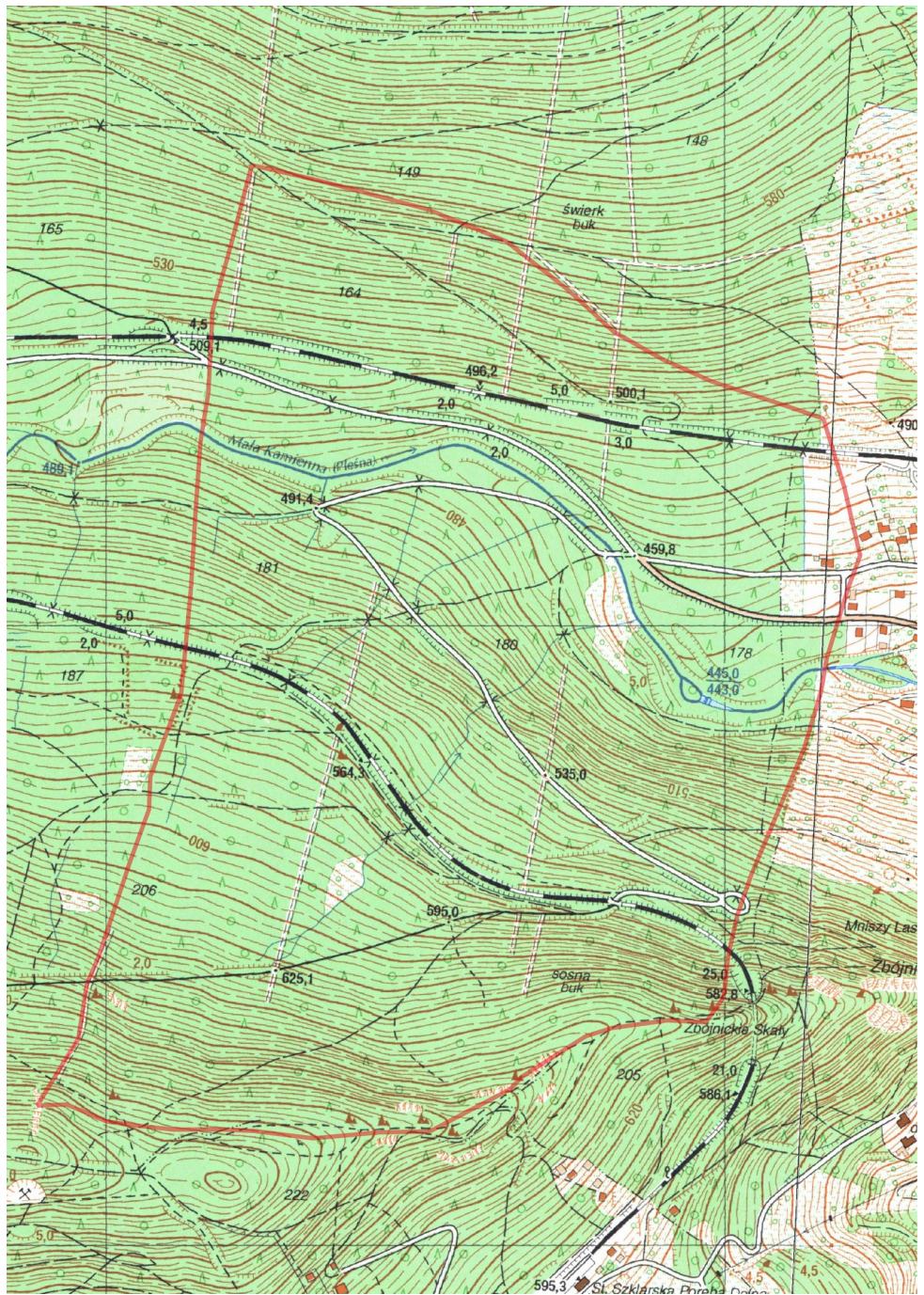
34 M. Staffa (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 1, Góry Izerskie, [19]s.121.

Ilustracja 8: Fragment mapy topograficznej w skali 1:10.000 z 1965 roku. Wprawdzie Mniszy Las jest na niej oznaczony, jednakże nazwa ta odnosi się do lasów zlokalizowanych na wschód od Mniszego Lasu. Źródło podkładu: Geoportal.

2.6. MAPA TOPOGRAFICZNA, ROK 1965

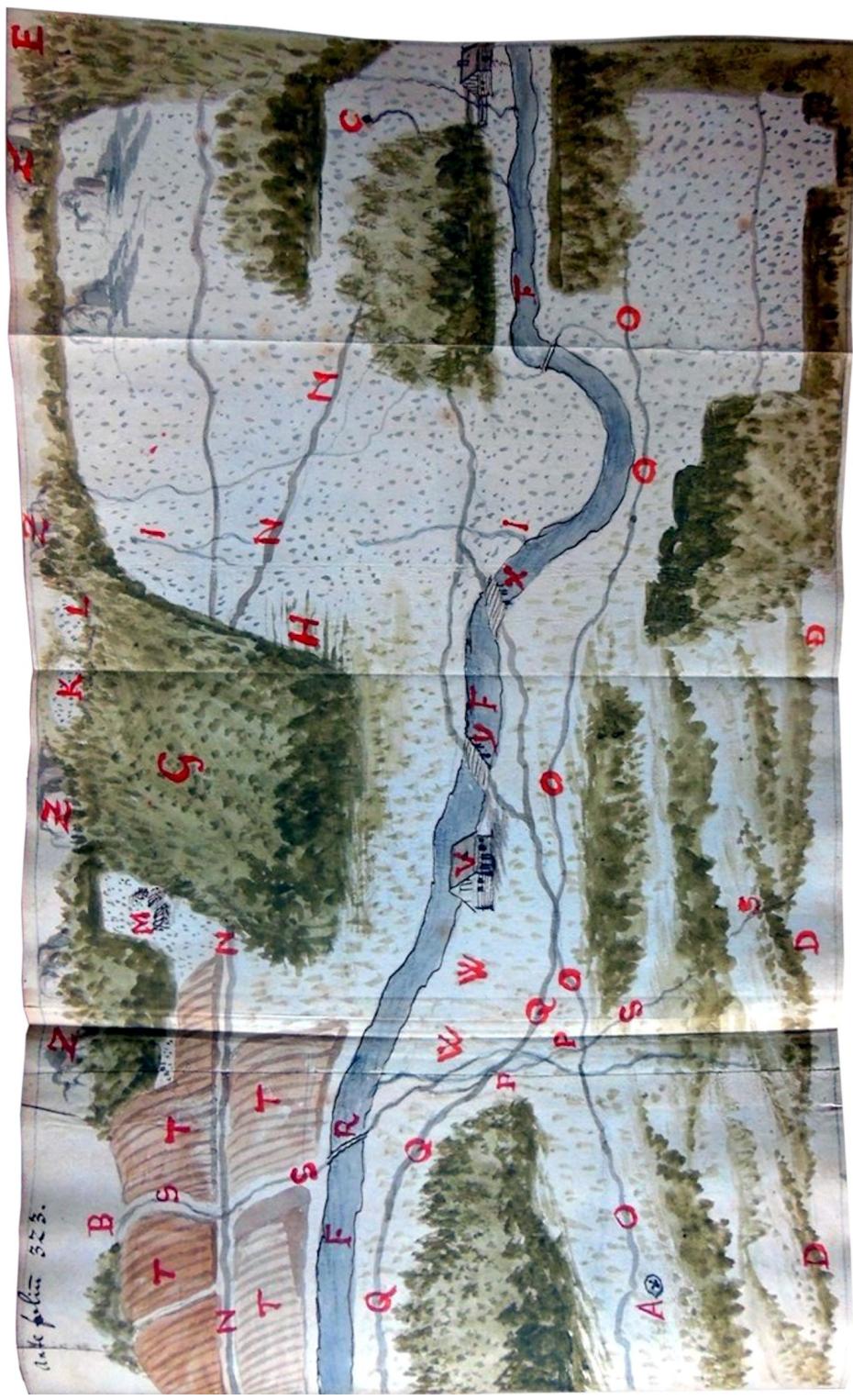
Na sąsiedniej stronie przedstawiam fragment mapy topograficznej w skali 1:10.000, która na stronach serwisu prezentowana jest w sekcji „*dane archiwalne*” jako skan mapy topograficznej z 1965 roku. Mapa ta jest o tyle ciekawa, że z jakiegoś powodu nazwa Mniszy Las została tu umieszczona na wschód od Mniszego Lasu. Interesujący jest też fakt, że „Zbójnickie Skały” określone są tu mianem „Zbójeckie Skały”.

Ilustracja 9: Fragment współczesnej mapy topograficznej w skali 1:10.000 – jak widać Mniszy Las jest na niej oznaczony, jednakże odnosi się on do lasów zlokalizowanych całkowicie poza obszarem Mnisze-go Lasu. Źródło podkładu: Geoportal.

2.7. MAPA TOPOGRAFICZNA, ROK 1992

Na sąsiedniej stronie przedstawiam fragment współczesnej mapy topograficznej w skali 1:10.000, strona *Geoportal* określa datę jej powstania na rok 1992. Mapa ta jest o tyle ciekawa, że w stosunku do tego samego wydawnictwa z 1965 roku nazwa Mniszy Las jeszcze bardziej oddaliła się od obszaru Mniszego Lasu.

Ilustracja 10: (na poprzedniej stronie) Mapa lasu *Spittelwald* (niem. *Spittelwaldes Mappæ*).
Źródło: U. Junker, *Der grüssauisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.26.

2.8. MAPA SPITTELWALDES MAPPÆ

Ullrich Junker w swoim opracowaniu „*Der grüssauisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*” zawał reprodukcję interesującej mapy, podpisanej jako „*Spittelwaldes Mappæ*”. Jest to dokument kartograficzny powstały po 1692 roku, gdyż taka data wzmiankowana jest w opisie punktu „H”. Z kolei punkt „A” wspomina o jednym kamieniu granicznym, tak więc wydaje się, że mapa powstała przed rokiem 1708, kiedy to na granicy Mniszego Lasu ustawiono 43 kamienie graniczne. Należałoby więc przyjąć, że jest to dokument z przełomu XVII i XVIII wieku.

Poniżej tłumaczenie legendy do wspomnianej mapy, przedstawionej na ilustracji 10. Należy zwrócić uwagę na rzadko spotykaną dziś orientację tejże mapy: u góry znajduje się tu południe a na dole północ.

„A – kamień oznaczony krzyżem, który utrzymuje jeden z krańców granicy”³⁵, czyli kamień zlokalizowany na początku lub też końcu granicy lasu.

„B – górzyniecki kraniec”³⁶, a więc granica lasu zlokalizowana w miejscu, gdzie kończy się Spittelwald i zaczyna miejscowości Hartenberg (pol. Górzyniec).

„C – Beerenträncke”³⁷. Niemiecki wyraz *Beere* to jagoda, natomiast *tränen* oznacza poić. Byłoby to więc miejsce określone nazwą „*Jagodowy Wodopój*”. Jednakże na mapie w miejscu tym oznaczono jak gdyby początek małego cieku wodnego, dlatego też określenie to należałoby raczej przetłumaczyć jako „*Jagodowe Źródło*”.

„D – zbocza góry Wrzosówka”³⁸. Wspomniany tu *Heijdelberg* to niewątpliwie góra Wrzosówka, nosząca w języku niemieckim nazwę *Heidelberg*.

„E – ścieżka, albo też Wysoka Droga (niem. *Hoheweg*), wiodąca od Jagodowego Źródła (niem. *Beerenträncke*) na górę”³⁹.

35 U. Junker, *Der grüssauisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.27; w oryginalu: „*A. der mit einem Kreuz bezeichnete Stein, so vor einen terminal gehalten wirdt*”.

36 Tamże, [5]s.27; w oryginalu: „*B. des Hartenberges Riegel*”.

37 Tamże, [5]s.27; w oryginalu: „*C. die Beerenträncke*”.

38 Tamże, [5]s.27; w oryginalu: „*D. der Heijdelberg*”.

39 Tamże, [5]s.27; w oryginalu: „*E. der Fußsteig, oder Hoheweg von, undt an den Beerenträncke biß auff den Berg*”.

„F – Mała Kamienna”⁴⁰. Potok Mała Kamienna nosił przed wojną nazwę Kleine Zacke, które to miano zapisywane było też w formie Wenige Zacke (w uproszczeniu można przyjąć, że w języku niemieckim klein to mały, zaś wenige to niewielki).

„G – współczesne pozostałości po wyciętym lesie Spittelwalde”⁴¹.

„H – miejsce, w którym w styczniu 1692 roku prepozyturze jej drewno zaарестowano”⁴².

„J⁴³ – strumyk, który nawadnia przyległe do niego okolice wylesione przez hrabiowskich [pracowników] i przygotowane na łąki, a także łąki przekazane mieszkańcom Piechowic (niem. Petersdorf), strumyk rozciąga się od końca góry leżącej powyżej Małej Kamiennej, a potem znowu biegnie do przepływającego potoku Mała Kamienna”⁴⁴.

„K – miejsce zwane »wojcieszycką pożogą« albo »wojcieszyckim pogorziskiem»⁴⁵.

„L – gdzie sołtysowa ze Szklarskiej Poręby drewno pozyskuje”⁴⁶. Podana tu nazwa Schreijüberaw zapewne odnosi się do Szklarskiej Poręby (niem. Schreiberhau).

„M – gdzie Liebig z Piechowic drewno pozyskuje”⁴⁷.

„N – droga którą piechowiczanie jeźdzą przez las Spittelwald”⁴⁸.

„O – droga do miejsca zwanego Krazwälder lub też Kaijßerwälder”⁴⁹. Łatwiej zidentyfikować drugą z wymienionych tu nazw, gdyż Kaijßerwälder to zapewne Kaiserswaldau, czyli dzisiejszy Piastów. Natomiast Krazwälder należałoby powiązać z miejscem nazywanym Kratzbucher⁵⁰, na zboczach góry Kratzberg, w pobliżu folwarku Kratzforverk; znajdowały się one właśnie w połowie drogi z Mniszego Lasu do Piastowa.

40 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „F. der Wenige Zacke”.

41 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „G. der jezige überrest von dem gestüfftten Spittelwalde”.

42 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „H. der Orth an dem Ao 1692 Mense Januario der Probsteij Ihr Holz arrestiret worden”.

43 Na mapie strumyk ten oznaczony jest literą „I”.

44 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „I. das Flössel, womit demnach der anliegende Orth von den gräßlichen außgeholtet, undt zu Wiesen bereitet worden, selbte bewäßert, auch die Wiesen denen Peterßdorffern vermittet werden, das Flössel verliehret sich in der mitten, zue endt des Berges unten gegen dem Zacken aber kombt es wieder zu augen, undt rinnet in den abfließenden Zackel”.

45 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „K. der sogenandte Voigtsdorffer Brandt”.

46 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „L. Wo die Scholzin zu Schreijüberaw geholzet”.

47 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „M. Wo der Liebig von Peterßdorff geholzet”.

48 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „N. der Weg welchen die Peterßdorffer durch den Spittelwaldt fahren”.

49 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „O. der Kraz- pder Kaijßerwälder weeg”.

50 <https://www.facebook.com/SłownikWsiSlaskich/posts/838820603171587> – dostęp listopad 2020 roku.

Kratzenbusch to „poręba zwana »wykarczowanymi zaroślami«”⁵¹, tak więc Kratzenbusch i Krazwälder (Kratzwälder) jak najbardziej mogą odnosić się do tego samego miejsca.

„P – tak zwana Droga Leszczynowa (niem. Haaselweg)”⁵².

„Q⁵³ – szlak na łąki, który łączy się z Drogą Leszczynową, potem z drogą do folwarku Kratzforverk, a potem wpada do drogi leśnej”⁵⁴.

„R – ścieżka wiodąca ponad potokiem Mała Kamienna”⁵⁵.

„S – zwyczajowa ścieżka, którą mieszkańcy Kopańca do Piechowic, a w drugą stronę piechowiczanie do Kopańca chodzą”⁵⁶.

„T – pola, które przynależą do mieszkańców Piechowic i są przez nich uprawiane”⁵⁷.

„V – nowy dom z czasów ojca Bartolomeusza Kromera, przeora z Cieplic. Gdy same sprawy lasu Spittelwald przy władztwie hrabiowskim trochę się poruszyły, prepozytura przekazała tam część posiadłości, leżącą ponad potokiem Kamienna Mała, w okolicach góry Wrzosówka; hrabiowscy urzędnicy wyżej wymieniony dom w tymże miejscu zbudowali”⁵⁸.

„W – tak zwana Kuchl Haw”⁵⁹. Termin ten jest dla mnie nieprzetłumaczalny, dlatego też z prośbą o jego interpretację zwróciłem się do Ullricha Junkera. Według autora transkrypcji prawdopodobne jest następujące znaczenie tego terminu: „Kuchl Haw = z tego kawałka lasu drewno było pobierane do ogrzewania w kuchni klasztornej”⁶⁰.

---

51 D. Adamska, *Rozwój osadnictwa wiejskiego w dystrykcie jeleniogórskim od XIII do początku XVI wieku*, [1]s.7.

52 U. Junker, *Der grüssausch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.27; w oryginale: „P. der so genante Haaselweg”.

53 W przywołanym źródle występuje tu litera „L”, jednakże jest to literówka i niewątpliwie powinna tu znaleźć się litera „Q”.

54 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „L. der weeg auff die Wiesen, welcher samb dem Haaselweg, in die Krazforwergs-straffe, undt so dan in den waldtweeg fallet”.

55 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „R. Ein Fußsteig über den Zackel”.

56 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „S. der Ordinari Fußsteig, welchen die Seijffershawer nach Peterßdorff, undt hinwieder die Peterßsdorffer nach Seijffers Haw gehen”.

57 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „T. Felder so denen Petersdorfer zustehen, undt von Jnen Beurbahret werden”.

58 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „V. das neue Hauß so Zeit P. Bartholomäj Cromeri Priorius zu Warmbrunn. Alß derselbe in angelegenheit des Spittelwaldes bej gräffl. Herrschaft etwas moviret, da dan die Probsteij auß der possession zu bringen des antheiles, so über dem Zacken gegen dem Heijdelberg Ligt, gräffl. Beamte obbesagtes Hauß dahin gebauet”.

59 Tamże, [5]s.27; w oryginale: „W die Kuchl Haw genandt”.

60 Fragment korespondencji z dnia 24 listopada 2020 roku; w oryginale: „Kuchl Haw = Aus diesem Waldstück wurde das Holtz zum Heizen in der Klosterküche geholt”.

„X – most władztwa Schaffgotschów, który tegoż poddani w dobrym stanie utrzymując, ponieważ używają go oni do wywozu ich drewna, które znajduje się za lasem Spittelwald”⁶¹.

„Y – most przynależny do prepozytury, którego konserwacja znajduje się po stronie prepozytury, prepozytura nie pozwala przekraczać go hrabiowskim pracownikiom”⁶².

„Z – graniczne skały koło Górzynica (niem. Hartenberg)”⁶³.

Interesująca jest tu nazwa miejsca opisanego jako punkt „W”, czyli „tak zwana Kuchl Haw”. Wprawdzie zdaniem Ullricha Junkera można łączyć nazwę tego miejsca z wyrazem *Küche* (pol. *kuchnia*), jednakże prawdopodobnie nie jest to jedyna możliwa interpretacja.

Właśnie w pobliżu tego miejsca mapa *Meßtischblatt* z 1877 roku⁶⁴ (patrz ilustracja 3) ukazuje most o nazwie „*Kuh-Brücke*”, a ponieważ wyraz *Kuh* w języku niemieckim oznacza krowę, to być może należałooby przetłumaczyć to określenie jako „*krowi most*”. Za taką interpretacją przemawia też analiza mapy katastralnej z 1905 roku⁶⁵, gdzie ukazane są dwa mosty na Małej Kamiennej. Większy z nich ma właśnie nazwę „*Kuh-Brücke*”, natomiast mniejszy, zlokalizowany kilkaset metrów poniżej pierwszego⁶⁶, określony jest mianem „*Schaf-Brücke*”. Ponieważ niemieckie *Schaf* to owca, toteż byłby to „*owczy most*”. Przy takim zestawieniu dwóch mostów, mniejszego „*Schaf-Brücke*” oraz większego „*Kuh-Brücke*”, uzasadnione wydaje się tłumaczenie ich nazw jako „*krowi most*” i „*owczy most*”.

Przy czym wyrazy *Kuchl* i *Kuh* brzmią podobnie, tak więc nie jest wykluczone, że pierwotnie nazwa *Kuchl* pochodziła od *Küche*, jednak w mowie potocznej rozumiana była jako *Kuh*; określenie to z biegiem wieków mogło wyprzeć starsze znaczenie nazwy. Są to jednak tylko moje domysły, gdyż tak naprawdę nie wiemy, czy nazwa mostu „*Kuh-Brücke*” w jakikolwiek sposób powiązana była z nazwą przyległego tu fragmentu lasu określonego mianem „*Kuchl Haw*”.

61 U. Junker, *Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.27; w oryginalu: „X. die Schaffgotschischen Herrschaft Brücke, welche derselben Unterthaner Bawständig halten, weil Sie Sich derselben bedienen zu abfuhr ihres Holzes so hinter dem Spittelwaldt befindl. ist”.

62 Tamże, [5]s.27; w oryginalu: „Y. die Probsteijl. Brücke, weilen Sie von seithen der mProbsteij conserviret wirdt, die Probsteij darf gräffl. Leuthe nich Laßen darüber passiren”.

63 Tamże, [5]s.27; w oryginalu: „Z. die Gränzfelsen an dem Hartenberg”.

64 Mapa Schreiberhau, *Meßtischblatt* 3008, 1:25.000, rok 1877, [10].

65 Mapa Kreis Hirschberg, *Gemarkung Forst Seifershau*, Blatt 3, 1:2000, rok 1905, [9].

66 Prawdopodobnie na opisywanej mapie „*Spittelwaldes Mappæ*” kładkę tę oznaczono literą „R”.

2.9. MAPA WALDPARZELLENKARTE AM ZAKENFLUJS, ROK 1701

W październiku 2020 roku otrzymałem od Ullricha Junkera plik nazwany „Riesengebirge Karten im Archiv Grüssau”, zawarte zostały tu fotografie oraz opracowane przez niego transkrypcje legend dwóch map. Nazwa pliku wskazuje, że oryginały obu dokumenty przechowywane są w archiwum krzeszowskim. Domysł ten znajduje swoje potwierdzenie w publikacji „Inwentarz archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie na Śląsku”, którego autorzy wzmiankują: „dwie wielkoformatowe, rysowane ołówkiem mapy posiadłości prepozytury opactwa krzeszowskiego w Cieplicach koło Jeleniej Góry z 1701 r. (VI/1 i n.)”⁶⁷.

Ilustracja 11: Mapa „Besitzverhältnisse bei Warmbrunn” z 1701 roku. Źródło: archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie.

Pierwsza z tych map przedstawiona została na ilustracji 11 i ukazuje „stosunki własnościowe w Cieplicach”⁶⁸. Widzimy tu podział parceli rolnych na północ od Warmbrunn (pol. Cieplice), dokument po lewej stronie sięga granic miejscowości Wernersdorff (pol. Pakoszów) i Kaiserswalda (pol. Piastów), po prawej zaś widoczne są gospodarstwa przynależne do wioski Voigtsdorff (pol. Wojcieszycy). Tak więc opracowanie to wprawdzie dotyczy posiadłości cieplickiej prepozytury, jednakże ukazuje parcele zlokalizowane około pięciu kilometrów na wschód od Mniszego Lasu.

67 U. Ososko, R. Sachs, Inwentarz archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie na Śląsku. Archiwalia z okresu niemieckiego, [14]s.13.

68 Tamże, [14]s.191; „VI/1 Besitzverhältnisse bei Warmbrunn, Schweidnitz, den 14. Jan. Ao. 1701, 51,5 × 43,5 (pol. VI/1 Stosunki własnościowe w Cieplicach, Świdnica, 14 stycznia 1701, 51,5 × 43,5)”.

Ilustracja 12: Mapa *Waldparzellenkarte am Zackenfluß* ze stycznia 1701 roku, [12]. Źródło: archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie (sygnatura: „VI/2 *Waldparzellenkarte am Zackenfluß, Schweidnitz, den 17. January Anno 1701, 97,3 x 83,7*”).

a) Tłumaczenie legendy mapy *Waldparzellenkarte*

O wiele bardziej interesujący, oczywiście dla osoby usiłującej poznać historię Mniszego Lasu, jest drugi dokument kartograficzny, opisany jako „*Mapa parceli leśnych nad Kamienną*”⁶⁹ (patrz ilustracja 12). Tytuł tego opracowania jest nieco mylący, gdyż jeśli chodzi o scisłość, to nie przedstawia on parceli leśnych nad rzeką Kamienna (niem. *Zacken*), lecz nad potokiem Mała Kamienna (niem. *Kleine Zacken*).

Dokument ten składa się z mapy oraz dwóch części opisowych. Po lewej stronie znajduje się legenda objaśniająca naniesione na mapie punkty o numerach od 1 do 19, zaś po prawej stronie rozpisano odległości pomiędzy poszczególnymi punktami.

Sama mapa jest o tyle specyficzna, że posiada częściowo orientację północną, a częściowo orientację południową. Linią przełamania obu fragmentów jest przepływający środkiem Mniszego Lasu potok Mała Kamienna. Tereny położone na południe od potoku, sięgające aż do dzisiejszych Zbójeckich Skał, przedstawiono w orientacji południowej, a więc niejako obrócone o 180° w stosunku do map używanych współcześnie. Natomiast obszar na północ od potoku Mała Kamienna, sięgający aż do grzbietu góry Wrzosówka, przedstawiono w orientacji północnej, tak więc tę część mapy należy odczytywać po odwróceniu jej o 180° względem reszty dokumentu.

Poniżej zamieszczam moją próbę tłumaczenia zamieszczonych na mapie części opisowych:

„*Nº 1. Strumień zwany Mała Kamienna (niem. Kleine Zacken)*”⁷⁰.

„*Nº 2. Stary mur graniczny*”⁷¹.

„*Nº 3. Góra Droga*”⁷².

„*Nº 4. Kamień na górze Hartten Berg*”⁷³. Niemiecka nazwa *Hartenberg* odnosi się do dzisiejszej miejscowości Górzyniec, jednakże tutaj mowa raczej nie o miejscowości, lecz o górze zlokalizowanej w sąsiedztwie dzisiejszego Górzynca, a dokładniej o tym grzbiecie górkim, na którym w jego dalszej części znajdują się Zbójeckie Skały.

69 Tamże, [14]s.191; „VI/2 Waldparzellenkarte am Zackenfluß, Schweidnitz, den 17 January Anno 1701, 97,3 × 83,7 (pol. VI/2 Mapa parceli leśnych nad Kamienną, Świdnica, 17 stycznia 1701, 97,3 × 83,7)”.

70 *Mapa Waldparzellenkarte am Zackenfluß*, [12]; w oryginalu: „No. 1. Der so genante kleine Zacken Fluß”. Ta i wszystkie następne transkrypcje opisów z mapy „*Waldparzellenkarte am Zackenfluß*” są autorstwa Ullricha Junkera.

71 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 2. Die alte Gräntz-Mawer”.

72 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 3. Der ober weg”.

73 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 4. Der Hartten Berg Stein”.

Ilustracja 13: Południowa część Mniszego Lasu na mapie *Walddarstellungen am Zackenfluss* ze stycznia 1701 roku, [12]. Źródło: archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie.

Ilustracja 14: Północna część Mniszego Lasu na mapie *Waldparzellenkarte am Zackenfluß* ze stycznia 1701 roku, [12]. Źródło: archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie.

„№ 5. Grzbiet koło starego pnia”⁷⁴. Na mapie przedstawiono tu rysunek leżącego pnia drzewa, z wystającymi korzeniami. Prawdopodobnie musiały się w tym miejscu znajdować pozostałości po przewróconym olbrzymim drzewie, które od dawna stało na granicy.

„№ 6. Trzy stare buki graniczne”⁷⁵.

„№ 7. Zawieszony kamień”⁷⁶.

„№ 8. Drugi kamień”⁷⁷ lub też „inna skała”.

„№ 9. Góra Droga”⁷⁸.

„№ 10. Przeznaczony dla osób duchownych »Niedzwiedzi Wodopój»”⁷⁹.

Podana tu nazwa to *Bären-Trancke*. Wprawdzie niemiecki wyraz *Bär* to niedzwiedź, jednakże na mapie „*Spittelwaldes Mappœ*” (patrz ilustracja 10) w tej właśnie lokalizacji wzmiankowane jest miejsce o nazwie *Beerenträncke*. Niemiecki wyraz *Beere* to jagoda, natomiast *tränen* oznacza poić, tak więc może się wydawać, że mowa tu o „Jagodowym Wodopaju”. Jednakże po prawej stronie mapy, gdzie opisane są odległości pomiędzy poszczególnymi punktami, dwukrotnie miejsce to określone jest mianem „*Bär-Träncke*”, a więc „Niedzwiedzi Wodopój”. Można więc podejrzewać, że znajdowało się tu określane tym mianem źródłko wody pijanej przez zakonników.

„№ 11. Strumień Mała Kamienna”⁸⁰.

„№ 12. Grzbiet góry Wrzosówka”⁸¹.

„№ 13. Przód grzbietu Wrzosówki”⁸².

„№ 14. Droga gontowa (szutrowa?)”⁸³.

„№ 15. Most na Małej Kamiennej”⁸⁴.

„№ 16. Stare łąki czynszowe za lasem duchownych”⁸⁵.

„№ 17. Naruszona od strony Górzycica (niem. Hartenberg) granica lasu duchownych, gdzie znajdują się łąki, pola uprawne i zakaz zalesiania”⁸⁶.

74 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 5. Der Kamm bej dem alten Stock”.

75 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 6. Die alten drej Gräntz Buchen”.

76 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 7. Der überhangende Stein”.

77 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 8. Der ander Stein”.

78 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 9. Der Ober weg”.

79 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 10. Die von den Herren Geistlichen gemeinte Bären-Trancke”.

80 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 11. Der Klein Zacken Fluß”.

81 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 12. Der Heýdelberger Kamm”.

82 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 13. Der Heýdelberger vorder Kamm”.

83 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 14. Der Schindel weg”.

84 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 15. Die kleine Zacken-Brücke”.

85 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 16. Alte Zinßwießen hinter der Geistlichen Walde”.

86 Tamże, [12]; w oryginalu: „No. 17. Von dem Harttenberge auff der Grenze biß an den Geistlichen waldt, so wiesen, Acker, und verbothenes Holtz”.

„№ 18. Ze starych czasów łąki czynszowe na Wrzosówce”⁸⁷.

„№ 19. Tak zwany koński wodopój”⁸⁸.

„Tak jak została pociągnięta czerwona linia, zlokalizowana jest dawna granica, którą strona dóbr zamku Chojnik wskazuje jako prawidłową”⁸⁹.

Powyższy opis znajduje się po lewej stronie mapy. Natomiast po prawej stronie umieszczono drugą część, w której określone zostały odległości pomiędzy poszczególnymi punktami. Czytamy tutaj:

„Od Małej Kamiennej № 1 w góre, wzdułż granicznego muru № 2, do Górnzej Drogi, jest 160 sążni”⁹⁰. „Od Górnzej Drogi № 3 tak samo w góre, aż na grzbiet, jest 220 sążni”⁹¹. „Od skały № 4 na górze Hartten Berg, idąc grzbietem do tak zwanego pnia, jest 450 sążni”⁹². „Od tak zwanego pnia № 5 dochodzimy do trzech granicznych buków № 6, [450 sążni]. Od tych trzech granicznych buków idziemy nad zawieszony kamień, który według duchownych dawniej ich granicę utrzymywał, 200 sążni”⁹³. „Od zawieszzonego kamienia № 7 do drugiego kamienia przechodzimy 200 sążni”⁹⁴. „Od tak zwanego drugiego kamienia № 8 idziemy w dół do Górnzej Drogi 200 sążni”⁹⁵. „Od Górnzej Drogi № 9 idziemy w dół do zwanego przez duchownych ich, co jest błędnym mniemaniem, Niedzwiedziego Wodopoju (niem. Bär-Träncke) przy Dolnej Drodze, 300 sążni”⁹⁶. „Od Dolnej Drogi № 10 i tegoż Niedzwiedziego Wodopoju (niem. Bär-Träncke) jest do potoku Mała

---

87 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 18. Uhr alte Heÿdelberger Zinß Wiesen”.

88 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 19. Die sogenante Pferde-Träncke”.

89 Tamże, [12]; w oryginale: „So weit die rothe Linie gezogen, ist Die alte Gräntze, so von Kynastischer- Seithen richtig gehalten worden”.

90 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 1. Vom kleinen Zacken hinauff an der 2. Gräntz Mawer biß zu dem Oberwege, sind 160 Klafftern”.

91 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 3. Von dem Ober wege gleich hinauff biß auff den Kamm 220 Klafftern”.

92 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 4. Von den Hartten Berger Stein und Kamme herauß biß zu dem so genanten Stock 450 Klafftern”.

93 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 5. Von dem Sogenanten Stocke hinauß biß zu den dreyen Gräntz-Buchen. 450 Klafftern. No. 6. Von denen drejen Gräntz Buchen biß zu dem über hangenden Stein, so die Herren Geistlichen vormahls vor Jhre Gräntze gehalten, 200 Klafftern”.

94 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 7. Von dem überhangenden biß zu dem andern Steine hinauß 200 Klafftern”.

95 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 8. Von dem so genanten andern Steine herunter biß an den Ober weg 200 Klafftern”.

96 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 9. Von dem ober wege herunter biß zu der Herren Geistlichen so genanten von Jhnen vermeinten Bär-Träncke bej dem Nieder wege, 300 Klafftern”.

Kamienna 80 sążni”⁹⁷. „Od potoku Mała Kamienna № 11 ..... w górę grzbietu, 700 sążni”⁹⁸. „Wchodząc na grzbiet Wrzosówki № 12 w kierunku góry Krätzberg (pol. Mały Ciemiąk ?)”⁹⁹ 1300 sążni”¹⁰⁰. „Od przedniego grzbietu Wrzosówki № 13 w dół, w całości przez ogrody których właścicielami są Christoph Seýdels i Friedrich Kleines, do potoku Mała Kamienna 800 sążni”¹⁰¹. „Zaprzysiężono, za wyjątkiem stanu faktycznego dotyczącego liczby sążni, u królewskiego mannrechta w Świdnicy (niem. Schweidnitz), 17 stycznia 1701 roku”¹⁰².

Interpretując przedstawioną na ilustracji 12 mapę Mniszego Lasu trzeba mieć na uwadze fakt, że tak naprawdę nie jest to mapa przedstawiająca ów Mniszy Las, lecz dokument będący załącznikiem do dokumentacji dotyczącej toczącego się sporu. Spór ten toczył się pomiędzy rodem Schaffgotschów a cystersami, przy czym celem obu stron było ustalenie precyzyjnego przebiegu granic należącego do zakonników obszaru leśnego. Oczywistym wydaje się, że skoro istniała rozbieżność co do przebiegu granic, to każda ze stron zaprezentowała tu swoje stanowisko, które być może w pierwotnej wersji było nieco przesadzone.

Tak więc urzędnicy zarządzającymi hrabiowskimi dobrami przedstawili zapewne wersję, że las był mały, być może sporo mniejszy od faktycznego stanu, tak aby w trakcie sporu mieć możliwość manewru. Podobnie mogło być ze strony cystersów, którzy zapewne domagali się możliwie dużego obszaru, tak aby i strona zakonna miała zapewnione możliwości negocacyjne. Zawarta zaś ugoda mogła być pewnym kompromisem pomiędzy tymi dwiema wersjami. Wydaje się, że mapa z 1701 roku może przedstawiać stan początkowy negocjacji, a więc dwie odmienne wersje zwaśnionych stron.

Przedstawiony przez urzędników hrabiego przebieg dawnej granicy Mniszego Lasu ukazuje czerwona linia widoczna na ilustracji 13.

97 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 10. Von dem Niederwege und solcher Bär-Träncke, biß an den kleinen Zacken-Fluß, 80 Klafftern”.

98 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 11. Von Kleinen Zacken Fluß ..... hinauff auff den Kamm, 700 Klafftern”.

99 Tak jak to uzasadniam w przypisie dolnym 16 na stronie 7, góra Kratzberg to prawdopodobnie dzisiejszy Mały Ciemiąk.

100 Mapa Waldparzellenkarte am Zackenfluß, [12]; w oryginale: „No. 12. Der Heýdelberger Kamm herein biß an Krätzberg 1300 Klafftern”.

101 Tamże, [12]; w oryginale: „No. 13. Von dem Heýdelberger Vorder Kamm herunter, biß in Christoph Seýdels und Friedrich Kleines garthen vollends biß an den Zacken Fluß 800 Klafftern”.

102 Tamże, [12]; w oryginale: „Geschworen außer waß die eigentliche Zahl der Klafftern betriefft, bei gehaltenem Königl. Mann Rechte, in Schweidnitz, den 17. Januarj Anno 1701”.

Porównując ten obszar z nieco starszą mapą „*Spittelwaldes Mappae*” (patrz ilustracja 10) można stwierdzić, że jest to teren mniej więcej zbliżony do obszaru opisanego na tamtej mapie jako „G – współczesne pozostałości po wyciętym lesie Spittelwalde”. Tak więc zakonnicy sporą część dawnego lasu Spittelwald wylesili, a uzyskane tereny przeznaczyli na pola uprawne i łąki. W momencie spornym zarządcy dóbr Schaffgotschów stwierdzili, że obszar ówczesnych pozostałości po Mniszym Lasie to właśnie dawny Spittelwald.

Z kolei stanowisko drugiej strony ukazuje cały obszar przedstawiony na mapie, gdyż zakonnicy zapewne stali na stanowisku, że granice Mniszego Lasu przebiegają właśnie tak, jak je tu opisano.

b) Próba rekonstrukcji przebiegu granicy

Podane na mapie *Waldparzellenkarte* odległości pomiędzy poszczególnymi punktami zachęcają do próby odwzorowania przedstawionego tu obszaru na współczesnej mapie. Jako podkładu użyję mapy *Meßtischblatt* z 1877 roku, gdyż powstała ona przed wybudowaniem linii kolejowej, a więc przedstawia stary przebieg dróg leśnych.

Rekonstrukcję zacznę od punktu № 1, a więc strumienia zwanego Mała Kamienna. Od tego miejsca granica miała iść w górę, wzdułz starego muru granicznego oznaczonego jako № 2, aż do tak zwanej Górnnej Drogi, oznaczonej № 3. Jest to miejsce o tyle charakterystyczne, że mowa tu o starym murze granicznym, który należałoby utożsamić z zachowanym do dziś kamiennym wałem przedstawionym na ilustracji 56 (patrz strona 91). Mur ten kończy się przy leśnej drodze, która nosiła niemiecką nazwę *Oberweg*; tak właśnie opisano ten szlak na mapie z 1750 roku, prezentowanej przez Curta Liebicha (patrz ilustracja 1 na stronie 12). Według *Waldparzellenkarte* odległość pomiędzy punktami № 1 i № 3 to 160 sążni¹⁰³, a więc około 303 metrów. Pomiar tejże odległości na mapie *Meßtischblatt* daje wynik około 260 metrów. Mamy tu więc do czynienia z zaledwie kilkunastoprocentową rozbieżnością, co jest jak najbardziej dopuszczalne, gdyż na mapie *Meßtischblatt* dokonałem pomiaru długości odcinka łączącego te dwa punkty, a na *Waldparzellenkarte* zapewne podano rzeczywistą długość linii granicznej przebiegającej w terenie. Dalszy ciąg granicy, od Górnjej Drogi № 3, biegł 220 sążni (czyli ~417 m) na grzbiet góry, gdzie znajdował się

103 Odległości określone w sążniach przeliczę przy założeniu, że użyto tu jednostki obowiązującej podczas w Austrii, gdzie jeden sążen wiedeński był równy 1,8966 m.

kamień № 4. Jednakże punkt № 3 od grzbietu w linii prostej dzieli odległość około 330 metrów, tak więc granica do grani musiała dochodzić pod kątem, tak aby do grzbietu dotrzeć dopiero po ~417 metrach; na mapie widać też, że kamień № 4 wysunięty był na wschód. Z powyższego wynika, że kamień № 4 znajdował się mniej więcej w tym miejscu, gdzie na mapie *Meßtischblatt* ukazano punkt o dokładnie określonej wysokości 524,5 metrów nad poziomem morza. Ów reper wysokościowy znajduje się w odległości ~460 metrów od punktu № 3, co daje odległość dziesięć procent większą niż 220 sążni, ale być może umiejscowiono go właśnie na dawnym kamieniu granicznym? Wydaje mi się to dość prawdopodobne i niewątpliwie jak najbardziej warto sprawdzić tę hipotezę w terenie.

Przyjmę więc, że skała oznaczona № 4 znajdowała się mniej więcej w lokalizacji późniejszego repera wysokościowego. Gdyby tak było, to właśnie tutaj znajdowałby się wschodni kraniec południowej granicy Mniszego Lasu. Przeciwległy, a więc zachodni kraniec południowej granicy, zlokalizowany był w punkcie opisany jako „drugi kamień № 8”, gdyż to właśnie tam granica zaczynała schodzić w dół, do tak zwanej Górnnej Drogi. W opisie podano dystans pomiędzy kamieniem № 4, a drugim kamieniem № 8, są to dwukrotnie odległości 450 sążni, i dwukrotnie 200 sążni, a więc łącznie 1.300 sążni, czyli ~2.466 metrów. Jeśli punkt startowy, a więc kamień № 4, został zidentyfikowany poprawnie, to przedstawiony tu południowo-zachodni wierzchołek granicy Mniszego Lasu znajdował się około 800 metrów na zachód od tego samego wierzchołka znanego z późniejszych map katastralnych.

Od kamienia № 8 granica biegła w dół do Górnnej Drogi 200 sążni, potem od Górnnej Drogi № 9 do Niedźwiedziego Wodopoju przy Dolnej Drodze 300 sążni, od Dolnej Drogi № 10 i tegoż Niedźwiedziego Wodopoju do potoku Mała Kamienna 80 sążni, a od potoku Mała Kamienna № 11 w górę grzbietu, 700 sążni, aż do punktu № 12. Taka linia graniczna sięgałaby aż do wzniesienia *Ziegenhals Berg* (pol. Kozia Szyja), sąsiadującego bezpośrednio z Kopańcem. Wydaje się, że szczyt ten można uznać za kontynuację grzbietu Wrzosówki, tak więc lokalizacja ta byłaby zgodna z opisem.

Północna granica Mniszego Lasu miała mieć taką samą długość jak południowa, a więc 1.300 sążni, i biegła grzbietem Wrzosówki, aż do jego początku oznaczonego № 13. Być może było to miejsce nazywające się *Hexenplatz* (pol. Babia Przełęcz)? Od tego miejsca granica kierowała się na południe, a po 700 sążniach docierała do potoku Kamienna Mała i wspomnianego na początku punktu № 1.

Ilustracja 15: Próba rekonstrukcji przedstawionego na Waldparzellenkarte am Zackenfluß przebiegu granic Mniszego Lasu. Źródło podkładu: fragment mapy Meßtischblatt, arkusz Schreiberhau 3008, rok 1877, [10].

Na ilustracji 15 przedstawiam moją próbę rekonstrukcji przebiegu granic Mniszego Lasu z Waldparzellenkarte am Zackenfluß. Wytyczony tak obszar ma powierzchnię zbliżoną do 500 hektarów, a więc jest to teren niemalże czterokrotnie większy, aniżeli Mniszy Las znany z późniejszych map katastralnych.

Warto w tym miejscu porównać opisywaną tu mapę Waldparzellenkarte am Zackenfluß z innym dokumentem kartograficznym z epoki,

czyli przedstawioną już wcześniej mapą *Spittelwaldes Mappæ* (patrz ilustracja 10). Zachodnia granica przedstawionego tam lasu też przebiega na wysokości tzw. *Beerenträncke*, czyli w miejscu tutaj nazwanym jako *Bären-Trancke*. Tak więc cystersi w trakcie sporu nie zażądali lasu o powierzchni wyolbrzymionej jedynie dla celów toczącego się procesu, lecz już wcześniej właśnie tak postrzegali obszar Mniszego Lasu.

3. KAMIENIE GRANICZNE

3.I. WYKAZ KAMIENI GRANICZNYCH Z POCZĄTKU XVIII WIEKU

Na początku października 2020 roku na stronach serwisu Facebook pojawił się zamieszczony przez „Wydawnictwo Wielka Izera” wpis¹⁰⁴ zawierający niemieckojęzyczne tłumaczenie sporzązonego po łacinie dokumentu, w którym szczegółowo opisane zostało rozmieszczenie kamieni wyznaczających granice lasu Spittelwald. Autorem zamieszczonego tu tłumaczenia jest Ullrich Junker. O ile sam tekst można znaleźć również w jednym z opracowań tegoż autora, z którego to źródła będę tu korzystał, to przywołany post zilustrowany został fotografiami przedstawiającymi łacińskie oryginały tych stronnic, na których opisano granicę (patrz ilustracje 16, 17, 18 oraz 19). Umożliwiają one naoczne przekonanie się, jak w rzeczywistości wyglądały poszczególne zapisy.

Dostęp do oryginału jest o tyle istotny, że w trakcie kolejnych przekładów zawsze pojawiają się zmiany w stosunku do oryginału. Wprawdzie w jednym z kolejnych postów zamieszczone zostało polskie tłumaczenie tego tekstu¹⁰⁵, jednak ja postanowiłem podjąć własną próbę przetłumaczenia niemieckojęzycznego przekładu Ullricha Junkera, weryfikując w łacińskim oryginalu jedynie te elementy, które wzbudziły me wątpliwości. Poniżej efekt moich wysiłków:

„Punkt trzeci. Odnośnie do lasu Spittelwald, ażeby także w tym zakresie mogło nastąpić całkowite spełnienie oczekiwani fundacji, władztwo hrabiego rozpatruje pozytywnie, co zostanie za chwilę rozszerzone, całościowe jego wygraniczenie tak jak przebiega ono dziś, i który leży po obu stronach Zackelfusses (pol. Kamienna Mała), i powinien należeć do czcigodnej prepozytury, poprzez jego oznaczenie, i takie rozgraniczenie stosownymi kamieniami granicznymi, które po jednej stronie posiadają herby hrabiów Schaffgotschów, a po drugiej stronie opactwa Grüssau (pol. Krzeszów), i ustawione są w taki sposób, że całościowo granicę utrzymują w następującej postaci: początek bądź też terminus a quo¹⁰⁶ tegoż samego znajduje się na końcu tak zwanego Hartenberg (pol. Górzyniec), powyżej grzbietu,

---

104 <https://www.facebook.com/wydawnictwowielkaizera/posts/761130151334628> –
dostęp październik 2020 roku.

105 <https://www.facebook.com/wydawnictwowielkaizera/posts/761647857949524> –
dostęp październik 2020 roku.

106 „Terminus a quo” to łacińskie określenie na termin uznany jako początek.

naprzeciw Schreijberhau (pol. Szklarska Poręba), przy gospodarstwie Hannsja Christopha Liebicha, w dobrach miejscowości Petersdorff (pol. Piechowice), gdzie usytuowany jest duży kamień, na którym wykuty jest krzyż, jednakże ze względu na większą poprawność ustawiono właściwy kamień graniczny, a mianowicie № 1, z tego miejsca granica biegnie grzbietem, i osiemdziesiąt sążni od tego kamienia stoi znowuż kamień № 2, stamtąd znowu na osiemdziesiątym sążniu stoi kamień № 3, dalej na osiemdziesiątym sążniu kamień № 4, sześćdziesiąt trzy kroki stamtąd znajduje się duży kamień, który oznaczony jest krzyżem, a przy nim ustawiono właściwy kamień graniczny № 5, stąd (...)"¹⁰⁷.

„(...) kierunek granicy nieco skręca w prawo do kamienia № 6 na siedemnastym sążniu, dalej do kamienia № 7 jest osiemdziesiąt sążni, potem biegnie do kamienia № 8 osiemdziesiąt sążni, następnie do kamienia № 9 osiemdziesiąt sążni, i w końcu prostą linią biegnie na bardzo dużą skałę czy też kamień, który po tej stronie stanowi terminus ad quem¹⁰⁸, i przy którym został ustawiony kamień graniczny oznaczony jako № 10, ponownie po osiemdziesięciu sążniach, w taki sposób, że z tej strony granica lasu Spittelwald bezpośrednio styka się z granicą Schreiberhau (pol. Szklarska Poręba); od tego miejsca granica idzie z góry na dół w okolice Zackel (pol. Kamienna Mała), przez niekiedy obecne tam łąki, gdzie znajduje się wiele kamieni ustawionych przez samą naturę lub też można uznać je za przeszkode, hipotetycznie ustawione przez wojska rzymskie¹⁰⁹, z krzyżem wyku-

---

107 U. Junker, *Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.46; w oryginalu: „3° Wegen des Spittelwaldes hat die hochgräfle. Herrschaft, damit auch in diesem stücke der Fundation ein Vollkommenes gnügen geschehen möge, bewilliget, solchen zu extendiren, inmassen dann auch heutigen Tages die gräntze desselben, wie solcher hinfür so wohl dieß- als Jenseits des Zackelfusses der Löbln. Probsteij gehörēn soll, abgezeichnet, undt solche gräntzen mit richtigen Grätzsteinen, welche auf der einen seithen daß hochgräffle. Schaffgotschische- auf der andern seithe aber das Grüssausische Wappen führen, besetzt worden, inmassen dann die Gräntzen folgender gestalt sich verhalten: Der anfang oder Terminus à quo derselben ist am Ende des so genannten Hartenbergs oben aufm Kamme gegen Schreijberhau an Hanns Christoph Liebichs Bauers in Petersdorff Guthe, woselbst ein großer stein befindlich, auf welchem ein Creutz gehauen, iedoch um mehrer richtigkeit willen ein richtiger Grätzstein undt zwar № 1° darneben gesetzet worden, von dar gehtet die Gräntze aufm Kamme hin, undt stehet achtzig Klafftern von diesem steine wiederumb ein stein № 2°, Von dar abermahls auf achtzig Klafftern ein stein № 3°, ferner auf achtzig Klafftern ein stein № 4°, von dar auf dreij undt Sechzig Schritte ein großer stein sich befündet so mit einem Creutze bemercket, undt darneben ein richtiger Grätzstein № 5° gesetzet worden, von hier (...).”.

108 „Terminus ad quem” to łacińskie określenie na termin uznany jako koniec.

109 W oryginalu „Limitaneis”, a jak podaje Wikipedia: „Limitanei - wojska rzymskie staniwające obsadę limes (łac. droga, droga graniczna, w późniejszym okresie także granica) złożone prawie wyłącznie z piechoty”.

tym na szczycie, także przy nich umieszczone zostały właściwe kamienie graniczne, potem za ostatnim dostrzeżonym dużym kamieniem delikatnie skręca w prawo, gdzie obok dużego kamienia znajduje się kamień graniczny № 11, potem w dół, gdzie koło siebie leżą trzy duże kamienie, obok najniższego kamienia № 12, dalej z góry obok kamienia w małym lasku kamień graniczny № 13, następnie obok kamienia na łące nad górną drogą (niem. Oberwege) kamień graniczny № 14, i obok tego kamienia pod górną drogą (niem. Oberwege) znajduje się kamień № 15, skąd później lepiej jest zejść w dół koło nieco mniejszego kamienia do kamienia granicznego № 16, i w końcu przyjdzie nam stanąć przy kamieniu granicznym № 17, znajdującym się koło pewnego bardzo dużego, spiczastego i leżącego na łące kamienia, od tego (...)"¹¹⁰.

„(...) dużego spiczastego kamienia prosto w dół, na osiemdziesiątym sążniu stoi kamień graniczny № 18, dalej po osiemdziesięciu sążniach kamień graniczny № 19, potem ponownie po osiemdziesięciu sążniach kamień graniczny № 20, i od tegoż po przebyciu trzydziestu pięciu sążni ku Zackel (pol. Kamienna Mała) jest kamień graniczny № 21, od tego miejsca granica przebiega w poprzek przez Zackel (pol. Kamienna Mała) w górę Heidelberg (pol. Wrzosówka), i od № 21 idzie do kamienia granicznego № 22 pięćdziesiąt sążni, następnie biegnie do kamienia granicznego № 23 osiemdziesiąt sążni, dalej do kamienia granicznego № 24, ponownie osiemdziesiąt, i ostatecznie skąd podąża do granicznego buka, koło którego ustawiono kamień graniczny № 25, i po tej stronie jest to terminus [a quo],

---

110 U. Junker, *Der grüssauisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.47; w oryginalu: „(...) Lencket sich die gräntze ein wenig rechter Handt bieß zu einem steine N° 6° auf Siebenzehn 14 Klafftern, ferner zu einem steine N° 7°. achtzig Klafftern, Item bieß zu einem steine N° 8°. achtzig Klafftern, dann bieß zu einem steine N° 9°. achtzig Klafftern, undt endlich in einer geraden Linie bieß auf einen sehr großen Felsen oder stein so an dieser seithe die Terminus ab quem ist, undt neben welchem ein Gräntzstein mit N° 10°. bemercket, gesetzt worden, abermahl achtig Klafftern, derogestalt, daß in dieser seithe die gräntzen deß Spittelwaldes immediatē an die Schreiberhauer Gräntze stossen; von hier gehet die Gräntze am Berge herunter gegen den Zackel zu, über die daselbst anietzo befindliche Wiesen woselbst viel von der Natur selbst gesetzte steine oder Klippen sich befinden, so pro Limitaneis angenommenen, undt zu solchem Ende Creutze darauß gehauen, auch noch dazu richtiger Gränzsteine darneben gesetzt worden, inmassen dann von dem Letzt bemelten großen steine herunterwerts ein Klein wenig rechter Handt nebst einem Grossen steine ein Gränzstein N° 11°, weiter hinunter wo dreij grosse steine Beijammen liegen, neben dem Niedersten ein Gränzstein N° 12°, ferner hinnunter neben dem steine am Püschel ein Gränzstein N° 13; dann neben dem steine in der Wiese ob dem Oberwege ein Gränzstein N° 14°, undt neben dem steine so unter dem Oberwege lieget ein Gränzstein N° 15°, so dann besser hinabwerts neben einem etwas Kleinen steine ein Gränzstein N° 16°, undt endtlich neben einem in der Wieße gelegenen sehr grossen spitzigen steine ein Gränzstein N° 17: zu stehen (...).”

ponownie po osiemdziesięciu sążniach. Od tego miejsca granica idzie góram Heidelberg (pol. Wrzosówka) poniżej znajdującymi się tutaj dość potężnego drzewostanu, i tam stoi wspomniany buk lub też kamień graniczny № 25, po dwudziestu sześciu sążniach kamień graniczny № 26, a z tego miejsca po każdych następujących po sobie osiemdziesięciu sążniach ustawione są kamienie graniczne № 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 i 34, wraz z tym ostatnim granica dochodzi do jodły oznaczonej krzyżem, a obok ustawiony został kamień graniczny № 35, od tego miejsca granica znowu kieruje się ku Zackel (pol. Kamienna Mała) i po osiemdziesięciu sześciu¹¹¹ sążniach do kamienia № 36, dalej po sześćdziesięciu siedmiu sążniach biegnie do kamienia granicznego № 37, potem po osiemdziesięciu sążniach biegnie przez drogę do kamienia granicznego № 38, i w końcu po osiemdziesięciu sążniach dociera do Kleine Zackel (pol. Kamienna Mała), gdzie stoi (...)"¹¹².

„(...) kamień graniczny № 39, od tego miejsca znajdują się, každorazowo osiemdziesiąt sążni od siebie, kamienie graniczne № 40, 41, 42 i 43, z których ostatni znajduje się dwadzieścia cztery sążnie od kamienia pierwszego, czy też terminum a quo.

---

111 W tym miejscu tłumaczenia znajduje się błąd, gdyż Ullrich Junker wspomina o odległości „Sechs undt Achtzig Klafftern” (pol. osiemdziesiąt sześć sążni), natomiast w łacińskim oryginalu znajduje się zapis „sexaginta sex orgias”, a więc sześćdziesiąt sześć sążni. Dziękuję Patrykowi Charydczakowi za zwrócenie mi uwagi na ten szczegół, gdyż z tego powodu moja pierwsza próba rekonstrukcji położenia kamieni granicznych, bazująca na niepoprawnych danych, była błędna.

112 U. Junker, *Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.48; w oryginalu: „(...) kommen, von diesem großen Spitzigen steine Gerade hinunter auf achtzig Klaffern stehet ein Gränzstein № 18°, ferner auf achtzig Klafftern ein Gränzstein № 19, abermahl auf achtzig Klafftern ein Gränzstein № 20; undt von dar auf fünf undt dreijßig Klafftern bieß zum Zackel ein Gränzstein № 21, von hier gehet die Gräntze über den Zackel hinüber am Heidelberge hinauff, undt seindt von № 21 bieß zu einem Gränzstein № 22: fünffzig Klafftern, so dann bieß zu einem Gräntzsteine № 23: achtzig Klafftern, ferner bieß zu einem Gräntzsteine № 24: abermahl achtzig, undt endtlich von dar bies zu einer Gräntz Buche neben welche ein Gräntzstein № 25: gesetzet, undt an dießer seithe der Terminus ist, abermahl achtzig Klafftern. Von hier gehet die Gräntze am Heidelberge unter dem anietzo daselbst sich befindenden starcken holtze hin, undt stehet von sothener Buche oder dem steine № 25: auf Sechs undt Zwantzig Klafftern ein Gräntzstein № 26, undt seindt von dar iedesmahl auf Achtzig Klafftern von einander die Gränzsteine № 27: 28: 29: 31: 32: 33: undt 34: gesetzet, von diesem Letzen gehet die Gräntze bieß zu einer Tanne so mit einem Creutze gezeichnet, undt darneben ein Gränzstein № 35: gesetzet worden, von hier aber lencket sich die Gräntze wiederumb nach dem Zackel etwaß schrade auf Sechs undt Achtzig Klafftern zu einem Gräntzsteine № 36, ferner auf Sieben undt Sechzig Klafftern bieß zu einem Gräntzsteine № 37, so dann auf achtzig Klafftern herabwerts bieß in den Weeg zu einem Gräntzsteine № 38, undt endtlich bies zu dem Kleinen Zackel auf Achtzig Klafftern, woselbst ein (...).”

Załączono również zobowiązanie się czcigodnej prepozytury do, zarezerwowanego sobie przez pana fundatora już w akcie założycielskim fundacji, prawa do rybołówstwa w Kleine Zackel (pol. Kamienna Mała), a także prawa do wolnego spławnia drewna, dotychczasowych dróg przewozu drewna, dróg przepędzania bydła dla poddanych, które to drogi przepędzania bydła zaczynają się poniżej Kleinen Zacke (pol. Kamienna Mała), rozciągając się na długości stu sześćdziesięciu sażni, przebiegając drogą Schindelweeg, przy czym na szerokości siedemnastu sażni nie powinny posiadać żadnych przeszkód, dla dalszego pozostawienia wolnego i pozbawionego barier przemarszu (...)"¹¹³.

---

113 U. Junker, *Der grüssauisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.49; w oryginalu: „(...) Gränzstein N° 39 stehet, von dar befinden sich an dem Hartenberge hinauff iede-smahl achtzig Klafftern von einander die Gränzsteine N° 40: 41: 42: undt 43, von welchem letzten bieß auf den ersten stein oder den Terminum à quo vier undt zwantzig Klafftern seindt. Anbeij verbindet sich die Löble. Probsteij die von dem Herren Fundatore in der Fundation reservirte Fischereij in dem kleinen Zackel, ingleichen die freije Holtz-flöße, die bißherigen Holtzwege, undt Viehetrifften vor die Unterthanen : welche Vieh-trifften unten am Kleinen Zackel anfänget, sich in der Länge von Ein Hundert Sechzig Klafftern erstrecket bieß in den Schindelweeg, in der Breite aber Siebenzehn Klafftern halten solle :in keine zu verhindern, sondern ferner freij undt ungehindert exerciren zu lassen (...).”.

Sac im posterum, tam citra quam ultra fluvium
 factel ad Praproposituram pertinere debeat, desi-
 gnati, et lapisibus Limitaneis incisis una par-
 te Insignijs Sc Baffgotschianis, ex altera Griso-
 viensibus, ordine Subsequenti conditi fuerunt.
 Initium illorum, seu terminus a quo, est in
 fine sic nominati Bartenberg, in vertice
 versus & dreiberao, prope Pradium Icanni
 Cristodori Cibic⁹ rustici in Peterodorf,
 ubi Saxum grande reperitur, cui Crux incisa,
 pro majori autem securitate Lapis Limitane-
 us, et quidem N⁹ 1. juxta Collat⁹ est; ab
 hinc Fines protenduntur in vertice ad Octogin-
 ta Orgias ubi alius stat Lapis Limitaneus N⁹.
 2. ab hinc iterum ad Octoginta Orgias alias,
 N⁹ 3. tum ad alias Octoginta Orgias Lapis
 N⁹ 4. Ab hinc ad Sexaginta tres passus repe-
 ritur Saxum Crucis Signatum, juxta autem La-
 pis limitaneus positus N⁹ 5. Ab hinc Fines
 paululum ad dexteram declinantusque ad Lapi-
 dem N⁹ 6. ad Septem decim Orgias, tum ad
 lapidem N⁹ 7. ad octoginta Orgias: Item
 ad lapidem N⁹ 8. ad octoginta Orgias, deinde
 ad lapidem N⁹ 9. ad Octoginta Orgias, et tan-

-dem in recta semper linea iterum ad Octoginta
 Orgias ad petram grandem, juxta quam Capis N° 10.
 Signata collocatus est, qua petra ex hac parte
 est terminus ad quem deo ut ex hac parte
 Fines dicta ultra Mittelwald, finibus Acri-
 verbaugensisibus immediate sint contermimi.
 Ab hinc protenduntur Fines ex monte deorsum ver-
 sus fluvium Saxon per rata defacto inibi exister-
 tia, ubi pluribz ab ipsa natura posita reperiun-
 tur Saxa, qua propter liminareis acceptata, et in
 hunc finem incisis Crucibus signata, et insuper
 Lapidem Limitanei juxta positi sunt: ab ultimo
 Squidem Saxo, seu grandi petra paululum ad
 extram, juxta grande Saxum stat Lapis N° 11.
 magis deorsum, ubi tria Saxa conjacent, juxta
 infimum, Lapis Limitaneus N° 12. ulterius de-
 orsum juxta Saxum penes sylvulam Lapis N° 13.
 tum juxta Saxum in prato supraviam superio-
 rem scilicet Oberweeg Lapis N° 14. et
 juxta Saxum jacens infra viam superiorem
 Lapis N° 15. Deinde magis deorsum juxta
 Saxum paulò minus Lapis N° 16. et tandem
 juxta per grande Saxum Cuspidatum in parato
 jacens, Lapis N° 17. ab hoc grandi Saxo

Ilustracja 17: Strona 66 dokumentu opisującego przebieg granic lasu Spittelwald.
 Źródło: <https://www.facebook.com/wydawnictwodelkaizera/posts/761130151334628>

Cuspidato, recta deorsum ad octoginta Orgias
 stat Lapis N^o: 18. ulterius ad octoginta Orgias
 Lapis N^o: 19. iterum ad octoginta Orgias La-
 pis N^o: 20. et ab hinc ad 35. Orgias usque ad
 fluvium Sadel Lapis N^o: 21. ad lapide N^o: 22.
 quinquaginta Orgiae. Demde usque ad lapidem
 N^o: 23. Octoginta orgiae, item ad lapidem
 N^o: 24. Octoginta Orgiae; et tandem usq;
 ad Fagum limitaneum / juxta quam lapis N^o:
 25. Collocatus est, qua q^z ex hac parte est
 terminus a quo: / iterum octoginta Orgiae.
 Ab hinc procurrentur Fines in Monte dicto
 Heidelberg, sub defacto existentibus ibi li-
 gnis fortioribus, et a memorata Fago, seu
 lapide N^o: 25. ad viginti Sex orgias stat
 lapis N^o: 26. et ab inde qualibet vice ad
 Octoginta orgias ab invicem collocati sunt
 lapides. N^o: 27. 28. 29. 30. 31. 32.
 33. et 34. Ab hoc ultimo Fines progredi-
 untur usq; ad abietem Crucis Signatam,
 juxta quam Collocatus est lapis N^o: 35.
 Ab hinc autem Fines paululum transversim
 ad sexaginta Sex orgias, declinant denuo

Ilustracja 18: Strona 66 dokumentu opisującego przebieg granic lasu Spittelwald.

Źródło: <https://www.facebook.com/wydawnictwodelkaizera/posts/761130151334628>

versus fluvium Fachel ad Lapidem № 36. tum
 ad Sexaginta Septem orgias usq; ad Lapidem №
 37. deinde ad Octoginta orgias ad viam usq;
 deorsum ad lapidem № 38. et tandem usq;
 ad parvum fluvium Fachel ad Octoginta or-
 gias ubi lapis № 39. consistit. Ab hinc in
 monte dicto Gartenberg sursum qualibet vi-
 ce octoginta orgij ab invicem collorati reperiu-
 tur lapides limittathei. № 40. t. t. 2.
 et t. 3. a quorum ultimo hoc Viginti quatuor
 sunt orgia, usq; ad primum saxonum, seu termi-
 num a quo.

Præterea Præpositura se obligat reserva-
 tam in fundatione a Domino Fundatore pis-
 naturam in parvo fluvio Fachel, sicut et li-
 beram lignorum deductionem: vulgo Solts-
 flojde: / Solitas hucusq; vias: vulgo Solts-
 wege: / et passua vulgo Riedrieffen pro-
 subditis: / qua a parvo fluvio Fachel inci-
 riendo, ad centum Sexaginta orgias in lon-
 gum protenduntur, usq; ad viam dictam Hinc
 delireq; in latitudine autem Septem decim
 orgias habere debent: / Se nullatenus impe-
 dituram, sed im posterum liberè et sine im-

Ilustracja 19: Strona 66 dokumentu opisującego przebieg granic lasu Spittelwald.

Źródło: <https://www.facebook.com/wydawnictwowiekaizera/posts/761130151334628>

3.2. REKONSTRUKCJA LOKALIZACJI KAMIENI

Przytoczony na wcześniejszych stronach dokument opisuje lokalizację czterdziestu trzech kamieni granicznych, które otaczały Mniszy Las. Ponieważ podane są tutaj opisy miejsc ustawienia wielu kamieni, a także odległości pomiędzy nimi, toteż można pokusić się o próbę odtworzenia ich pierwotnej lokalizacji. Zwraca jednak uwagę fakt, że przywołany dokument nie podaje wszystkich odległości.

Analizując tekst można zauważyc, że choć opisano tu 43 kamienie, to dla 8 z nich nie podano odległości od poprzedzających je znaków, tak więc nie znamy szczegółów dotyczących niemalże 20% całości. Dodatkowo pewne wątpliwości budzi odległość pomiędzy kamieniami № 4 i № 5, gdyż została ona podana nie w sążniach (niem. *Klafftern*) jak wszystkie pozostałe, lecz w krokach (niem. *Schritte*). Przy czym nie jest to pomyłka Ullricha Junkera, tłumaczącego tekst z łaciny na język niemiecki: w oryginalnym zapisie faktycznie odległość zapisano jako „*sexaginta tres passus*”. A może kroki z sążnami pomyliła osoba zapisująca dokument po łacinie?

Swoje dalsze rozważania oprę też na początkowym założeniu, że odległości określone w sążniach podano w jednostkach obowiązujących podczas w Austrii, gdzie jeden sążen wiedeński był równy $1,8966\text{ m}^{114}$. Natomiast przyjęta przeze mnie długość jednego kroku to $\frac{1}{2}$ sążnia¹¹⁵. Ewentualna pomyłka jednostek miar przy odległości pomiędzy kamieniami № 4 i № 5 nie powinna być większym problemem, gdyż jej wielkość można oszacować na 60 metrów¹¹⁶.

Tak więc znane są odległości dla 35 kamieni, aż 27 kamieni umieszczonych zostało co 80 sążni (151,7 m), jedynie 8 kamieni rozmieszczone w innych odległościach, od 17 do 67 sążni. Średnia odległość pomiędzy dokładniej opisanymi 35 kamieniami to $70\frac{3}{4}$ sążnia (134,2 m). Gdyby założyć taką samą średnią dla wszystkich kamieni, to obwód Mniszego Lasu można oszacować na $43 \times 134,2\text{ m} = 5.771$ metrów; gdyby zaś dla 8 nieznanych odległości przyjąć wartość 80 sążni, to obwód wyniósłby $3.116\frac{1}{2}$ sążnia, czyli 5.911 metrów. Natomiast długość obwodu Mniszego Lasu określona na podstawie mapy katastralnej to około 4.760 metrów, a więc ok. 80% oszacowanego obwodu. Widać więc, że jest to ten sam rząd wielkości.

---

¹¹⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Miary_austriackie – dostęp październik 2020 roku.

¹¹⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/Miary_pruskie_i_niemieckie – dostęp październik 2020 roku. Podana tu długość kroku to 0,9417 m, a więc 0,49652 sążnia wiedeńskiego.

¹¹⁶ $63 \times (1,8966 / 2) = 59,7429\text{ m}$.

Tabela 1: Wykaz odległości pomiędzy kamieniami granicznymi.

Lp.	kamienie	odległość (lac.)	odległość (niem.)	odległość (pol.)
1	Nº 1 ÷ Nº 2	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
2	Nº 2 ÷ Nº 3	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
3	Nº 3 ÷ Nº 4	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
4	Nº 4 ÷ Nº 5	sexaginta tres passus	dreißig undt sechzig Schritte	63 kroki
5	Nº 5 ÷ Nº 6	septemdecim orgias	siebenzehn Klafftern	17 sążni
6	Nº 6 ÷ Nº 7	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
7	Nº 7 ÷ Nº 8	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
8	Nº 8 ÷ Nº 9	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
9	Nº 9 ÷ Nº 10	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
10	Nº 10 ÷ Nº 11	?	?	?
11	Nº 11 ÷ Nº 12	?	?	?
12	Nº 12 ÷ Nº 13	?	?	?
13	Nº 13 ÷ Nº 14	?	?	?
14	Nº 14 ÷ Nº 15	?	?	?
15	Nº 15 ÷ Nº 16	?	?	?
16	Nº 16 ÷ Nº 17	?	?	?
17	Nº 17 ÷ Nº 18	octoginta orgias	achtzig Klaffern	80 sążni
18	Nº 18 ÷ Nº 19	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
19	Nº 19 ÷ Nº 20	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
20	Nº 20 ÷ Nº 21	35. orgias	fünff undt dreißig Klafftern	35 sążni
21	Nº 21 ÷ Nº 22	quinquaginta orgia	fünffzig Klafftern	50 sążni
22	Nº 22 ÷ Nº 23	octoginta orgia	achtzig Klafftern	80 sążni
23	Nº 23 ÷ Nº 24	octoginta orgia	achtzig	80 sążni
24	Nº 24 ÷ Nº 25	octoginta orgia	achtzig Klafftern	80 sążni
25	Nº 25 ÷ Nº 26	viginti sex orgias	sechs undt zwanzig Klafftern	26 sążni
26	Nº 26 ÷ Nº 27	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
27	Nº 27 ÷ Nº 28	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
28	Nº 28 ÷ Nº 29	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
29	Nº 29 ÷ Nº 30	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
30	Nº 30 ÷ Nº 31	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
31	Nº 31 ÷ Nº 32	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
32	Nº 32 ÷ Nº 33	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
33	Nº 33 ÷ Nº 34	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
34	Nº 34 ÷ Nº 35	?	?	?
35	Nº 35 ÷ Nº 36	sexaginta sex orgias	sechs undt achtzig Klafftern (błęd!)	66 sążni
36	Nº 36 ÷ Nº 37	sexaginta septem orgias	sieben undt sechzig Klafftern	67 sążni
37	Nº 37 ÷ Nº 38	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
38	Nº 38 ÷ Nº 39	octoginta orgias	achtzig Klafftern	80 sążni
39	Nº 39 ÷ Nº 40	octoginta orgys	achtzig Klafftern	80 sążni
40	Nº 40 ÷ Nº 41	octoginta orgys	achtzig Klafftern	80 sążni
41	Nº 41 ÷ Nº 42	octoginta orgys	achtzig Klafftern	80 sążni
42	Nº 42 ÷ Nº 43	octoginta orgys	achtzig Klafftern	80 sążni
43	Nº 43 ÷ Nº 1	viginti quatuor orgia	vier undt zwanzig Klafftern	24 sążnie

Tabela 2: Opis lokalizacji kamieni granicznych.

kamień:	opis:	uwagi:
Nº 1	Początek granicy, znajduje się on na końcu tak zwanego <i>Hartenberg</i> (pol. <i>Górzyniec</i>), powyżej grzbietu, naprzeciw <i>Schreijberhau</i> (pol. <i>Szklarska Poręba</i>), przy gospodarstwie Hannsza Christopha Liebicha, w dobrach miejscowości <i>Petersdorff</i> (pol. <i>Piechowice</i>), gdzie usytuowany jest duży kamień, na którym wykuty jest krzyż, od tego miejsca granica biegnie grzbietem.	początek
Nº 2	Ten i sąsiednie kamienie stoją na szczytce grzbietu.	
Nº 3 ÷ 4	---	
Nº 5	Obok dużego kamienia oznaczonego krzyżem, granica skręca tu nieco w prawo.	
Nº 6 ÷ 9	---	
Nº 10	Kamień na bardzo dużej skale, koniec odcinka, ostre załamanie, granica skręca ku rzece.	narożnik
Nº 11	Obok dużego kamienia.	
Nº 12	Obok trzech dużych kamieni.	
Nº 13	---	
Nº 14	Obok kamienia na łące nad górną drogą (niem. <i>Oberwege</i>).	droga
Nº 15	Obok tego kamienia pod górną drogą (niem. <i>Oberwege</i>).	droga
Nº 16	Koło nieco mniejszego kamienia.	
Nº 17	Koło pewnego bardzo dużego, spiczastego i leżącego na łące kamienia.	
Nº 18 ÷ 20	---	
Nº 21	Od tego miejsca granica przebiega w poprzek przez <i>Zackel</i> (pol. <i>Kamienna Mała</i>) w górę <i>Heidelberg</i> (pol. <i>Wrzosówka</i>).	rzeka
Nº 22 - 24	---	
Nº 25	Obok granicznego buka, na końcu (lub też początku) tej strony granicy, a więc na jej załamaniu.	narożnik
Nº 26	Od poprzedniego kamienia granica idzie górami <i>Heidelberg</i> (pol. <i>Wrzosówka</i>)	
Nº 27 ÷ 33	---	
Nº 34	Wraz z nim granica dochodzi do jodły oznaczonej krzyżem.	
Nº 35	Ustawiony obok jodły oznaczony krzyżem, od tego miejsca granica znowu kieruje się ku <i>Zackel</i> (pol. <i>Kamienna Mała</i>).	narożnik
Nº 36	Uwaga! W niemieckim tłumaczeniu podano błędną odległość pomiędzy kamieniami Nº 35 i 36, zapisano tam „ <i>sechs undt achtzig Klafftern</i> ” (pol. 86 sążni), a w łacińskim zapisie widzimy „ <i>sexaginta sex orgias</i> ” (pol. 66 sążni)	
Nº 37	Po nim granica przekracza drogę.	droga
Nº 38	---	
Nº 39	Kamień ustawiony przy <i>Kleine Zackel</i> (pol. <i>Kamienna Mała</i>).	rzeka
Nº 40 ÷ 42	---	
Nº 43	Sąsiaduje z pierwszym kamieniem granicznym.	koniec

Mając wprawdzie niekompletny, ale miejscami bardzo szczegółowy opis przebiegu granicy, można pokusić się o dokładniejszą weryfikację poszczególnych jego fragmentów. Dla przykładu południowa krawędź Mniszego Lasu miała się kończyć na kamieniu № 10, gdzie granica, dotychczasowo biegnąca grzbietem górkowym, gwałtownie skręcała ku rzece Kamienna Mała, punkt ten znajdował się „na bardzo dużej skale”. Jest to tak charakterystyczne miejsce, że skałę tę łatwo zlokalizować w terenie, ale najważniejsze jest to, że na jej szczycie do dziś można dostrzec wykuty znak „+” (patrz ilustracja 20).

Ilustracja 20: Skała zlokalizowana w miejscu, gdzie miał znajdować się kamień № 10. Na szczytach skały znajduje się wykuty znak „+”, zbudowany z dwóch krzyżujących się ze sobą linii o długości kilkunastu centymetrów. Wewnętrz zagłębień zachowały się resztki farby świadczące o tym, że nie są to naturalne zagłębiaenia, lecz linie tworzące znak graniczny, który był niegdyś pomalowany w celu jego lepszego wyekspozowania.

Ponieważ podane są odległości pomiędzy wszystkimi kolejnymi kamieniami o numerach od 1 do 10, toteż istnieje możliwość ustalenia, gdzie miał znajdować się kamień № 1, gdyż wkopano go $608\frac{1}{2}$ sążnia¹¹⁷ przed kamieniem № 10.

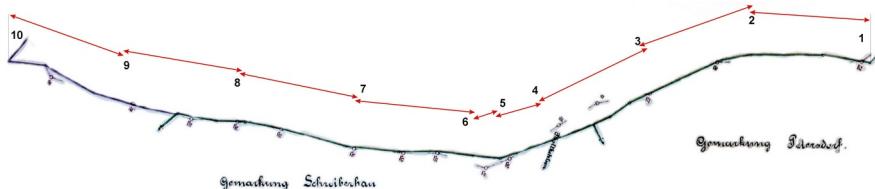
Po przeliczeniu na współczesne jednostki miary uzyskuję odległość równą 1.154 metry. Natomiast jeśli sprawdzę na mapie, to dokładnie w odległości 1133 metrów znajdowało się gwałtowne załamanie granicy wioski Petersdorf (pol. Piechowice), która zmieniała tu swój przebieg z równoleżnikowego na południkowy. Zgodnie z opisem kamień № 1 miał się znajdować w miejscu „gdzie usytuowany jest duży kamień, na którym wykuty jest krzyż”, a dokładnie tutaj znajduje się skałka, na której szczytce znajduje się wykuty krzyż (patrz ilustracja 21). Przy czym wprost zaskakuje zgodność odległości tych dwóch znaków „+”; według opisu z początku XVIII wieku miało to być 1.154 metry, a w rzeczywistości jest to 1.133 metry – różnica to zaledwie 21 metrów.

117 Po drodze było siedem kamieni oddalonych o 80 sążni, jeden w odległości 17 sążni i jeden w odległości 63 kroków, czyli 31,5 sążnia; razem $608\frac{1}{2}$ sążnia.

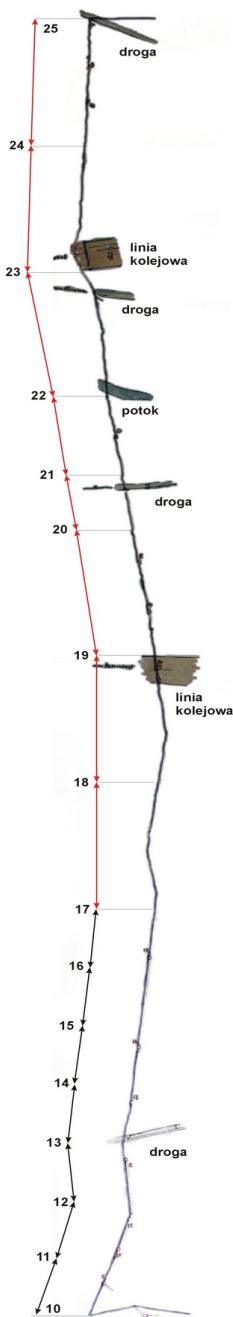
Ilustracja 21: Skala zlokalizowana w miejscu, gdzie miał znajdować się kamień № 1. Na szczytach skały znajduje się wykuty znak „+”, zbudowany z dwóch krzyżujących się ze sobą kilkunastocentymetrowych linii. Dobrze widoczne są pozostałości farby, prawdopodobnie otoczenie znaku „+” pomalowane było na biało, natomiast krzyżujące się linie wypełnione zostały farbą w kolorze czerwonym.

Znając lokalizację kamieni wyznaczających początek i koniec południowej krawędzi Mniszego Lasu, można pokusić się o ustalenie dokładnej lokalizacji każdego z pozostałych kamieni, co przedstawia ilustracja 22. Co ciekawe na mapie katastralnej można zlokalizować ok. 20 punktów załamania granicy, tak więc z całą pewnością nie odzwierciedla ona przebiegu wyznaczonego jedynie dziesięcioma kamieniami. Tym bardziej zaskakuje zbieżność odległości z opisu z odlegością zaobserwowaną w rzeczywistości – czyżby była to kwestia zwykłego przypadku?

Ilustracja 22: Próba rekonstrukcji oznakowania granicznego na południowej krawędzi Mniszego Lasu. W pobliżu granicy miejscowości Schreiberhau (pol. Szklarska Poręba) i Petersdorf (pol. Piechowice) znajdują się Moltkefelsen (pol. Zbójeckie Skały). Źródło podkładu: mapa katastralna Gemarkung Forst Seifershau, [9].

Przebieg granicy prawie na całej długości tego odcinka znaczony był kamieniami umieszczanymi co 80 sążni, jedynie w okolicach Moltkefelsen (pol. Zbójeckie Skały) nastąpiło zagęszczenie znaków, być może spowodowane trudnymi warunkami terenowymi. Co ciekawe, odległość pomiędzy kamieniami № 5 i № 6 to 32 metry (17 sążni), a dokładnie w tym miejscu, tuż poniżej granicy, znajdują się dwa kamienie odległe właśnie o 32 metry; czy to tylko przypadek?

Ilustracja 23: Próba rekonstrukcji rozmieszczenia kamieni granicznych na zachodniej granicy Mniszego Lasu. Źródło podkładu: mapa katastralna *Gemarkung Forst Seifershau*, [9].

O wiele gorzej sytuacja wygląda w przypadku próby ustalenia rozmieszczenia kamieni granicznych na zachodniej granicy Mniszego Lasu. Tutaj znajdowało się szesnaście kamieni, dzielących całość na piętnaście odcinków, jednakże odległości znam jedynie w przypadku ośmiu z nich, siedem dystansów pominięto w dostępnym mi źródle. Można jednak oszacować, że średnie odległości pomiędzy kamieniami granicznymi o numerach od 10 do 17 wynosiły około 70 metrów, a więc mniej więcej 37 sążni.

Ponieważ odległości od kamienia № 10 do kamienia № 17 nie są znane, toteż rekonstrukcję można przeprowadzić jedynie od północnego końca, od kamienia № 25 do kamienia № 17. Niestety jedynym charakterystycznym punktem, który mógłby posłużyć do weryfikacji poprawności rekonstrukcji, jest przepływający tu potok Mała Kamienna. Zgodnie z opisem granica miała tu przybywać od kamienia № 20 i po przebyciu 35 sążni ku Zackel (pol. Kamienna Mała) od tegoż, miał znajdować się kamień graniczny № 21, od którego granica przebiegała w poprzek przez Zackel (pol. Kamienna Mała) w góre Heidelberg (pol. Wrzosówka), do następnego kamienia № 22 było 50 sążni. Wydaje się więc, że kamień № 21 znajdował się tuż przy potoku, na jego południowym brzegu.

Natomiast z mojej rekonstrukcji wynika, że na południowym brzegu tego potoku znajdował się kamień № 22, a więc błąd jest bardzo duży. Odległość od północnego krańca tego odcinka, a więc kamienia № 25, do południowego brzegu potoku, to 290 sążni według opisu, a 240 sążni według rekonstrukcji. Jest to rozbieżność rzędu 20%, co w porównaniu z zaskakującą precyzją odtworzenia długości południowej granicy jest wartością bardzo dużą. Z kolei przeprowadzony na mapie kata-

stralnej pomiar odległości od brzegu potoku do kamienia № 25 pokazuje, że odległość ta wynosi 450 metrów, co dla sążni z opisu daje przelicznik 450 m / 290 sążni = 1,552 m/sążne.

***

Teraz wypada przeanalizować północny odcinek granicy. Zaczynał się on od kamienia № 25, biegł zboczami góry *Heidelberg* (pol. *Wrzosówka*), najpierw dwadzieścia sześć sążni do kamienia № 26, a potem wzdułż kamieni № 27 ÷ 34, umieszczonymi co 80 sążni; wraz z tym ostatnim granica dochodziła do jodły oznaczonej krzyżem, przy której stał kamień № 35, od tego miejsca granica znowu kierowała się ku potokowi *Zackel* (pol. *Kamienna Mała*), a więc na południe.

Z powyższego opisu wynika, że na tym odcinku znajdowało się jedenaste kamieni, dzielących granicę na dziesięć odcinków, jednakże nie podano długości ostatniego z nich, a więc dystansu pomiędzy kamieniami № 34 i № 35. Najprawdopodobniej jego długość była taka sama jak poprzednich, czyli 80 sążni, jednak nie sposób wykluczyć, że skoro na zachodnim końcu tego odcinka dwa kamienie wkopano w odległość 26 sążni, to i na początku mogło się to przytrafić. Prawdziwej odległości jednak nie znamy, wydaje się jednak, że skoro wszystkie pozostałe kamienie rozmieszczały się w odległościach od 17 do 80 sążni, to i tutaj wartość ta nie powinna wykraczać poza ten zakres.

Jeśli przyjmę, że cały wschodni fragment tego odcinka obsadzony był kamieniami ustawionymi co 80 sążni, to całkowita długość północnego odcinka wynosiłaby 746 sążni¹¹⁸, a więc prawie 1.415 metrów. Natomiast odczyt z mapy katastralnej pokazuje, że długość tej linii granicznej to 1.025 metrów, jest to zaledwie 72% obliczonej wartości i brakuje tu 390 metrów granicy. Gdyby przyjąć, że kamienie № 34 i № 35 zostały wkopane bardzo blisko siebie, albo wręcz usunąć ten odcinek z obliczeń, to granica miałaby długość o 80 sążni mniejszą, czyli 666 sążni, co daje 1.263 metry. Jednak wówczas długość linii granicznej z mapy katastralnej w dalszym ciągu stanowi zaledwie 81% tejże wartości i brakuje tu 238 metrów.

Tak więc należałyby przyjąć, że albo granica ta miała inny przebieg aniżeli uwidoczniano to na dawnych mapach, albo też użyta tu jednostka miary dość znacznie odbiega od jej formalnej definicji. Pierwszą opcję należałyby odrzucić, gdyż na tej granicy zachowały się opisywane tu znaki graniczne. Może więc odległości pomiędzy kamieniami wyznaczono jedynie orientacyjnie, np. co 160 kroków (czyli 80 sążni),

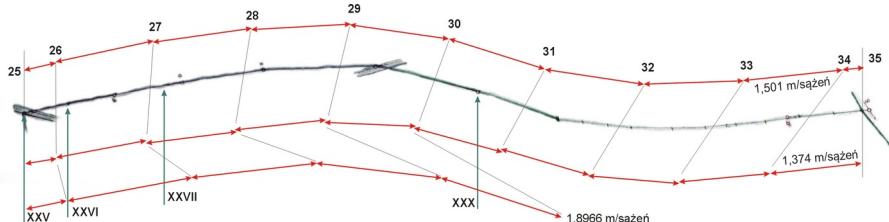
118 26 + (9 x 80) = 746.

a kroki odliczała osoba o niskim wzroście? Gdyby przyjąć taką wersję, to należałoby dla tego odcinka zmienić przelicznik sążni na metry. Roboczo można przyjąć, że byłaby to wartość z przedziału od 1,374¹¹⁹ do 1,501¹²⁰ metra/sążen (co stanowi odpowiednio 72 i 79% długości sążnia wiedeńskiego).

Rysuję więc strzałki o odpowiednich długościach¹²¹ i usiłuję je rozłożyć wzdłuż linii granicznej. Efekt mojej pracy widoczny jest na ilustracji 24. Oczywiście strzałki długością pasują idealnie, jednak ich długość została tak zmodyfikowana, aby pasowały.

U góry znajdują się strzałki wskazujące rozmieszczenie kamieni przy założeniu, uzyte tu „sążnie” mają jedynie 1,501 metra, natomiast przedostatni ostatni kamień znajdował się 17 sążni od narożnej lipy.

Poniżej znajduje się przebieg granicy, jaki znamy z mapy katastralnej, natomiast pod nim rekonstrukcja zakładająca, że „sążnie” wymierzano tak małymi krokami, że uzyskano zaledwie 1,374 m/sążen, a przedostatni kamień znajdował się 80 sążni od kończącej odcinek lipy. Najniższy przebieg to rozmieszczenie początkowych pięciu kamieni przy założeniu, że sążen ma długość sążnia wiedeńskiego, a więc 1,8966 metra.

Ilustracja 24: Próba rekonstrukcji rozmieszczenia kamieni granicznych na północnej granicy Mniszego Lasu. Źródło podkładu: mapa katastralna *Gemarkung Forst Seifershau*, [9].

119 Gdyby odległość pomiędzy kamieniami № 34 i № 35 była równa największej odległości wzmiankowanej na całej długości granicy, a więc 80 sążni, to długość północnego odcinka wynosiłaby $26+9 \times 80=746$ sążni, co po przeliczeniu z odległością 1,025 metrów daje przelicznik 1,374 metra/sążen.

120 Gdyby odległość pomiędzy kamieniami № 34 i № 35 była równa najmniejszej odległości wzmiankowanej na całej długości granicy, a więc 17 sążni (trudno przecież podejrzewać, aby była ona zerowa), to długość północnego odcinka wynosiłaby $26+(8 \times 80)+17=683$ sążnie, co po przeliczeniu z odległością 1,025 metrów daje przelicznik 1,501 metra/sążen.

121 Zgodnie z moimi założeniami występują tu odcinki następujących długościach: dla przelicznika 1,363 metra/sążen: 26 i 80 sążni, a więc odpowiednio 35,7 i 109,9 m; natomiast dla przelicznika 1,501 metra/sążen: 17, 26 i 80 sążni, a więc 26, 39 i 120 metrów.

Jak zweryfikować poprawność powyższej rekonstrukcji? Wprawdzie w samym opisie tego odcinka nie wspomniano o żadnych charakterystycznych obiektach, jednak odcinek ten jest mimo wszystko wyjątkowy, gdyż znajdują się na nim cztery kamienie wzmiarkowane w opisie!

Mowa o kamieniach № 25, 26, 27 i 30. Niestety pierwszy z nich był pierwszym kamieniem na tym odcinku, tak więc jego lokalizacja jest mało przydatna do weryfikacji odległości pomiędzy kamieniami na tym odcinku. Aczkolwiek swoim istnieniem potwierdza on fakt, że faktycznie na końcu odcinka zachodniego, a zarazem początku odcinka północnego, znajdował się właśnie kamień № 25. Warto też zauważyć, że po jego odnalezieniu w 2012 roku „*granicznik posadowiono ok. 5 m na zachód od pierwotnej lokalizacji, w celu zabezpieczenia przed ewentualnym uszkodzeniem przy wywozie drewna lub innych pracach leśnych*”¹²².

Następny kamień miał się znajdować w odległości 26 sążni, a więc 49 metrów. I właśnie w takiej odległości się znajduje, tak więc nie użyto tutaj jakiś „krótszych” sążni, które umiejscawiałyby go w odległości poniżej trzydziestu metrów. Jednak ten pierwszy kamień znajduje się bardzo blisko narożnika, tak więc trudno na jego podstawie wnioskować odnośnie do całości przebiegu granicy. Aczkolwiek lokalizacją swoją potwierdza on fakt, że opis poprawnie wskazywał jego położenie.

Kolejny znany kamień to granicznik № 27, znajduje się on w odległości ok. 120 metrów od kamienia № 26. Przy założeniu, że jest to 80 sążni, daje to przelicznik 1,5 m/sążen.

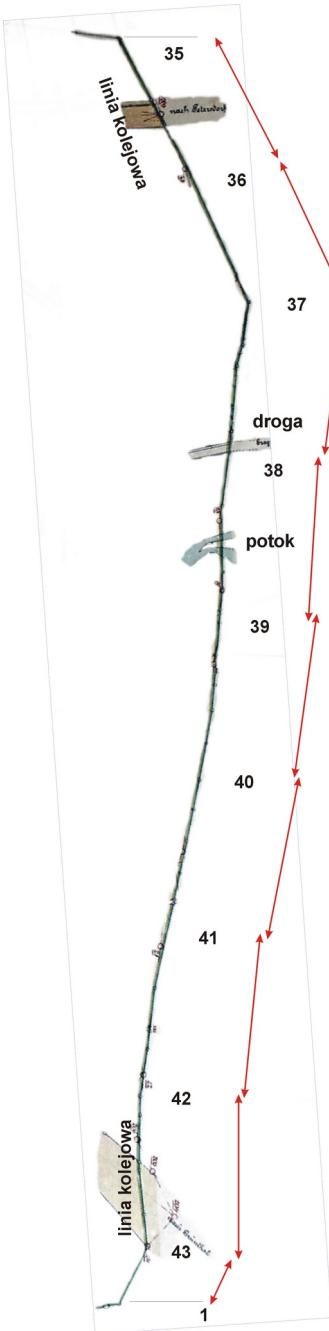
Natomiast kamieniem niemalże idealnym do weryfikacji poprawności rekonstrukcji jest zachowany do dziś kamień № 30, stojący mniej więcej w połowie długości tego odcinka, bo 550 metrów od jego początku.

Jednak z opisu wynika, że umieszczono go 346 sążni¹²³, a więc 656 metrów, od początkowego kamienia № 25. Tak więc rzeczywista odległość jest o 106 metrów mniejsza, różnica ta stanowi aż 19% tego dystansu. Nieco lepiej jest w przypadku skróconych wersji „sążni”, gdy według nich kamień № 30 miał się znajdować na 472 lub 517 metrze, co daje błąd rzędu 77 i 31 metrów (odpowiednio 14 oraz 5,6%)

---

122 J. Majdan, *Jeszcze o kamieniu granicznym w Górzach Izerskich*, [8]s.60.

123 $26 + 4 \times 80 = 346$.

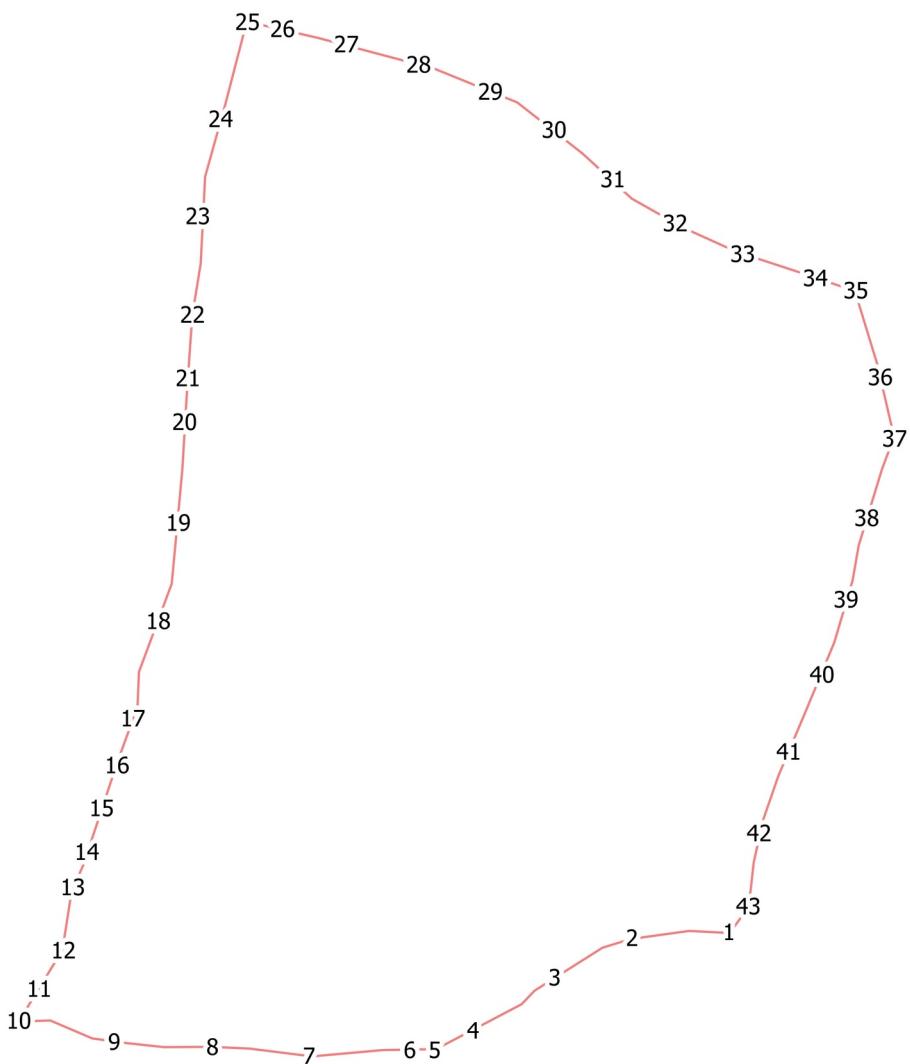

Ilustracja 25: Próba rekonstrukcji rozmieszczenia kamieni granicznych na wschodniej granicy Mnisięgo Lasu. Źródło podkazu: mapa katastralna *Gemarkung Forst Seifershau*, [9].

Pozostaje jeszcze granica wschodnia, zaczynała się ona na kamieniu № 36, a kończyła na kamieniu № 1. Z opisu przetłumaczonego przez Ullricha Junkera wynika, że długość tego odcinka to 637 sążni, co po przeliczeniu daje 1.208 metrów. Jednakże pomiar długości linii granicznej na mapie katastralnej daje wynik równy 1.028 metrów, tak więc zaledwie 85% wielkości znanej z opisu. Aby w trakcie rekonstrukcji rozmieszczenia kamieni granicznych pokryć nimi całą długość tego odcinka, ponownie należy przyjąć inną długość sążnia, tym razem będzie to 1,614 metra/sążień.

Na ilustracji 25 przedstawiam próbę rekonstrukcji rozmieszczenia kamieni na wschodniej krawędzi Mnisięgo Lasu. Zgodnie z opisem pomiędzy kamieniami № 37 i № 38 granica miała przekraczać drogę, co się w tej rekonstrukcji potwierdza, kamień № 38 znajduje się kilka metrów na południe drogi. Natomiast po osiemdziesięciu sążniach od tego miejsca granica miała docierać do Kleine Zackel (pol. Kamienna Mała), gdzie stał kamień graniczny № 39. W istocie kamień ten faktycznie znajduje się w pobliżu tegoż potoku, aczkolwiek kilkadziesiąt sążni od jego brzegu. Jednak wydaje mi się, że w lacińskim oryginalu nie ma wzmianki o tym, że kamień znajdował się tuż przy brzegu potoku, mowa tu chyba tylko o fakcie, że granica przekraczała potok pomiędzy kamieniami № 38 i № 39, co się zgadza z rekonstrukcją.

Widać też, że kamienie 37 i 43 znajdują się w miejscach gwałtownego załamania granicy, co uprawdopodabnia taką właśnie ich lokalizację.

Ilustracja 26: Szkic przedstawiający rozmieszczenie kamieni na całym obwodzie Mniszego Lasu, jest to niejako połączenie rekonstrukcji z ilustracji 22, 23, 24 i 25.

Przeprowadzone rekonstrukcje pozwalają stwierdzić, że dawny opis granicy umożliwia dość wierne zrekonstruowanie położenia poszczególnych kamieni na dawnej linii granicznej. Pewne wątpliwości może jednak wzbudzać użyta tu jednostka miary, nazywająca się po polsku sążen, po niemiecku *Klafftern*, a w oryginalnym dokumencie zapisana po łacinie jako *orgias*¹²⁴. Moja próba rekonstrukcji pierwszego odcinka pokazuje, że długość tej jednostki niemalże idealnie pokrywa się z dłużością podaną w definicji sążnia wiedeńskiego, czyli 1,8966 metra/sążen. Jednak odległości pomiędzy wierzchołkami pozostałych odcinków granicy zdają się sugerować, że być może użyta tu jednostka ma długość zbliżoną do 1,5 metra.

Innym wytlumaczeniem, moim zdaniem po wielokroć bardziej prawdopodobnym, jest przyjęcie założenia, że odległości zawarte w analizowanym przeze mnie opisie granicy nie są precyzyjnymi wartościami, odmierzonymi za pomocą jakiegoś narzędzia pomiarowego, lecz mamy tu do czynienia z odległościami przybliżonymi, a długości poszczególnych odcinków mogły być wyznaczane nawet za pomocą zwykłych kroków. Dlatego też nie należy się spodziewać, że wszystkie wspomniane w opisie kamienie znajdowały się dokładnie tam, gdzie je opisano.

Raczej jest to pewnego rodzaju „szkic”, który prawidłowo oddaje ogólne zarysy całości, jednak poszczególne detale przedstawia niekiedy bardzo wiernie, a niekiedy w dość dużym uproszczeniu.

---

124 Niestety nigdzie nie mogę znaleźć informacji na temat tej łacińskiej nazwy.

3.3. HISTORIA ODNALEZIENIA KAMIENI Z 1708 ROKU

Jak wynika z przedstawionego wcześniej opisu, na początku XVIII wieku Mniszy Las został otoczony kamieniami granicznymi, które ustawiono na całym, niemalże pięciokilometrowym, jego obwodzie. Wiadomo też, że kamieni tych ustawiono podówczas 43, natomiast do dnia dzisiejszego zachowały się i są znane co najmniej cztery kamienie z archiwального opisu: № 25, № 26, № 27 i № 30.

O trzech znakach z Mniszegó Lasu wspomina Ullrich Junker w swoim opracowaniu z października 2020 roku:

„W lesie powyżej Górzynica, na wschodniej odnodze Górzynica, miejscowości badacz historii Leszek Różański z Kopańca odnalazł w 2013 roku kamień graniczny z herbem rodu von Schaffgotsch, rokiem 1708 oraz numerem XXV, a także innym herbem na odwrocie kamienia. Niemalże w każdej miejscowości na obszarze Karkonoszy i Górzynica znajdują się nowi Ślązacy, którzy z entuzjazmem interesują się śląską historią oraz zabytkami kultury i je badają. O kamieniu i miejscu jego położenia dowiedział się, w trakcie rozmowy z Leszkiem Różańskim, Marcin Wawryczak z Chromca i w roku 2017 odszukał go po raz pierwszy.

W listopadzie 2019 roku kamień graniczny nr XXX, oraz w sierpniu 2020 roku kamień nr XXVI, zostały odkryte przez Patryka Charydczaka. Te dwa kamienie z biegiem lat zostały przewrócone.

Leszek Różański posiadał wśród map regionu Kopańca (niem. Seiffershau) pierwszy arkusz mapy »Gemarkung Seiffershau No 54 Gemarkungskarte in 6 Blättern«, w prawym dolnym rogu tegoż pierwszego arkusza oznaczona była działka ze wpisem »der Mönchwald«, władztwo Kynast (pol. zamek Chojnik), XXV, enklawa należąca do prepozytury Warmbrunn (pol. Cieplice). Patrz nowy arkusz numer 3. Na tymże trzecim arkuszu¹²⁵ przedstawiono jedynie las Mönchwald.

Poprzez wskazanie prepozytury cieplickiej możemy teraz wyjaśnić temat herbu z drugiej strony kamienia granicznego. Jest to herb opactwa krzeszowskiego, z mitrą biskupią na górze. Liczba przedstawiająca rok na stronie Schaffgotscha oraz numer kamienia pozwalały jeszcze dostrzec kolor pierwotnego malowania w czerwono-brązowym kolorze¹²⁶.

125 Zapewne mowa tu o mapie katastralnej Kreis Hirschberg, Gemarkung Forst Seifershau, Blatt 3, 1:2000, 1905, [9].

126 U. Junker, Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald..., [5]s.3; w oryginalu: „Im Wald, oberhalb von Hartenberg / Górzyniec, an den östlichen Ausläufern des Isergebirges fand der Heimatforscher Leszek Różański aus Seiffershau / Kopaniec im Jahr

I na następnej stronie: „22 września 2020 roku odbyła się wizja lokalna trzech dotychczas znanych kamieni granicznych, przeprowadzili ją Marcin Wawrzyńczak wraz z Ullrichem Junkerem oraz Tomasz Wrocławski i Izabela Epa z urzędu Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Jeleniej Górze, w celu oficjalnego zarejestrowania tych kamieni granicznych.

Marcin Wawrzyńczak i Leszek Różański zdołali wzbudzić zainteresowanie tymi kamieniami granicznymi. Także nadleśniczy kierujący Nadleśnictwem w Szklarskiej Porębie, pan Jerzy Majdan, zna obecnie te kamienie oraz ich znaczenie.

I trwa to nadal. Kilka dni po oględzinach Marcin Wawrzyńczak oraz Ignacy Dubowik na nowo ustawili oba przewrócone kamienie graniczne, a napisy i herby ponownie pokryli farbą.

Wyznaczonym celem jest odnalezienie kolejnych kamieni granicznych. Istnieje zamysł przeniesienia linii granicznej z mapy katastralnej na mapy Meßtischblatt i naniesienia pozycji trzech kamieni granicznych. Według dotychczasowej wiedzy wydaje się, że kamienie ustawione były w odległościach 65 metrów. Dzięki takiej wiedzy można by przeprowadzić ukierunkowane poszukiwania.

W niniejszym opracowaniu zostały zawarte teksty z rozmaitych źródeł, w celu pogłębienia wiedzy na temat lasu nazywanego Spitalwald lub też Mönchwald, który nigdyś należał do prepozytur w Cieplicach Śląskich Zdroju.

Miejmy nadzieję, że w najbliższym czasie zostanie odnalezionych możliwe wiele kamieni granicznych”¹²⁷.

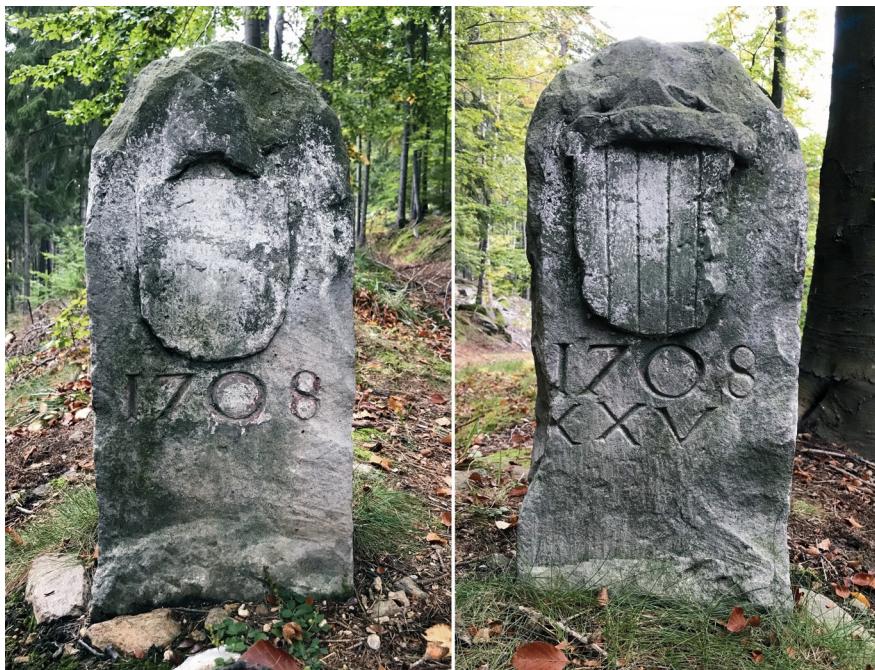

2013 einen Grenzstein mit dem Wappen von Schaffgotsch, der Jahreszahl 1708 und der Nr. XXV und einem weiteren Wappen auf der Rückseite des Steines. In nahezu jedem Ort im Bereich des Riesen- und Isergebirge gibt es Neu-Schlesier, die sich mit Enthusiasmus für die schlesische Geschichte und Kulturdenkmäler interessieren und diese erforschen. In einem Gespräch über diesen Grenzstein hatte Marcin Wawrzyńczak in Ludwigsdorf / Chromiec von Leszek Różański von diesem und der Ortslage erfahren und im Jahr 2017 diesen erstmalig aufgesucht. Im November 2019 wurde der Grenzstein Nr. XXX und im August 2020 der Stein Nr. XXVI von Patryk Charydzak entdeckt. Diese beiden Steine waren im Laufe der Zeit umgeworfen worden. Leszek Różański hatte unter den Flurkarten von Seiffershau [Kopaniec] Gemarkung Seiffershau No 54 Gemarkungskarte in 6 Blättern – 1stes Blatt auf diesem ersten Blatt rechts unten ein eingezzeichnetes Flurstück mit der Eintragung »der Mönchwald« Herrschaft Kynast XXV Enclave zur Probstei Warmbrunn gehörig. Siehe neues Blatt Nr. 3. Auf diesem Blatt Nr. 3 ist nur der Mönchwald dargestellt. Durch die Angabe Probstei Warmbrunn konnte nun das Wappen auf der Rückseite der Grenzstein geklärt werden. Es handelt sich um das Grüssauer Wappen, oben mit der Bischofsmütze. Die Jahreszahl auf der Schaffgotsch-Seite und die Stein-Nr. lässt noch die ursprüngliche Ausmalung mit rotbrauner Farbe erkennen”.

127 Tamże, [5]s.4; w oryginalu: „Am 22. Sept. 2020 fand eine Ortsbegehung zu den bisher drei bekannten Grenzsteinen unter Führung von Marcin Wawrzyńczak mit Ullrich Junker und Tomasz Wrocławski und Izabela Epa vom Amt für Denkmalpflege in Jelenia

3.4. ZACHOWANE KAMIENIE Z XVIII WIEKU

a) Kamień XXV

Ilustracja 27: Kamień graniczny o numerze 25. Fotografia: Franciszek Gabrowski, październik 2020 roku.

Współrzędne znaku granicznego № 25 to: N 50° 51' 52", E 15° 32' 56". Z jednej strony kamienia wykuto herb rodu Schaffgotsch, poniżej datę

Góra (Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków) statt um diese Grenzsteine amtlich aufzunehmen. Marcin Wawryńczak und Leszek Różański ist es gelungen das Interesse für diese Grenzsteine zu wecken. Auch der Leiter des Forstamtes in Schreiberhau (Nadleśnictwo Szklarska Poręba) Herr Jerzy Majdan kennt jetzt diese Steine und deren Bedeutung. Und es geht weiter. Wenige Tage nach der Begehung hat Marcin Wawryńczak mit Ignacy Dubowik die beiden umgeworfenen Grenzsteine wieder aufgerichtet und Schrift und die Wappen wieder mit Farbe ausgelegt. Zielsetzung ist es weiter Grenzsteine zu finden. Es gibt die Überlegung die Grenzlinien der Flurkarte auf das Messtischblatt zu übertragen und die Position der drei Grenzsteine einzutragen. Nach den bisherigen Kenntnissen scheinen die Grenzstein im Abstand von 65 m gesetzt worden zu sein. Mit dieser Kenntnis könnten man gezielt suchen. In dieser Schrift wurden Texte aus verschiedenen Quellen aufgenommen um das Wissen um diesen ehemals zur Propstei in Bad Warmbrunn gehörenden Spital- oder Mönchwald zu vertiefen. Hoffen wir, daß in der nächsten Zeit möglichst viele Grenzsteine gefunden werden".

„1708”, pod datą numer kolejny kamienia: „XXV”. Po przeciwej stronie znajduje się pusta tarcza herbowa, zwieńczona mitrą. Zapewne znajdował się tu również pastorał, znany z innych kamieni, jednak tutaj jest on uszkodzony.

Choć Ullrich Junker w swoim opracowaniu z października 2020 roku stwierdza, że „Leszek Różański z Kopańca odnalazł w 2013 roku kamień graniczny z (...) numerem XXV”¹²⁸, to w rzeczywistości losy jego odnalezienia są o wiele bardziej skomplikowane.

Kamień № 25 nie został odnaleziony przez Leszka Różańskiego, gdyż ten w swojej relacji z 2013 roku, opisującej okoliczności odnalezienia, stwierdza: kamień odnalazł 8 października 2013 roku Sławomir Stankiewicz, przewodnik sudecki¹²⁹. Postanowiłem więc o okoliczności odnalezienia kamienia zapytać autora cytowanej relacji, Leszka Różańskiego. W odpowiedzi otrzymałem bardzo szczegółowe wyjaśnienie, w które pozwolił sobie poniżej streszczyć:

Kamień graniczny № 25 odnalazł, jak wynikało z dostępnych początkowo informacji, 8 października 2013 przewodnik sudecki Sławomir Stankiewicz. Wydarzenie to stało się impusem do rozpropagowania wieści o znalezisku przez Leszka Różańskiego, między innymi poprzez publikację tekstu w Pomnikach Dawnego Prawa. Jednak po jakimś czasie okazało się, że kamień został odnaleziony wcześniej. Późną jesienią 2012 roku wpłynęła do Nadleśnictwa informacja o kamieniu granicznym. Służby nadleśnic-

---

128 U. Junker, *Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.3.

129 <http://www.zjk.centrix.pl/index.php/2013/10/14/kamien-graniczny-z-mniszego-lasu/> - dostęp październik 2020 roku.

Całość relacji brzmi: „Dnia 8 października 2013 roku, przewodnik sudecki, Sławomir Stankiewicz odnalazł w lesie, w dolinie Małej Kamiennej w Górzach Izerskich, interesujący kamień graniczny. Kamień ten był prawdopodobnie jednym z wielu kamieni granicznych okalających obszar leśny przynależny do zakonu cystersów z Cieplic. W roku 1708 rodzina Schaffgotsch przekazała ten obszar zakonowi jako darowiznę. Wcześniej las był dzierżawiony przez zakonników. Mnisi ciepliccy mogli pozyskiwać z niego drewno, lecz nie wolno im było w tym lesie polować. Całość została oznakowana kamiennymi znakami granicznymi, z których jeden został właśnie odnaleziony. Odnaleziony kamień graniczny został wykonany z piaskowca i ma następujące wymiary: wysokość – 58 cm, szerokość – ok. 28 cm, grubość 15 cm. Z jednej strony widnieje wykutły w kamieniu herb rodziny Schaffgotsch. Pod nim znajduje się data 1708, a pod datą zapisana cyframi rzymskimi liczba 25. Z drugiej strony widnieje herb cystersów, również z datą 1708. Z tej strony tarcza herbowa nie posiada rytów, co może świadczyć o tym, iż oryginalnie była malowana. Ślady starej farby widoczne są jeszcze w wykutych datach. Na szczytce kamienia znajduje się ryt krzyża równoramionego. Być może w Mniszym Lesie znajdują się jeszcze inne tego typu kamienie graniczne. Należałyoby to sprawdzić i ewentualnie objąć ochroną konserwatora. Istnieje uzasadniona obawa, iż odnaleziony kamień może stać się lądem skolekcjonerów, których w tym regionie, niestety, nie brakuje. Nadesłał: Leszek Różański”. Przy czym serwis web.archive.org przechowuje kopię tejże relacji z 21 grudnia 2013 roku, tak więc została ona opublikowana przed tą datą.

two obiekt odnalazły w 2013 roku, był on przewrócony i pokryty ściółką leśną. W 2013 roku kamień został wkopany przez leśników. Podsumowując: kamień znaleziono jesienią 2012 roku, a wkopano w lipcu 2013 roku. I to nie Leszek Różański był jego odkrywcą¹³⁰.

Wspomniana w relacji publikacja, dotycząca kamienia z Mniszego Lasu, ukazała się w 2014 roku. Jej treść¹³¹ odpowiada cytowanej już relacji, zamieszczonej na jednej ze stron internetowych (patrz przypis dolny 129 na stronie 67), dodatkowo została ona opatrzona wieloma ilustracjami.

Interesujący jest też tekst opublikowany na kolejnych stronach tego samego periodyku, w którym Jerzy Majdan, jako czynny świadek wydarzeń, uzupełnia informacje zawarte w doniesieniu terenowym Leszka Różańskiego. Czytam tu między innymi: „Późną jesienią 2012 r. wpłynęła do Nadleśnictwa Szklarska Poręba (zarządcy gruntów) oficjalna informacja od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Jeleniej Górze, powołującego się na przewodnika sudeckiego, którego personaliów w piśmie nie podano, o rzekomo zniszczonym (potłuczonym) kamieniu granicznym dóbr Schaffgotschów. W piśmie wskazano przybliżoną lokalizację. Służbom Nadleśnictwa udało się odnaleźć obiekt późną wiosną 2013 r. (śnieg utrudnił wcześniejsze dotarcie do granicznika). Kamień był przewrócony i przykryty ściółką leśną, lecz – na szczęście – bez większych uszkodzeń. W dniu 5 lipca 2013 r. został oczyszczony i wkopany. Granicznik posadowiono ok. 5 m na zachód od pierwotnej lokalizacji, w celu zabezpieczenia przed ewentualnym uszkodzeniem przy wywozie drewna lub innych pracach leśnych. O odnalezieniu i powtórnym posadowieniu kamienia granicznego powiadomiono wojewódzkiego konserwatora, otrzymując podziękowania i garść informacji o obiekcie”¹³².

O okoliczności odnalezienia kamienia № 25 zapytałem również wspomnianego już przewodnika sudeckiego, Sławomira Stankiewicza. W trakcie krótkiej rozmowy telefonicznej uzyskałem potwierdzenie informacji, że to właśnie on wiele lat temu odnalazł ów kamień, jednakże nie gdzieś w lesie, przewrócony i przysypany ściółką, lecz przy leśnej drodze¹³³.

Wydaje się więc, że pierwotny znalazca pozostaje nieznanym z imienia i nazwiska przewodnikiem.

---

130 Źródło: fragment korespondencji e-mail z dnia 18 października 2020 roku.

131 L. Różański, Kamień graniczny z Mniszego Lasu, [18]s.55-59.

132 J. Majdan, Jeszcze o kamieniu granicznym w Górnach Izerskich, [8]s.60.

133 Źródło: rozmowa telefoniczna z dnia 20 października 2020 roku.

b) Kamień XXVI

Ilustracja 28: Kamień № 26 po jego ponownym ustawieniu. Fotografia: Franciszek Gabrowski, październik 2020 roku.

W przypadku kamienia № 26 brak jest wątpliwości odnośnie do jego znalezionego: odnalazł go Patryk Charydczak 11 września 2020 roku¹³⁴, a znalezisko to opisał na prowadzonym przez siebie blogu¹³⁵. Jak wynika z zamieszczonych tam fotografii, w momencie odnalezienia kamień był przewrócony, całkowicie porośnięty mchem, z wierzchu znajdowały się połamane gałęzie (patrz ilustracja 29). Lokalizacja tego kamienia niemalże idealnie odpowiada opisowi znanemu z tłumaczenia Ullricha Junkera, wkopany został on 26 sążni, a więc około 49 metrów, od kamienia № 25.

22 września 2020 roku jeleniogórska delegatura Urzędu Konserwatora Zabytków przeprowadziła wizję lokalną w miejscu odnalezienia kamienia, a po kilku dniach Marcin Wawrzyńczak oraz Ignacy Dubo-

134 Źródło: fragment korespondencji e-mail z dnia 19 października 2020 roku.

135 <https://sciezkwabok.wordpress.com/2019/06/19/w-mniszym-lesie/> - dostęp październik 2020 roku.

wik na nowo ustawili kamień w pionie¹³⁶. Został on wkopany 25 września 2020 roku¹³⁷. Przekrój wystającej z ziemi części to ok. 18 x 28 cm. Tuż przy górze kamienia utrącona jest niemalże połowa jego wierzchołka, na pozostałą części wykuto znak „+”.

Z jednej strony widoczny jest herb rodu Schaffgotsch, poniżej data „1708”, pod datą numer kolejny kamienia: „XXVI”. Po stronie „krzeszowskiej” umieszczono tarczę herbową zwieńczoną mitrą i ułożonym pod kątem 45° pastorałem, znajdującym się z tyłu za mitrą. Wnętrze herbu gładkie.

Współrzędne kamienia № 26 to: N 50° 51' 52", E 15° 32' 59".

Ilustracja 29: Kamień № 26 bezpośrednio po odnalezieniu, jeszcze całkowicie porośnięty mchem (po lewej) oraz po usunięciu mchu i gałęzi (po prawej). Fotografia: Patryk Charydzak, wrzesień 2020 roku.

Przy okazji warto wyjaśnić też temat wzmianki Ullricha Junkera, który stwierdził, że „(...) Marcin Wawryńczak oraz Ignacy Dubowik na nowo ustawili oba przewrócone kamienie graniczne¹³⁸, a napisy i herby ponownie pokryli farbą¹³⁹”. Doszło tu do jakiegoś nieporozumienia, gdyż kamienie nie zostały pomalowane, lecz jedynie wykonano realistyczną wizualizację (patrz ilustracja 42), jak oryginalnie kamienie te mogły wyglądać¹⁴⁰.

136 U. Junker, *Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.4.

137 <https://sciezkapbok.wordpress.com/2019/06/19/w-mniszym-lesie/> - dostęp październik 2020 roku.

138 To znaczy kamienie XXVI i XXX.

139 U. Junker, *Der grüssausisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald...*, [5]s.4; w oryginale: „(...) Marcin Wawryńczak mit Ignacy Dubowik die beiden umgeworfenen Grenzsteine wieder aufgerichtet und Schrift und die Wappen wieder mit Farbe ausgelegt”.

140 Źródło: fragment korespondencji e-mail z dnia 21 października 2020 roku.

c) Kamień XXVII

Ilustracja 30: Kamień graniczny № 27. Źródło: wykadrowane fragmenty zdjęć Marcina Wawryńczaka z ilustracji 31.

Kamień № 27 odnaleziony został przypadkowo 25 października 2020 roku przez Tomasza Czyszczonia, który wraz z Marcinem Wawryńczakiem towarzyszył geodecie Aleksandrowi Mucharskiemu podczas dokonywania pomiarów geodezyjnych pozostałych kamieni.

W drodze do kamienia № 26 Tomasz Czyszczcoń „wykazał się niesamowitą intuicją zauważając, że kilkucentymetrowy narożnik ma nieco inną szarość i fakturę niż pozostałe setki kamieni dokoła”¹⁴¹. Granicznik № 27 leżał bowiem niemal całkowicie przykryty innym, naturalnym kamieniem.

Współrzędne kamienia № 27 to: N 50° 51' 51", E 15° 33' 05".

¹⁴¹ Źródło: <https://www.facebook.com/photo?fbid=10223627773825425> – dostęp październik 2020 roku.

Ilustracja 31: Kamień graniczny № 27 tuż po jego odnalezieniu. Fotografia: Marcin Wawryńczak, październik 2020 roku.

d) Kamień XXX

Ilustracja 32: Kamień № 30 po jego ponownym ustawieniu. Fotografia: Franciszek Gabrowski, październik 2020 roku.

Według moich ustaleń¹⁴² współczesnym znalazcą kamienia granicznego № 30 był ktoś posługujący się pseudonimem Hazmburk. To właśnie on dokonał 15 listopada 2019 roku wpisu na forum „Sudety.it”, gdzie opisywał: „(...) drugi kamień graniczny w Mniszym Lesie z 1708 roku znaleziony przeze mnie i częściowo odkopany podczas wczańszej przejażdżki rowerowej. Tamten miał numer XXV, ten oznaczony jest jako XXX. Zdjęcia może nie najlepszej jakości (było już późno i ciemno w lesie), ale mam nadzieję, że widać wszystko, co trzeba. Lokalizacja na razie znana tylko mnie”¹⁴³. Tak więc kamień odnalazł on 14 listopada 2019 roku. Zapytany przez innego użytkownika czy kamień zakopał ponownie, aby ktoś inny nie przypisał sobie tego odkrycia, stwierdził: „Kamień trochę przysypałem ziemią, którą wcześniej wydłużałem gałęzią. Ale zrobiłem to

142 Wersję tę potwierdza również Patryk Charydczak twierdząc, że to właśnie ta relacja Hazmburka stała się dla niego nie tylko impulsem do poszukiwań kamienia, ale i źródłem wskazówek co do jego lokalizacji.

143 <https://forum.sudety.it/viewtopic.php?t=6009&start=30> – dostęp październik 2020 roku.

przede wszystkim dla ochrony przed złodziejami (...) Co do innych poszukiwaczy, to nie jest dla mnie jakoś szczególnie ważne, że ktoś mógłby przypisać sobie to »odkrycie«. Choć oczywiście byłoby miło, gdyby wspomniał przy okazji o jakimś Hazmburku. Jakby co, jest przecież data publikacji na forum. Ja też nie jestem na 100% pewny, że nikt przede mną nie widział tego kamienia. Ale nie widziałem, żeby ktoś gdzieś o nim napisał¹⁴⁴.

Przywołana strona zawiera siedem fotografii kamienia № 30, które wydają się jednoznacznie potwierdzać fakt, że to właśnie Hazmburka należy uznać za odkrywcę kamienia. Jak wynika z zamieszczonych przez znalazcę zdjęć, kamień był przewrócony, a ze ściółki leśnej wystawała jedynie znaczna część podstawy kamienia.

Fot. Hazmburk

Ilustracja 33: Fotografia przedstawiająca kamień graniczny № 30 w dniu jego odnalezienia przez osobę używającą pseudonimu Hazmburk. Wyraźnie widoczna jest granica pomiędzy częścią wystającą z ziemi, porośniętą mchem (po prawej), a częścią ukrytą pod ściółką leśną (po lewej). Autor i źródło fotografii: Hazmburk forum.sudety.it

Opublikowane przez Hazmburka zdjęcia, przedstawiające kamień № 30 na tle zbocza i lasu, w połączeniu z informacją o numerze kamienia i znajomość przebiegu granicy na mapie, pozwoliło również i Patrykowi Charydczakowi odszukać ten kamień 11 września 2020 roku¹⁴⁵.

---

144 Tamże.

145 <https://sciezkwabok.wordpress.com/2019/06/19/w-mniszym-lesie/> - dostęp październik 2020 roku. Patryk Charydczak stwierdza tu między innymi: „W 2013 roku przeczytałem artykuł o znalezieniu ciekawego kamienia granicznego w tzw. Mniszym Lesie. Autor artykułu podał tylko ogólne informacje na temat lokalizacji, wspomniał tylko jedynie, że jest to w dolinie Małej Kamiennej w Górzach Izerskich (...) Pamiętam, że pojechałem wtedy »na wariata« w te okolice i podczas jednodniowego rekonesansu w tej dolinie oczywiście kamienia nie napotkałem. Temat ten utknął w moim notatniku na kilka lat. Wróciłem do niego w momencie, kiedy na jednej z »nisiowych« grup jednego z portali społecznościowych natknąłem się na mapkę »Mönche Wald« czyli »Mniszego lasu« (...) W tak zwanym międzyczasie w wyniku korespondencji z jedną z osób interesującą się odnajdywaniem śladów historii w Górzach Izerskich,

Ilustracja 34: Kamień № 30 po jego ponownym zlokalizowaniu przez Patryka Charydczaka, jeszcze zamaskowany przez wcześniejszego znalazcę (po lewej), oraz po usunięciu przykrywającej go ściółki leśnej (po prawej). Fotografia: Patryk Charydczak, wrzesień 2020 roku.

Podobnie jak w przypadku kamienia № 26, jeleniogórska delegatura Urzędu Konserwatora Zabytków przeprowadziła 22 września 2020 roku wizję lokalną w miejscu odnalezienia, a po kilku dniach Marcin Wawrzyńczak wraz z Ignacym Dubowikiem i Łukaszem Motorem na nowo ustawili kamień w pionie¹⁴⁶, został on ustawiony w pionie 27 września 2020 roku¹⁴⁷. Po wkopaniu znak wystaje z ziemi ok. 47 cm.

Z jednej strony kamienia znajduje się herb rodu Schaffgotsch, poniżej data „1708” i numer kolejny „XXX”. Po drugiej stronie pusta tarcza herbowa, ponad nią mitra, za mitrą pastorał. Na szczycie kamienia znak „+”.

Również i na powierzchni tego kamienia, podobnie jak w przypadku kamienia № 25, zachowały się pozostałości farby. Ponieważ tutaj spękania, odspajająca się powłoka malarska znajduje się na szczycie

---

w zamian za skalibrowaną mapką Mniszego Lasu otrzymuję dokładny namiar na kamień graniczny, o którym czytałem w 2013 roku. Okazuje się, że podana lokalizacja kamienia leży na linii granicy starej mapki, którą skalibrowałem. Nie pozostaje mi nic innego jak ponownie się udać na Grzbiet Kamiennicki w Górzach Izerskich... tym razem już konkretnie do Mniszego Lasu. (...) Rzeczywiście, kamień stoi w podanej mi lokalizacji. Odnajduję go bez problemów przy leśnej drodze (...) Na początku 2020 roku na jednym z forów internetowych znajduję informację, że jedna z osób znalazła na granicy Mniszego Lasu kolejny kamień graniczny z 1708 roku, który ma numer XXX (30). Zaplanowalem więc wyjazd na wiosnę aby go odnaleźć, niestety pandemia pokrzyżowała te plany na kolejne kilka miesięcy. Do Mniszego Lasu w końcu wybrałem się ponownie dopiero we wrześniu 2020 roku. Kamień graniczny z numerem 30 udało mi się odnaleźć. Kamień został zamaskowany przez osobę z forum (...) Fakt, że znaleziony został w Mniszym Lesie drugi kamień graniczny z 1708 roku dał mi mobilizację, aby jeszcze raz dokładnie i powoli przejść się wzdułz starej granicy lasu. Szczęście mi dopisało. Dostrzegam zarośnięty mchem kamień, który kształtem przypomina słupek graniczny (...) Tym razem jest to kamień z numerem XXVI (26), który to numer jak w poprzednich kamieniach jest na stronie z wykutym herbem rodziny Schaffgotsch oraz datą 1708 (...)."

146 Źródło informacji: e-mail z dnia 27 października 2020 roku.

147 <https://sciezkapbok.wordpress.com/2019/06/19/w-mniszym-lesie/> - dostęp październik 2020 roku.

kamienia (patrz ilustracja 35), toteż można podejrzewać, że pierwotnie cała powierzchnia kamienia była pomalowana na biało, inskrypcje zaś i herby naniesione były na takim właśnie tle.

Współrzędne kamienia № 30 to: N 50° 51' 47", E 15° 33' 23".

Ilustracja 35: Wykadrowany fragment ilustracji 32. Na górze kamienia, w bezpośrednim sąsiedztwie mitry, wyraźnie widoczne są pozostałości spękanej warstwy farby.

3.5. PRÓBA REKONSTRUKCJI WYGLĄDU HERBÓW Z KAMIENI

Ilustracja 36: Herb rodu Gotschen w herbarzu Johanna Siebmachera z 1605 roku.

Kamienie z Mniszego Lasu po obu swoich stronach posiadały herby: po jednej herb rodu Schaffgotschów, po drugiej herb opactwa krzeszowskiego. Jednak jak wyglądały te herby?

Wyglądu herbu zlokalizowanego po stronie Schaffgotschów możemy się domyślać na podstawie zachowanych po nim śladów. Na tarczach herbowych znanych kamieni widoczne są wyraźne pionowe linie; cztery takie linie dzielą tarczę herbową na pięć pasów. Jeśli widoczny po tej stronie herb był pomalowany farbą, to zapewne przedstawiono tu biało-czerwone pasy, było ich albo pięć szerszych, albo dziesięć dwukrotnie węższych.

Ilustracja 37: Wygląd pustych tarcz herbowych umieszczonych po „krzeszowskiej” stronie kamieni granicznych. Od lewej: kamień № 25, № 26 i № 30.

Natomiast po stronie „krzeszowskiej” umieszczono jedynie puste tarcze herbowe (patrz ilustracja 37). Można na tej podstawie podejrzewać, że wizerunki herbów zostały tutaj namalowane za pomocą farby, a warstwa malarska nie zachowała się do dziś. O tym, że umieszczono tutaj herb opactwa, jednoznacznie świadczą atrybuty umieszczone ponad tarczą: mitra, inaczej zwana infułą, czyli liturgiczne nakrycie

głowy, oraz pastorał, czyli dłuża i ozdobiona laska, symbolizująca kij pasterski. Były to atrybuty władzy biskupiej, którymi opaci krzeszowscy mogli posługiwać się od 1547 roku¹⁴⁸; elementy te przedstawiane są też na innych kamieniach granicznych opactwa krzeszowskiego.

W rozważaniach dotyczących wyglądu opisywanych kamieni granicznych warto zauważyć, że zostały one ustawione w roku 1708, w czasach, gdy opatem krzeszowskim był Dominikus Geyer, panujący w latach 1696–1726; zmarł on zresztą w pobliskich Cieplicach¹⁴⁹.

Ilustracja 38: Widok wschodniej powierzchni kamienia granicznego ze zboczy lesistej Wielkiej. Źródło ilustracji: F. Parsler, Der „Dreieckige Stein“ an der Großen Heide, [15]s.3.

To właśnie za czasów tego opata, w 1717 roku, a więc zaledwie dziewięć lat po wygraniczeniu Mniszego Lasu, ustawiono tzw. kamień trójpański (niem. Dreitherrenstein) w pobliżu Lesistej Wielkiej w Górzach Kamiennych¹⁵⁰. Tamten kamień graniczny był o tyle ciekawy, że też umieszczono na nim herby posiadaczy przyległych ziem, aczkolwiek trzy: rodu Czettritzów, księcia Pleß oraz opata krzeszowskiego, i to właśnie Dominikusa Geyera. Wprawdzie tamten znak nie zachował się do dziś, jednak wizerunki umieszczonych tam herbów znamy z opublikowanego w 1933 roku opisu F. Parslera,

który stwierdzał: w stronę dóbr krzeszowskich „wskazuje bok z infułą biskupią (mitrą), pastorałem, trzema literami i tą samą liczbą 1717. Symbole i litery D.A.G. (Dominium Abbatis Gryssoviensis lub też Dominicus Abbatte Gryssoviensis) wskazują na władztwo klasztoru Grüssau (pol. Krzeszów)”¹⁵¹. Być może na kamieniach z Mniszego Lasu umieszczono takie samo przedstawienie?

148 H. Dziurla, Krzeszów, [4]s.9.

149 F. Zimmermann, Beyträge... V, [23]s.95; „Dominikus Geyer, urodzony w Neiß (pol. Nysa); został wybrany 22 listopada 1696 roku, zmarł w 1726 roku w wieku 64 lat po trzydziestoletnich rządach w Warbmbrunn (pol. Cieplice), gdzie przebywał ze względów zdrowotnych”; w oryginalu: „Dominikus Geyer, von Neiß gebürtig; wurde 1696 den 22. Nov. erwählt, und gieng in einem Alter von 64 Jahren nach einer dreißigjährigen Regierung 1726 zu Warmbrunn mit Tode ab, wo er sich der Gesundheit wegen aufhielte”.

150 Opis kamienia dostępny jest pod adresem: <http://marian.gabrowski.eu/pdf/kamie%C5%84%20tr%C3%B3jpa%C5%84ski%20na%20zboczach%20Lesistej%20Wielkiej.pdf> – dostęp październik 2020 roku.

Ilustracja 39: Umieszczony na elewacji kościoła w Krzeszówku herb klasztoru krzeszowskiego. Fotografia: Marian Gabrowski, październik 2018 roku.

Wydaje się, że założenie takie jest mało prawdopodobne. Wygląd klasztornej strony kamienia opisywanego przez F. Parslera przedstawia ilustracja 38. Wewnątrz tarczy herbowej umieszczono tu mitrę, pastorał oraz litery DAG, natomiast na kamieniach z Mniszego Lasu mitra i pastorał wieńczą tarczę herbową; z tego powodu trudno podejrzewać, aby dokładnie te same symbole zostały powtórzone w samym herbie. Nie należy jednak całkowicie wykluczać wersji, że atrybuty widoczne w tarczy herbowej zostały powtórzone nad tarczą herbową: przykładem może być herb widoczny na elewacji kościoła w Krzeszówku (patrz ilustracja 39), gdzie pastorał został zdublowany.

***

Warto jednak poszukać innych wzorców z herbem, a znane są takowe graniczniki z 1727 roku. Choć większość zachowanych do dziś słupków z tego okresu przedstawia jedynie pastorał i mitrę¹⁵², to jednak zachowały się dwa kamienie, które oprócz tych atrybutów ukazują tak-

151 F. Parsler, *Der „Dreieckige Stein“ an der Großen Heide*, [15]s.3; w oryginalu: „(...) Gegen Westen, auf den Ullersdorfer Forst hin, weist die Seite mit der Bischofsmünze (der Mitra), dem Krummstab, den 3 Buchstaben und der gleichen Zahl 1717. Zeichen und Buchstaben D.A.G. (Dominium Abbatis Gryssoviensis oder Dominicus Abbe Gryssoviensis) zei- gen die Herrschaft des Klosters Grüssau an”.

że herb¹⁵³. Jeden z nich przedstawiam na ilustracji 40: ponad tarczą herbową znajduje się mitra biskupia, za którą widać pastorał, skierowany w prawo, pod kątem zbliżonym do 45°. Jest to przedstawienie bardzo podobne do układu znajdującego się na kamieniach z Mnisięgo Lasu, dodatkowo powstało ono 1727 roku, a więc zaledwie 19 lat później.

Ilustracja 40: Ustawiony w Ulanowicach kamień graniczny z 1727 roku. Fotografia: Marian Gabrowski, sierpień 2016 roku.

Ciekawym elementem tego herbu, wyraźnie dostrzegalnym w zestawieniu z herbem widocznym na elewacji kościoła w Krzeszówku (patrz ilustracja 39), jest pastorał na tarczy herbowej. Wprawdzie ukazano tutaj tylko jeden pastorał, znajdujący się nad wieńczącą całość mitrą, to pastorał ten ma swoją kontynuację za herbem, widocznym w polu herbowym. Tak więc ukośna szachownica z herbu skrzyżowana jest z pastorałem, którego zakończenie znajduje się już poza tarczą herbową. Dzięki temu uniknięto zdublowania dwóch pastorałów, co być może byłoby problematyczne do przedstawienia na tak małej powierzchni. W ten sposób choć pastorał jest jeden, to jest on elementem jednocześnie i herbu na tarczy herbowej, jak i atrybutów wieńczących tarczę herbową.

Jeśli zaś chodzi o kolorystykę, to przedstawiono ją np. na jednym z fresków widocznych w krzeszowskim kościele św. Józefa (patrz ilustracja 41). Świątynię tę ukończono zaledwie dwanaście lat przed ustanowieniem kamieni granicznych w Mniszym Lesie, tak więc można podejrzewać, że herb z pierwszego dziesięciolecia XVIII wieku nie odbiegał wyglądem do herbu z ostatniej dekady XVII wieku.

Przy czym ukazany jest tu o wiele bardziej rozbudowany herb, który „przedstawiał na tarczy dzielonej w krzyż z polem sercowym w polach I i IV, błękitnych, skos szachowany srebrno-czerwony; w polach II i III, czarnych, lwa złotego, wspiętego, za kratą złotą; w polu sercowym herb Księstwa Śląskiego”¹⁵⁴.

152 Na przykład kamienie opisane na stronie: <http://marian.gabrowski.eu/zaBrama.html> – dostęp październik 2020 roku.

153 Opisuję je na stronie: <http://marian.gabrowski.eu/Podlesie2.html> – dostęp październik 2020 roku.

Teraz pojawia się następujące pytanie: czy tak rozbudowana wersja herbu mogłaby znajdować się na kamieniach granicznych? Wprawdzie znane są kamienie graniczne, gdzie wyrzeźbiono równie skomplikowane przedstawienia (np. kamień trójpański stojący w miejscu styku granic Czech, Śląska i Hrabstwa Kłodzkiego¹⁵⁵), jednak są to pojedyncze znaki graniczne. Natomiast tutaj mamy do czynienia z kilkudziesięcioma identycznymi kamieniami i wydaje się, że zdrowy rozsądek nakazywałby umieścić na nich bardziej uproszczoną wersję herbu.

Ilustracja 41: Herb opactwa krzeszowskiego, jaki namalowano po lewej stronie ołtarza głównego w krzeszowskim kościele św. Józefa. Budowlę tę ukończono dokładnie w tym samym roku, w którym Dominik Geyer został tutejszym opatem, a więc dwanaście lat przed ustawieniem kamieni w Mniszym Lesie. Fotografia: Marian Gabrowski, sierpień 2014 roku.

Reasumując: według mnie na tarczy herbowej kamieni granicznych z Mniszego Lasu znajdowało się przedstawienie znane z pól I i IV rozbudowanej wersji herbu opactwa, a więc biało-czerwony skos szachowany na błękitnym tle; za skosem pastorał. Mało prawdopodobne wydaje mi się założenie, aby na wszystkich kamieniach malowano pełną wersję herbu. Jeśli już, to przedstawienie herbu mogło być raczej uproszczone, poprzez pominięcie pastorału i (lub) niebieskiego tła.

154 https://czadrow24.pl/wp-content/uploads/2013/06/herb_czadrow.pdf – dostęp październik 2020 roku.

155 D. Brzóska, *Zapraszamy do Bartnicy*, [3]. Reprodukcja opisanego tam herbu znajduje się między innymi w moim opisie kamienia ze zboczy Lesistej Wielkiej (<http://marian.gabrowski.eu/pdf/kamie%C5%84%20tr%C3%B3jpa%C5%84ski%20na%20zboczach%20Lesistej%20Wielkiej.pdf>).

Właśnie taką wizję przedstawia „Wydawnictwo Wielka Izera” w jednym z postów w serwisie Facebook¹⁵⁶.

Ilustracja 42: Wizualizacja przedstawiająca próbę rekonstrukcji wyglądu herbu cystersów z Krzeszowa na kamieniu z Mniszego Lasu. Źródło ilustracji: fragment zdjęcia zamieszczonego w serwisie Facebook (patrz przypis 156 na stronie 82).

Ilustracja 43: Das Wappen der Abtei Grüssau (pol. herb opactwa krzeszowskiego). Źródło: A. Rose, Kloster Grüssau, [17], przed stroną 1.

Przedstawiona tu rekonstrukcja (patrz ilustracja 42) w polu herbowym ukazuje jedynie skos szachowany, przy czym składa się on nie z naprzemiennie ułożonych kwadratów, widocznych np. na ilustracjach 39 oraz 40), lecz prostokątów. Jednak znane są także i takie odmiany herbu, przykładem niech będzie herb, jaki w niektórych swoich opracowaniach zamieszczał o. Ambrosius Rose¹⁵⁷.

Współcześnie na tarczach herbowych nie sposób jednak dostrzec choćby śladów farby, tak więc nie można już dociec, jak pierwotnie herby te wyglądały. Być może w przeszłości uda się odnaleźć albo kamień

156 <https://www.facebook.com/wydawnictwowielkaizera/photos/a.291334598314188/751740415606935/> - dostęp październik 2020 roku.

157 A. Rose, Kloster Grüssau, [17], przed stroną 1.

zachowany w lepszym stanie, albo źródło bardziej szczegółowo opisujące wygląd kamieni?

Dziś można jedynie podejrzewać, że niegdyś cała powierzchnia kamieni pokryta była białą farbą, jej pozostałości widać dla przykładu na ilustracjach 35 czy też 45. Dostrzegalne są też pozostałości po farbie czerwonej: na szczytach kamieni, gdzie kolor ten podkreślał zarys znaku „+” (patrz ilustracja 44), jak i na niektórych cyfrach tworzących daty (patrz ilustracja 45).

Ilustracja 44: Znaki „+” na szczytach kamieni № 25 (po lewej) i № 30 (po prawej). Widoczne są pozostałości farb w kolorach białym i czerwonym. Fotografia: Franciszek Gabrowski, październik 2020 roku.

Jednak czy są to pozostałości pierwotnego malowania kamieni granicznych? Bardzo w to wątpię, a przyczyną moich wątpliwości jest przedstawiona poniżej ilustracja 45. Ukazuje ona fragment kamienia № 25, a dokładniej umieszczony na jego „krzeszowskiej” stronie rok 1708. Widać tutaj wyraźnie, że tło było niegdyś pomalowane na biało, a kontur cyfr tworzących datę uwypuklono farbą w kolorze zbliżonym do czerwonego. Jednak nie może to być pozostałość pierwotnego malowania, o czym świadczy brak należytej staranności tego malowania.

Ilustracja 45: Wykadrowany fragment ilustracji 27. Widoczne są tu zarówno ślady malowania cyfr w kolorze czerwono-brązowym, jak i białej farby pokrywającej „tło”.

W żaden sposób nie jestem sobie w stanie wyobrazić, aby zlecono wykonanie 43 kamiennych znaków granicznych, które najpierw pieczołowicie wykonano z kamienia, a następnie tak niestarannie pomalowano. Przecież tutaj czerwona farba wykracza poza kontury cyfr „1” i „7”, a w przypadku cyfry „0” grubość czerwonej linii jest dwukrotnie szersza niż grubość znaku. O wiele bardziej wyraźnie wspomniane „nadmalowania” widoczne są na starszych fotografiach (patrz np. ilustracja 46).

Ilustracja 46: Wykadrowany fragment wykonanego w 2013 lub 2014 roku zdjęcia kamienia granicznego № 25. Źródło: L. Różański, *Kamień graniczny z Mniszego Lasu*, [18]s.57.

W mojej ocenie tak znaczny brak staranności świadczy o tym, że widoczne dziś pozostałości czerwonej farby są śladem po późniejszym przemalowaniu kamieni. Oczywiście kolorystyka mogła być zgodna z pierwotnym malowaniem, jednak to co zachowało się do dzisiaj, nie jest warstwą malarską z 1708 roku.

Przy czym najbardziej prawdopodobne wydaje mi się założenie, że kamienie te zostały przemalowane już po sekularyzacji zakonu, kiedy to potraktowano je jak inne okoliczne znaki graniczne: pomalowano na biało, a symbole „+” podkreślono farbą w kolorze czerwieni. Dodatkowo osoba malująca znaki mogła też uwypuklić w ten sposób daty

ustawienia kamieni. Ślady takiego (być może identycznego?) malowania widać też na granicznych skałach z wykutymi znakami „+” (patrz ilustracje 20 i 21).

***

Na wcześniejszych stronach podzieliłem się swoimi przemyśleniami na temat przypuszczalnego wyglądu herbu cystersów na kamieniach granicznych z Mniszego Lasu. Jednakże moje końcowe wnioski w są jedynie przypuszczeniami, dlatego też należy mieć na uwadze fakt, że przyjęcie innych założeń może prowadzić do odmiennych wniosków.

Przykładem niech będzie próba rekonstrukcji wyglądu kamieni granicznych podjęta przez Patryka Charydczaka. Jej autor wyszedł z założenia, że przy ponad czterdziestu kamieniach granicznych niewątpliwie zdecydowano się na pewne uproszczenia w malowanym herbie, jednak nie koniecznie musiano zrezygnować akurat z jego rozbudowanej formy; być może jedynie zredukowano kolorystykę, malując całość jednym kolorem na białym tle (patrz ilustracja 47).

Ilustracja 47: Próba rekonstrukcji wyglądu krzeszowskiej strony kamieni granicznych z Mniszego Lasu. Autor: Patryk Charydczak.

Wydaje się, że wersja z rozbudowanym herbem również jest jak najbardziej prawdopodobna. Malowanie tak rozbudowanego herbu na kilkudziesięciu kamieniach granicznych musiało być bardzo pracochłonne, co faktycznie może skłaniać do wniosku, że być może umieszczono tu raczej jego uproszczoną wersję. Jednak należy zauważać, że samo wykucie blisko pięćdziesięciu kamieni granicznych, w ich mimo wszystko dość skomplikowanej formie, było o wiele bardziej złożonym przedsięwzięciem. Nakład pracy wymagany dla namalowania herbu był zaledwie małą częścią w stosunku do całości wykonanych prac, tak więc w ostatecznym rozrachunku stopień skomplikowania herbu zapewne nie był jakimś pierwszoplanowym problemem dla wykonawcy.

3.6. INNE ZACHOWANE ZNAKI GRANICZNE

O istnieniu naturalnych głazów z rytem krzyża wspomina Jerzy Majdan w swoim tekście opisującym pierwszy z odnalezionych współcześnie znaków granicznych z Mniszego Lasu: „W poblizu jest więcej dość logicznie ułożonych znaków, które – moim zdaniem – dawniej mogły wyznaczać granice w powiązaniu z odnalezionym obiektem. Są to nieobrobione miejscowe kamienie. Tylko ich kształt (dość wysokie i wąskie słupy, niektóre z niewyraźnym rytem krzyża na wierzchołku) i lokalizacja świadczą, że zostały ustalone z rozmysłem przez człowieka”¹⁵⁸.

Jednak wędrując wzdłuż dawnych granic Mniszego Lasu można natrafić nie tylko na kamienie z „niewyraźnym rytem krzyża na wierzchołku”, gdyż niekiedy natrafimy na kamienie z bardzo czytelnym znakiem krzyża; poniżej kilka przykładów.

Ilustracja 48: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na wschód od drogi wiodącej wzdłuż wschodniej granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N 50° 51' 26", E 15° 33' 45".

Ilustracja 49: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na wschodniej granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N 50° 51' 18", E 15° 33' 41".

158 J. Majdan, *Jeszcze o kamieniu granicznym w Górzach Izerskich*, [8]s.61.

Ilustracja 50: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na wschodniej granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N $50^{\circ} 51' 15''$, E $15^{\circ} 33' 40''$.

Ilustracja 51: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na południowej granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N $50^{\circ} 51' 09''$, E $15^{\circ} 33' 34''$.

Ilustracja 52: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na zachodniej granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N $50^{\circ} 51' 36''$, E $15^{\circ} 32' 53''$.

Współrzędne geograficzne kamieni zostały odczytane na podstawie metadanych EXIF zawartych w zdjęciach i z tego powodu mogą być one niezbyt precyzyjne.

Do powyższych kamieni należałyby doliczyć skały zlokalizowane w miejscu dawnych kamieni № 1 i № 10:

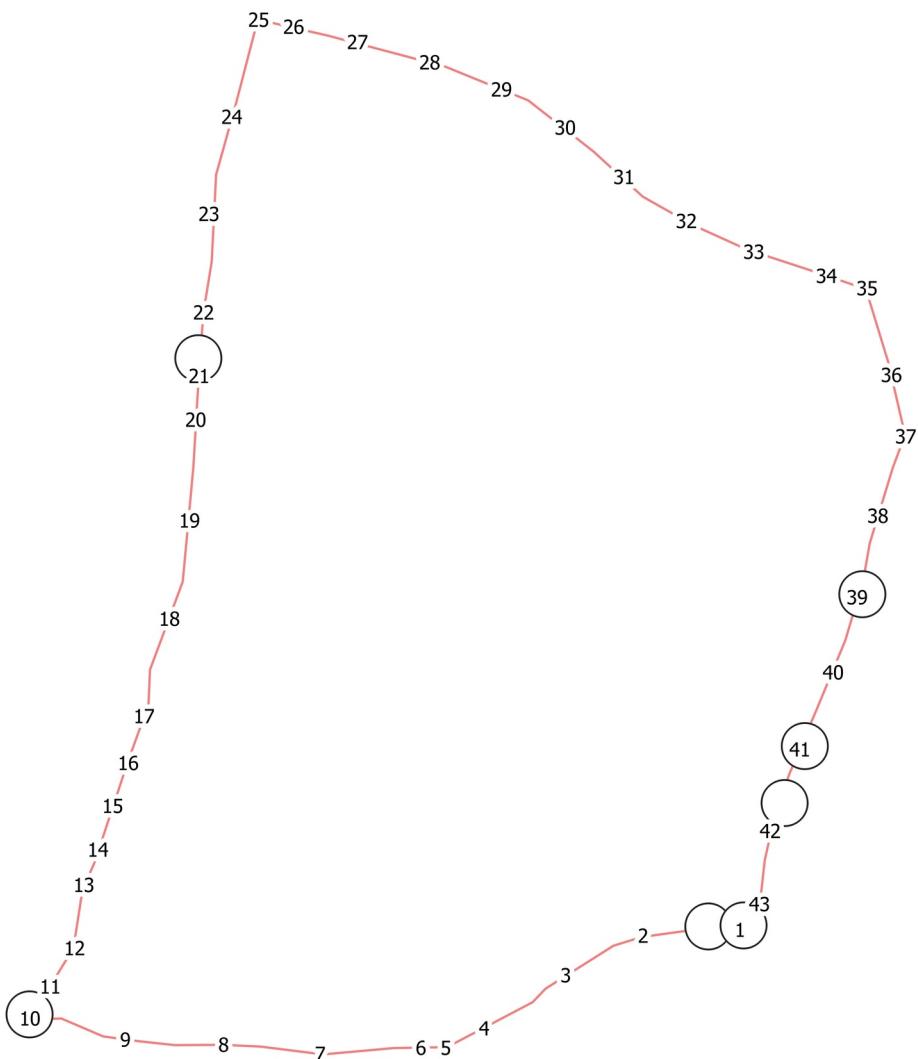

Ilustracja 53: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na południowo-wschodnim narożniku granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N 50° 51' 09", E 15° 33' 37".

Ilustracja 54: Kamień z rytem krzyża znajdujący się na południowo-zachodnim narożniku granicy Mniszego Lasu. Współrzędne kamienia: N 50° 51' 03", E 15° 32' 42".

Na granicy można spotkać też kilka innych znaków granicznych, jednak jedynie kamienie z rytem znaku „+” można uznać za pochodzące z czasów cysterskich. Jak już wspomniałem wcześniej, w dawnej lokalizacji kamieni № 1 i № 10 do dziś zachowały się skały ze znakami „+”. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku dawnych kamieni № 39 i № 41, również i w ich sąsiedztwie zachowały się głazy z wyrytymi znakami „+” (patrz ilustracja 55). Także w pobliżu kamieni № 21 i № 42 zlokalizowane są rytą graniczne, jednak czy jest to bezpośrednie sąsiedztwo? Wydaje się, że niezbyt duża precyzja mojej rekonstrukcji pierwotnego rozmieszczenia znaków granicznych oraz mała dokładność lokalizacji odnalezionych kamieni z rytem „+” nie pozwala na wyciąganie zbyt daleko idących wniosków. Przy tak małej dokładności niemal zawsze „gdzieś w pobliżu” będzie dawny kamień graniczny. Wyjątkiem jest jednak skała ze znakiem „+” zlokalizowana w połowie odległości między dawnymi kamieniami № 1 i № 2.

Ilustracja 55: Rozmieszczenie kilku znanych mi kamieni ze znakiem „+” na granicy Mniszego Lasu; tutaj przedstawiłem je jako czarne okręgi. Dwa takie rytym znajdują się w miejscu dawnych kamieni № 1 i № 10, natomiast dwa kolejne niemal dokładnie pokrywają się z domniemaną lokalizacją kamieni № 39 i № 41.

Wspominając o śladach dawnej granicy należałoby w tym miejscu wspomnieć jeszcze o dwóch odcinkach, gdzie granica stała się miejscowością składowania kamieni. Najprawdopodobniej są to kamienie usunięte z tych fragmentów lasu, które wykorzystywane były jako pola uprawne. Kamienie składowane na miedzy są dość często spotykanym widokiem, jednak tutaj ich ilość niekiedy jest wprost zaskakująca. Na ilustracji 56 przedstawione jest ciągnący się wzdłuż wschodniej granicy Mniszego Lasu pas kamieni; ich sposób ułożenia miejscami swoją formą kojarzy się niemalże z murem.

Ilustracja 56: Kamienie ułożone wzdłuż wschodniej granicy Mniszego Lasu. Fotografia: Franciszek Gabrowski, październik 2020 roku.

Nagromadzenie kamieni na linii granicznej w dwóch miejscach jest tak duże, że ukazane zostało ono nawet na mapach topograficznych. Przykładem niech będą np. mapy przedstawiona na ilustracjach 8 i 9, gdzie mniej więcej w połowie długości wschodniej i zachodniej granicy lasu naniesiono rzędy małych trójkątów, które legenda mapy objaśnia jako „obszar kamienisty”.

„*Stary mur graniczny*”¹⁵⁹ (widoczny na ilustracji 56) wspomina również mapa „*Waldparzellenkarte am Zackenfluß*” (patrz strona 31).

159 Mapa *Waldparzellenkarte am Zackenfluß*, [12]; „No. 2. Die alte Gräntz-Mauer”.

4. NAZWY MNISZEGO LASU

W literaturze Mnisi Las pojawia pod wieloma nazwami:

- Geistlichen Walde* [12]
- Hartenberg* [2]s.203
- las zwany „szpitalnym”* [1]s.9
- Mniszy Las* [19]s.72
- Mönch Wald* [9]
- Mönch-Wald* [10]
- Mönchewald* [13]
- Mönchwald* [19]s.72
- Mönchwalde* [7]s.28
- Münchewald* [6]s.42
- propsteilichen Wald* [22]s.295
- Propsteiwald* [6]s.50
- Spitalwald* [22]s.296
- Spittelwald* [22]s.276
- Spittelwalde* [7]s.28

Niemal wszystkie miana tego lasu (niem. *Wald*) można powiązać z zakonem cystersów, gdyż był to las należący do mnichów (niem. *Mönch*), duchownych (niem. *Geistliche*) czy też prepozytury (niem. *Propstei*). Pewnym wyjątkiem jest nazwa odnosząca się do szpitala (niem. *Spital*), którą należy powiązać z zakonem joannitów, nazywanych też szpitalnikami, lub też z prowadzonym przez nich szpitalem.

Jedno źródło z 1830 roku wspomina też, że las ten bywał określany mianem *Hartenberg*¹⁶⁰, aczkolwiek nazwa ta raczej odnosi się do wzgórza, na którym częściowo las ten się znajdował.

---

¹⁶⁰ J. Bergemann, *Beschreibung und Geschichte von Warmbrunn...*, [2]s.203; w oryginale: „(...) bei Seifershau gelegenen Forst, der Mönchswald oder Hartenberg genannt (...).”

BIBLIOGRAFIA

1. Adamska Dagmara, Rozwój osadnictwa wiejskiego w dystrykcie jeleniogórskim od XIII do początku XVI wieku, [w:] Atlas historyczny miast polskich, tom IV, zeszyt 14, Jelenia Góra, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Wrocław 2017
2. Bergemann Johann, Beschreibung und Geschichte von Warmbrunn und seinen Heil-Quellen, I. S. Landolt, Hirschberg 1830
3. Brzóska Dariusz, Zapraszamy do Bartnicy, [w:] Gazeta Noworudzka, nr 567
4. Dziurla Henryk, Krzeszów, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974
5. Junker Ullrich, Der grüssauisch – propsteiliche Spital- oder Mönchwald oberhalb von Hartenberg / Górzyniec, an den östlichen Ausläufern des Isergebirges, Ullrich Junker, Bodnegg 2020
6. Liebich Curt, Werden und Wachsen von Petersdorf im Riesengebirge. Siedlungskundliche und volkswirtschaftliche Untersuchung eines schlesischen Waldhufendorfes von der Gründung bis zum Jahre 1945, Holzner-Verlag, Würzburg 1961
7. Mahner Franz, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau, Druck von August Lax, Hildesheim 1913
8. Majdan Jerzy, Jeszcze o kamieniu granicznym w Górah Izerskich, [w:] Pomniki Dawnego Prawa, zeszyt 25, Wrocław, marzec 2014
9. mapa Kreis Hirschberg, Gemarkung Forst Seifershau, Blatt 3, 1:2000, 1905
10. mapa Schreiberhau, Meßtischblatt 3008, 1:25.000, 1877
11. mapa Schreiberhau, Meßtischblatt 3008, 1:25.000, 1911
12. mapa Waldparzellenkarte am Zackenfluß, Schweidnitz, den 17. January Anno 1701
13. mapa Wirthshafte Karte der Forstreviere Seiffershau und Hartenberg Oberförsterei Petersdorf, rok 1886
14. Ososko Urszula, Sachs Rainer, Inwentarz archiwum opactwa benedyktynek w Krzeszowie na Śląsku. Archiwalia z okresu niemieckiego, Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, Wrocław 2016

15. Parsler F, Der „Dreieckige Stein” an der Großen Heide, [w:] Schlesische Heimat. Monatsblätter für Heimatfreunde und Heimatstolz, nr 10/1933
16. Patschovsky Wilhelm, Führer durch den klimatischen Kurort für Sommer und Winter Schreiberhau, Georg Brieger, Schweidnitz 1918
17. Rose Ambrosius, Kloster Grüssau, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart und Aalen 1974
18. Różański Leszek, Kamień graniczny z Mniszego Lasu, [w:] Pomniki Dawnego Prawa, zeszyt 25, Wrocław, marzec 2014
19. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 1, Góry Izerskie, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa - Kraków 1989
20. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 4, Kotlina Jeleniogórska, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1999
21. Wendt Johann, Die Thermen zu Warmbrunn im Schlesischen Riesengebirge, Gosohorsky, Breslau 1840
22. Wutke Konrad, Das Schicksal der Warmbrunner Propsteiurkunden, [w:] Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, 69 Band, Trewendt & Granier, Breslau 1935
23. Zimmermann Friedrich, Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Fünfter Band, bey Johann Ernst Tramp, Brieg 1785